

За издавача: министар унутрашњих послова
Главни и одговорни уредник: мр Милан Даничић
Замјеник главног и
одговорног уредника: др Љубинко Митровић

Чланови уредништва: мр Душан Роквић
проф. др Миодраг Симовић
Стево Иветић
проф. др Душко Вејновић
Нијаз Смајловић
Индира Рогоић
мр Урош Пена

Чланови из иностранства: др Жељко Кешетовић, СР Србија
проф. др Бернхард Престел, Фрајбург,
Њемачка

Технички уредник: Слободан Маунага
Лектор: Јованка Борић
Преводилац: Татјана Понорац

Адреса уредништва: Бањалука, Булевар Живојина Мишића 10А
телефон: 333 603
телефакс: 333 699
е-mail: police-academy@inecco.net

Тираж: 300 примјерака
Штампа: Графомарк, Лакташи

ISSN 1840-0698

Рјешењем Министарства просвјете и културе Републике Српске број: 6-01-8-1/05 од 31.01.2005. године "Безбједност – Полиција - Грађани" Бањалука, уписан је у Регистар јавних гласила под редним бројем 487

САДРЖАЈ

Доц. др Љубинко Митровић	
СПРЕЧАВАЊЕ НАСИЉА И НЕДОЛИЧНОГ ПОНАШАЊА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА.....	653
Доц. др Љубиша Прерадовић	
ПРИМЈЕНЕ МЕТОДА ВЈЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ ПРИ ОДЛУЧИВАЊУ	665
Доц. др Милан Гужвица	
ЕФЕКТИ ДВА РАЗЛИЧИТА МОДЕЛА СИТУАЦИОНО-МОТОРИЧКЕ ОБУКЕ	673
Мр Милан Даничић	
НАЈЧЕШЋИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА ИМОВИНЕ И ЛИЦА ПРЕДУЗЕЋА	691
Проф.др Остоја Крстић	
СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ КРОЗ РАЗЛИЧИТЕ ФАЗЕ РАЗГОВОРА	713
Проф. др Миодраг Н. Симовић	
ОРГАНИЗАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА И ОБАВЉАЊЕ ПОСЛОВА ПРАВОСУДНЕ УПРАВЕ	723
Доц.др Миле Ракић	
АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ ПОЈМОВА ТЕРОРИЗАМ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ	741
Проф. др Александар Милић	
ПРЕВЕНЦИЈА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ.....	751
Доц.др Младен Милосављевић	
Душица Милосављевић, дипл. правник	
ЕКСПЕРТИЗЕ ТРАГОВА КРВИ – ИДЕНТИФИКАЦИЈА ТРАГОВА КРВИ.....	761

Драган Кулић

КРИЈУМЧАРЕЊЕ ПРЕКО ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ
- МЕТОДИКА ОТКРИВАЊА ИСТРАГА- 777

Сања Сумоња

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ОСВРТ ИЗ ПРАКСЕ УЛОГА И
ЗАДАЦИ ПОЛИЦИЈЕ 799

Бруно Фрањић дипл.инж.стр

ТРАГОВИ ПОКЛОПЦА САНДУКА НА ЧАХУРАМА
ИСПАЉЕНИМ ИЗ АУТОМАТСКИХ ПУШАКА ТИП
“КАЛАШНИКОВ” cal. 7.62x39 мм..... 817

Николина Грбић, дипломирани правник унутрашњих послова

МАЛОЉЕТНИЦИ У ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ НА
ПОДРУЧЈУ ГРАДА БАЊЕ ЛУКЕ 837

ТЕОРИЈСКИ РАДОВИ

УДК:351.758.1(497.6 РС) (094)

343.59:796(497.6 РС) (094)

Доц. др Љубинко Митровић

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

СПРЕЧАВАЊЕ НАСИЉА И НЕДОЛИЧНОГ ПОНАШАЊА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА

А) Умјесто увода

„Хулиганизам на стадионима велики проблем многих европских земаља... Све је почело на бриселском Хејселу 28. маја 1985. године када је оргијање енглеских навијача главом платило 38 људи... Не прође ни недељу дана, а да се због навијачког лудила не пролије крв... Дивљање хулигана од почетка нове фудбалске сезоне резултирало је и са три смртна случаја, а 274 особе су теже и лакше повријеђене... Хулигана због којих нормалан свијет избјегава спортске приредбе, према грубим процјенама, у Србији има око 2.000... Посебан проблем представља франпантан податак да ове године у Београду није изречена ни једна једина затворска казна хулиганима... Насиље ради насиља и фајт њихови су основни мотиви...” само су неки од наслова који се свакодневно могу прочитати у штампи на овим нашим просторима.

Б) Насиље и недолично понашање, уопште

Закон о спречавању насиља на спортским приредбама представља новину у позитивном законодавству Републике Српске. Он је донесен фебруара 2004. године и представља енергичну реакцију друштва на насиље и вандализам, као облике друштвено неприхватљивих понашања на спортским приредбама. Ескалација насиља и недоличног понашања на спортским манифестацијама у свијету, па и код нас, околност да се у нашој земљи досадашња правна регулатива у овом сегменту није показала као

довољна, као и да материјална рјешења из постојећих прописа нису дала довољно добре резултате, основни су разлози и чињенице у вези са којима је утврђена потреба постојања посебног закона који би у цијелости регулисао ову материју. Закон о спречавању насиља на спортским приредбама (Службени гласник Републике Српске, број 14/04) представља први посебан закон ове врсте у Републици Српској којим се, на једном мјесту, детаљније прописују мјере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, мјере за обезбјеђење заштите гледалаца, играча и других учесника спортских приредби, права и дужности организатора спортских приредби, као и овлашћења појединих органа и одговорности за оне који се не придржавају Закона. Овдје треба као важан истаћи и Европски споразум о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, који је, као реакцију на Хејселска дешавања, августа 1985. године донио Савјет Европе, а ратификовале су га све земље чланице Европске уније.

У оквиру општих одредаба, Закон о спречавању насиља на спортским приредбама је дефинисао значење неких основних појмова који се у Закону користе (спортска приредба, организатор спортске приредбе, учесници спортске приредбе, спортски објекат и спортски терен).

Према Закону, спортска приредба, односно спортска манифестација је организовано спортско окупљање такмичара и љубитеља спорта.

Организатором спортске приредбе сматрају се спортско удружење, спортско друштво, односно клуб, предузеће, установа, спортски савез, стручно удружење или друго правно или физичко лице које се стално или повремено бави организацијом спортских приредби, односно спортска организација која је преузела организовање одређене спортске приредбе или вршење одређених послова у организацији спортске приредбе.

Учесници спортске приредбе су сва лица која су присутна на спортској приредби (такмичари, гледаоци, судије, друга службена лица и др.).

Спортским објектом се сматра посебан или вишенамјенски отворени или затворени простор намијењен за спортске тренинге, вјежбање, такмичења и одржавање спортских манифестација, а спортским тереном простор на коме се обавља спортска активност, као и простор до гледалишта.

Закон у члану 3. таксативно набраја низ понашања која се сматрају насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама, с тим да се насиљем и недоличним понашањем сматрају, поред наведених, и други облици насилничког и недоличног понашања којима се може угрозити безбједност учесника спортске приредбе, као и сви други облици супротстављања и непоштовања законитих наредби од стране радника полиције или припадника агенције за обезбјеђење лица и имовине издатих у циљу успостављања нарушеног јавног реда и мира на спортској приредби.

Као најкарактеристичнија, према Закону, сматрају се сљедећа понашања, и то:

- физички напад на учеснике спортске приредбе (овдје треба разликовати физички напад на такмичаре, али и друге учеснике који су присутни на спортској приредби, као што су гледаоци, судије, делегати, припадници полиције, редари и друга службена лица од стране такмичара или од стране публике),
- физички обрачун између учесника на спортској приредби (ради се о физичком обрачуну између гледалаца на спортској приредби, те о физичком обрачуну између учесника – такмичара спортске приредбе);
- бацање на спортски терен или у гледалиште предмета који могу да угрозе живот, физички интегритет лица или имовину (навијачи веома често користе и бацају на терен, односно у гледалиште бакље, друга средства која стварају димне завјесе, средства која производе велику буку, столице и др. предмете);
- изазивање мржње или нетрпељивости која може да доведе до физичких сукоба учесника;
- изазивање нереди приликом доласка, односно одласка са спортског објекта или у спортском објекту, ремећење тока спортске приредбе или угрожавање безбједности учесника спортске приредбе или трећих лица;
- оштећивање спортског објекта, опреме, уређаја и инсталација на спортском објекту на коме се одржава спортска приредба;
- неовлашћени улазак на спортски терен, у службене просторије и службене пролазе спортског објекта на коме се одржава спортска приредба и у дио гледалишта спортског објекта који је намијењен противничким навијачима;
- уношење у спортски објекат и употреба алкохола или других опојних средстава;
- уношење у спортски објекат, односно коришћење пиротехничких средстава и других предмета и средстава којима се може угрозити безбједност учесника у спортској приредби или ометати ток спортске приредбе.

В) Посебне обавезе организатора спортске приредбе

У члану 4. Закона прописана је обавеза за организатора спортске приредбе да, у сарадњи са Министарством унутрашњих послова, осигура несметано и безбједно одржавање спортске приредбе, те да предузме потребне мјере којима се предупредује и онемогућава избијање насиља и недоличног понашања гледалаца.

Појам организатора спортске приредбе дефинисан је одредбом става 2. члана 2. Закона.

Спортски савез, спортско друштво, односно спортска организација – клуб може повјерити организацију спортске приредбе или вршење одређених послова у организацији спортске приредбе другом правном или физичком лицу, а уколико то учини, обавезан је вршити надзор над спровођењем мјера утврђених Законом.

На организовање спортских приредби сходно се примјењују прописи о окупљању грађана, а надзор над спровођењем овог Закона врши Министарство унутрашњих послова Републике Српске.

Г) Мјере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама

Мјере које се предузимају за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама могу се подијелити по више критерија, и то: а) по времену њиховог предузимања разликујемо мјере које се предузимају прије одржавања спортске приредбе, за вријеме спортске приредбе и након спортске приредбе; б) по степену опасности разликујемо мјере које се предузимају на редовним спортским приредбама и мјере које се предузимају на спортским приредбама повећаног ризика; в) према субјекту који мјере предузима разликујемо мјере које предузима организатор спортске приредбе, затим гостујућа екипа, као и мјере које предузима Министарство унутрашњих послова, односно агенција за обезбјеђење спортске приредбе.

У поглављу II Закона прописане су мјере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, и то су: превентивне мјере, мјере које се предузимају прије и током спортске приредбе, мјере које се предузимају на спортским приредбама повећаног ризика и мјере које предузимају надлежни органи.

Превентивне мјере

Као превентивне мјере које су спортске организације дужне да предузимају, Закон је прописао: подстицање организовања и доброг понашања својих навијача и њихових клубова; остваривање сарадње са клубовима својих навијача, уз иницирање активности клубова на одређивању редара из њихових редова, а све с циљем пружања помоћи организаторима спортске приредбе у одржавању реда; остваривање одговарајућег информисања својих навијача путем одржавања састанака са навијачима, издавањем билтена и сл.; координација активности са клубовима својих навијача приликом организованог одласка на спортске приредбе на којима су те спортске организације, односно клубови и њихови навијачи гостујући; уређивање спортским правилима из своје надлежности које се спортске приредбе сматрају високоризичним и које мјере су

организатори спортских приредби и други учесници дужни да предузму на спортским приредбама високог ризика; остваривање сарадње са члановима спортских клубова, односно учесницима – такмичарима спортских приредби ради спречавања недоличног понашања спортиста и других чланова клуба.

Мјере које се предузимају на спортским приредбама

Закон о спречавању насиља на спортским приредбама прописује обавезу организатора спортске приредбе да образује одговарајућу редарску службу или да ангажује правно лице или агенцију за обезбјеђење лица и имовине с циљем обављања послова физичког обезбјеђења и одржавања реда на спортској приредби. Редарска служба има прецизно одређена овлашћења (члан 8. став 3. Закона) према којима може: забранити приступ спортском објекту на којем се одржава спортска приредба лицима која су под утицајем алкохола или опојних средстава, односно лицима из чијег се понашања може закључити да су склона насилном или недоличном понашању; одвојити гостујуће од осталих навијача њиховим усмјеравањем на посебне улазе и излазе из спортског објекта и посебан дио гледалишта који је за њих одређен; онемогућити улазак гледалаца на спортски терен; онемогућити уношење или продају алкохолних пића у спортском објекту; онемогућити уношење у спортски објекат разних предмета који се могу употријебити у насилничком поступању (мотке, флаше, пиротехничка средства и др.), односно предмета којима се може ометати одвијање спортске приредбе (пиштаљке, огледала, ласерски показивачи и др.); упозорити, а затим и удаљити гледаоце због недоличног понашања којим се може изазвати насиље на спортској приредби или ометати њен ток.

У ставу 4. члана 8. Закона прописано је да се без одлагања обавјештава надлежно овлашћено лице Министарства унутрашњих послова када гледалац или група гледалаца поступи супротно налозима редарске службе или пружи физички отпор.

Обавеза организатора јесте и да: оствари сарадњу са надлежном организационом јединицом Министарства унутрашњих послова на чијем се подручју одржава спортска приредба с циљем спровођења мјера и налога који се односе на одржавање јавног реда и мира; обезбиједи присуство одговарајуће службе медицинске помоћи за вријеме спортске приредбе и оствари сарадњу, а по потреби предузме мјере да обезбиједи и присуство других надлежних органа и организација, јавних служби и јавних предузећа (ватрогасне јединице, инспекцијске и комуналне службе и др.).

Мјере које се предузимају на спортским приредбама повећаног ризика

Законодавац је посебну пажњу посветио спортским приредбама повећаног ризика. Спортским приредбама повећаног ризика посебно се сматрају међународне спортске приредбе, домаће спортске приредбе од

већег такмичарског значаја, спортске приредбе на којима се очекује присуство великог броја гледалаца или навијача гостујућих клубова и друге спортске приредбе када посебне околности указују да на њима може доћи до насиља или недоличног понашања гледалаца (члан 10. Закона). Које се домаће и међународне спортске приредбе могу сматрати приредбама од већег такмичарског значаја, одређује својим посебним актом надлежни спортски савез.

Код спортских приредби на којима се очекује присуство великог броја гледалаца или навијача гостујућих клубова или када посебне околности указују на могућност да на њима дође до насиља или недоличног понашања, организатор је, сходно члану 11. Закона, дужан о наведеним околностима обавијестити без одлагања надлежну организациону јединицу Министарства унутрашњих послова и друге надлежне органе, надлежну спортску организацију, као и спортисте који учествују у спортској приредби; одредити одговорно лице које је задужено за руковођење спровођењем мјера за спречавање насилничког и недоличног понашања гледалаца и сарадњу са Министарством унутрашњих послова; остварити сарадњу са надлежном организационом јединицом Министарства унутрашњих послова ради поступања по налозима који се односе на обезбјеђивање јавног реда и мира на спортској приредби; остварити сарадњу са представницима клубова навијача у циљу међусобне размјене информација и обезбјеђења да клубови навијача одреде дио редара на спортској приредби из својих редова, ради пружања помоћи у одржавању реда на спортској приредби и обавјештавања гледалаца.

Поред наведеног, чланом 12. Закона, за организатора су, када су у питању спортске приредбе повећаног ризика, прописане обавезе да прије почетка, за вријеме трајања и по завршетку такве спортске приредбе: обезбиједи да се у продају пуне само улазнице за мјеста за сједење, односно онолики број улазница за стајање који, у зависности од капацитета спортског објекта, не угрожава безбједност учесника спортске приредбе; оствари сарадњу са спортским организацијама које учествују у спортској приредби у погледу продаје улазница за њихове навијаче; обезбиједи одвајање група гостујућих навијача продајом улазница на одвојеним и посебним продајним мјестима; одреди посебне улазе, излазе и дио гледалишта за групе гостујућих навијача и обезбиједи преко средстава информисања ваљано информисање гледалаца, те позива и подстиче гледаоце на коректно понашање.

У члану 13. став 2. Закона законодавац је прописао обавезу за организатора да обезбиједи, у сарадњи са спортским клубовима – учесницима спортске приредбе и клубовима њихових навијача, вођење евиденције о идентитету лица којима се улазнице продају, односно уступају преко клубова навијача, као и да омогући овлашћеном лицу Министарства унутрашњих послова увид у те евиденције. Исто тако, организатор је дужан

обезбиједити да једно физичко лице не може купити на продајном мјесту више од пет улазница за спортску приредбу повећаног ризика.

Да би се спријечили могући нереди, на сам дан одржавања спортске приредбе повећаног ризика улазнице се, по правилу, не могу продавати у спортском објекту на којем се спортска приредба одржава или у његовој непосредној близини, већ само на посебним продајним мјестима одобреним од стране Министарства унутрашњих послова.

Када је у питању спортска приредба повећаног ризика, одредбама члана 15. Закона дефинисане су обавезе организатора да обезбиједи да се таква приредба одржи у одговарајућем спортском објекту, односно објекту који има: одговарајуће ограде испред спортског објекта за усмјеравање и раздвајање противничких група навијача; одговарајуће ограде за спречавање уласка гледалаца на спортски терен и за раздвајање противничких група навијача; одговарајући број јасно и видљиво обиљежених улаза и излаза према свим дијеловима гледалишта; одговарајућа сједишта која се не могу одвалити коришћењем саме физичке снаге; одвојени простор за овлашћено лице Министарства унутрашњих послова са којег оно има јасан преглед спортског терена и гледалишта; техничку опрему за праћење и снимање понашања гледалаца на спортском објекту; посебну просторију за пружање хитне медицинске помоћи; одговарајући број мушких и женских мокрих чворова у свим дијеловима гледалишта; простор за безбједан смјештај превозних средстава гостујућих екипа; систем јавног разгласа; одговарајуће освјетљење, уколико се спортска приредба одржава у вечерњим часовима, као и обезбијеђено непрекидно напајање електричном енергијом.

Обавезе које су Законом прописане за гостујући спортски клуб који учествује на приредби повећаног ризика јесу: да најкасније три дана прије организованог поласка својих навијача на спортску приредбу обавијести организатора спортске приредбе о свим елементима битним за пријем клуба и својих навијача; да оствари сарадњу са клубом својих навијача у заједничкој организацији одласка на спортску приредбу и расподјелу карата, као и да предузме друге потребне мјере како клуб и његови навијачи не би били узрок насиља и нереди на спортској приредби.

Мјере које предузимају надлежни државни органи

Министарство унутрашњих послова има веома широка овлашћења у случају одржавања спортских приредби повећаног ризика. Тако, ово Министарство може наложити предузимање свих потребних мјера ради спречавања насиља и недоличног понашања гледалаца, а посебно је наглашено да Министарство може: наложити групама гостујућих навијача кретање одређеним правцем приликом доласка и одласка из спортског објекта, наложити организатору спортске приредбе отклањање уочених недостатака спортског објекта или пропуста у организацији, те забранити улазак на спортску приредбу, односно удаљити из спортског објекта лице из

чијег се понашања може закључити да је склоно насилничком и недоличном понашању. Најмање 24 часа прије почетка спортске приредбе повећаног ризика, Министарство врши преглед спортског објекта и остварује увид у организационе припреме организатора спортске приредбе.

Законом је прописана забрана продаје алкохолних пића на прилазима, у непосредној близини и у спортском објекту три часа прије, за вријеме и по завршетку спортске приредбе.

Веома интересантно је и законско рјешење из члана 20, став 2. и 3, по којем организатор спортске приредбе може са Републиком Српском закључити уговор о обављању одређених послова обезбјеђења спортске приредбе и спровођења одређених мјера за спречавање насиља и недоличног понашања гледалаца, који не спадају у редовне послове одржавања јавног реда и мира. Такав уговор у име Републике Српске закључује министар унутрашњих послова, а приход остварен на тај начин, приход је буџета Републике Српске.

Д) Казнене одредбе

Прекршаји из ове области спадају у групу тешких прекршаја за које су прописане веома строге прекршајне санкције. Као учиниоци прекршаја јављају се физичка лица као организатори или учесници спортске приредбе, правна лица (спортски савези, удружења, клубови и др.), одговорна лица у правном лицу, те самостални предузетници. Поред новчане казне, учиниоцима ове врсте прекршаја може се изрицати и казна затвора, те заштитне мјере забране вршења одређене дјелатности, односно забране одговорном лицу да врши одређене послове (када је казна затвора у питању, овдје треба посебно истаћи одредбу члана 86. Закона о прекршајима Републике Српске према којој од дана почетка примјене тога Закона, односно од 01.09.2006. године није могуће изрицати казну затвора као санкцију за прекршаје, а ако је посебним законом прописана казна затвора као алтернатива новчаној казни, изрећи ће се новчана казна).

Радња извршења код ове врсте прекршаја најчешће се састоји у нечињењу, односно пропуштању или непредузимању одређених радњи које се по закону морају предузети, а посљедица се односи на нарушавање јавног реда и мира, те угрожавање безбједности људи и имовине.

Правно лице, односно спортски савез, спортско друштво, клуб или неко друго правно лице кажњава се новчаном казном од 3.000,00 КМ до 6.000,00 КМ, одговорно лице у том правном лицу и физичко лице које је организатор спортске приредбе новчаном казном од 300,00 КМ до 1.500,00 КМ или казном затвора до 60 дана, а предузетник као организатор спортске приредбе новчаном казном од 1.500,00 КМ до 5.000,00 КМ или казном затвора до 60 дана за сљедеће прекршаје, и то:

1) пропуштање организатора да обезбиједи несметано и безбједно одржавање спортске приредбе (учинилац овог прекршаја је организатор

спортске приредбе који не осигура несметано и безбједно одржавање спортске приредбе, односно не предузме мјере којима се предупређује и онемогућава избијање насиља и недоличног понашања грађана),

2) пропуштање вршења надзора над спровођењем мјера утврђених Законом (учинилац овог прекршаја је спортска организација која је организацију спортске приредбе или вршење одређених послова у организацији спортске приредбе повјерила другом правном или физичком лицу, а која је пропустила вршити надзор над спровођењем мјера утврђених Законом),

3) пропуштање предузимања прописаних превентивних мјера (учинилац овог прекршаја је спортска организација или клуб који не предузме одређене мјере и радње које имају за циљ превентивно дјеловање и смањење ризика избијања насиља и недоличног понашања гледалаца, као што су организовање и информисање својих навијача, организовање навијача и њихових клубова приликом гостовања, сарадња са клубовима својих навијача, иницирање одређивања редара на спортским приредбама из реда својих навијача и друге мјере),

4) пропуштање организовања одговарајуће редарске службе (учинилац овог прекршаја је организатор спортске приредбе који не организује властиту одговарајућу редарску службу, односно не ангажује друго правно лице или агенцију за обезбјеђење лица и имовине ради обављања послова физичког обезбјеђења и одржавања реда на спортској приредби),

5) одбијање сарадње са Министарством унутрашњих послова (учинилац овог прекршаја је организатор спортске приредбе који не оствари потребну сарадњу са Министарством унутрашњих послова с циљем спровођења мјера и налога који се односе на одржавање јавног реда и мира),

6) пропуштање да се обезбиједи присуство службе медицинске помоћи или других надлежних органа и организација (учинилац овог прекршаја је организатор спортске приредбе који за вријеме одржавања спортске приредбе не обезбиједи присуство одговарајуће службе медицинске помоћи или друге надлежне службе у спортском објекту),

7) непредузимање прописаних мјера на спортским приредбама повећаног ризика (учинилац овог прекршаја је организатор спортске приредбе који, иако постоје околности које указују на повећани ризик спортске приредбе, не предузме законом предвиђене мјере. У мјере које је организатор дужан предузети убрајамо обавјештавање Министарства о свим околностима које се односе на спортску приредбу повећаног ризика, одређивање одговорног лица за спровођење мјера за спречавање насилничког и недоличног понашања гледалаца и сарадњу са Министарством и остваривање сарадње са представницима клубова навијача),

8) пропуштање предузимања прописаних мјера прије почетка, за вријеме трајања и по завршетку спортске приредбе повећаног ризика

(учинилац прекршаја је организатор спортске приредбе повећаног ризика који не предузме одговарајуће мјере прије почетка, за вријеме трајања и по завршетку спортске приредбе повећаног ризика. Ове мјере се састоје у пуштању у продају само улазница за сједење, сарадњи са другим учесницима у спортској приредби у погледу продаје улазница за њихове навијаче, одвајању група гостујућих навијача продајом улазница на одвојеним и посебним продајним мјестима, одређивању посебних улаза, излаза и дијела гледалишта за гостујуће навијаче, ваљаном информисању гледалаца, те позивању и подстицању гледалаца на коректно понашање),

9) пропуштање вођења прописаних евиденција, односно непружање истих на увид овлашћеном лицу Министарства (прекршај чини организатор спортске приредбе повећаног ризика који у сарадњи са спортским клубовима – учесницима спортске приредбе и клубовима њихових навијача не обезбиједи вођење евиденције о идентитету лица којима се улазнице продају, односно уступају преко клубова навијача, као и организатор који не омогући овлашћеном лицу Министарства увид у те евиденције),

10) продаја улазница ван одобрених посебних продајних мјеста (учинилац прекршаја је организатор спортске приредбе повећаног ризика који на дан одржавања спортске приредбе продаје улазнице у спортском објекту у којем се приредба одржава или у његовој непосредној близини, а не на посебном продајном мјесту одобреном од стране Министарства),

11) пропуштање да се обезбиједи одговарајући спортски објекат за одржавање спортске приредбе повећаног ризика (учинилац овог прекршаја је организатор спортске приредбе повећаног ризика који не обезбиједи одговарајући спортски објекат за одржавање спортске приредбе повећаног ризика),

12) пропуштање предузимања законом прописаних мјера од стране гостујуће екипе (учинилац овог прекршаја је гостујући клуб који учествује на спортској приредби повећаног ризика, а који пропусти најкасније три дана прије организованог поласка својих навијача на спортску приредбу обавијестити организатора о свим елементима битним за пријем клуба и својих навијача; клуб који не оствари сарадњу са клубом својих навијача у заједничкој организацији одласка на спортску приредбу и расподјелу карата, као и клуб који не предузме друге потребне мјере како клуб и његови навијачи не би били узрок насиља и нерета на спортској приредби),

13. продаја алкохолних пића супротно забрани продаје (учинилац овог прекршаја је физичко или правно лице, одговорно лице у правном лицу или предузетник који, супротно забрани, продаје алкохолна пића на прилазима, у непосредној близини и у самом спортском објекту, за вријеме одржавања спортске приредбе повећаног ризика, односно три часа прије почетка спортске приредбе и три часа по завршетку спортске приредбе).

Физичко лице, учесник спортске приредбе казниће се новчаном казном од 600,00 до 1.500,00 КМ или казном затвора од 30 до 60 дана за сљедеће прекршаје, и то:

1. учествовање у физичком обрачуну гледалаца на спортској приредби;
2. учествовање у физичком обрачуну између такмичара;
3. недолучно и увредљиво понашање такмичара према гледаоцима, судијама и службеним лицима;
4. бацање било каквих предмета на спортски терен или ометање одвијања спортске приредбе посебним техничким средствима или другим направама;
5. оштећење спортског објекта на којем се одвија спортска приредба, његове опреме, уређаја, инсталација и сл.
6. изазивање мржње или нетрпељивости извикивањем парола или слогана, те истицањем транспарената;
7. неовлашћено улажење у спортски терен;
8. неовлашћено улажење у службене просторије и службене пролазе спортског објекта на којем се одвија спортска приредба за вријеме одржавања спортске приредбе, као и непосредно прије и после вријеме одржавања;
9. уношење у спортски објекат или употреба алкохола или опојних дрога за вријеме одржавања спортске приредбе;
10. неовлашћени улазак у дио гледалишта који је намијењен противничким навијачима;
11. позивање и подстицање на тучу или позивање на физички напад на друге гледаоце, службена лица, такмичаре и друге учеснике;
12. непоступање по налозима службеног особља

Физичко лице учесник спортске приредбе казниће се казном затвора од 30 до 60 дана (суд је обавезан изрећи казну затвора) за сљедеће прекршаје, и то:

1. физички напад на такмичара;
2. учешће у физичком обрачуну између гледалаца на спортској приредби у којем учествује више од пет лица;
3. физички напад на судију, делегата или службено лице на спортској приредби;
4. физички напад на раднике полиције или припаднике агенције која врши обезбјеђење спортске приредбе;
5. физички напад на редаре и службена лица организатора такмичења.

Уз изречену новчану казну, за прекршаје из овог Закона правном лицу може се изрећи и заштитна мјера забране вршења одређене дјелатности, одговорном лицу – заштитна мјера забране да врши одређене послове, а предузетнику – заштитна мјера забране вршења одређених дјелатности.

Законом о спречавању насиља на спортским приредбама прописан је рок од шездесет дана од дана његовог ступања на снагу у коме ће спортске организације, друштва, савјети и друга правна и физичка лица која се баве организовањем спортских приредби ускладити своја акта са Законом.

Ljubinko Mitrović PhD, senior lecturer
High School of Internal Affairs, Banjaluka

PREVENTION OF DISORDERLY CONDUCT AND VIOLENCE AT SPORT EVENTS

A) Instead of preface

Hooliganism at stadiums is a big problem in many European countries... It all started at Brussels's Heysel on May 28th, 1985 when the orgy of English fans caused the death of 39 people... There is not a week without spilt blood because of cheerleading madness. Raging of hooligans from the beginning of football season has resulted in three deaths and 274 pearson were badly or lightly injured. Because of hooligans normal people avoid sporting events, according to rough estimates, there are over 2000 hooligans in Serbia. An alertning fact is that up to now no single person has been sentenced to prison for hooliganism in Belgrade. Violence for the purpose of violence and fight are their basic motives...' these are only some of the headlines we read daily in newspaper in our contry.

Доц. др Љубиша Прерадовић
Висока школа унутрашњих послова

ПРИМЈЕНЕ МЕТОДА ВЈЕШТАЧКЕ ИНТЕЛИГЕНЦИЈЕ ПРИ ОДЛУЧИВАЊУ

Резиме:

У раду је представљено хипотетичко истраживање у коме су примијењене технике data mining-а. Генерисани графови и правила треба да послуже као подршка при доношењу одлука.

Кључне ријечи: *вјештачка интелигенција, data mining, доношење одлука*

1. Увод

Најважнији и најтежи задатак сваког запосленог, а нарочито руководиоца (менаџера) јесте доношење одлуке.

Одлуку је потребно донијети на основу квалитетних информација, али се запослени (или руководиоца) често сусрећу са случајевима као што су:

- ✓ Подаци постоје, али се не користе.
- ✓ Подаци се користе, али су нетачни.
- ✓ Подаци су тачни, али се не добијају информације.
- ✓ Информације се добијају, али увијек касно.
- ✓ Информације стижу на вријеме, али не покривају комплетан пословни систем.

Да би одлуке биле добре, неопходно је имати увид у информације. Али, често ни то није довољно. Потребно је имати и брзину спровођења промјена и начин спровођења, тј. пословну интелигенцију.

Пословна интелигенција представља скуп алата и апликација којима се омогућује:

- ✓ Дохват података из једног или више извора;
- ✓ Преглед података;
- ✓ Анализа података и

✓ Дистрибуција знања добијеног анализама.

Потребно је из огромне масе података издвојити, прегледати и анализирати оне податке који су битни за доношење неке одлуке.

Ти подаци се претварају у информацију која се додатним анализама претвара у знање на основу којег се предузимају мјере и радње.

2. Појам вјештачке интелигенције

Вјешташка интелигенција (ВИ) је област коју је тешко прецизно дефинисати.

Примјери неких дефиниција:

Patrick Winston: ВИ изучава методе које омогућавају рачунарима да буду интелигентни.

Nils J. Nilsson: ВИ је скуп дисциплина неопходних за синтезу система чије функционисање захтијева интелигенцију.

Основне подобласти ВИ су:

- Експертни системи (Expert systems)
- Процесирање природних језика (Natural language processing)
- Рачунарска визија (Computer vision)
- Роботика (Robotics)
- Рјешавање проблема и планирање (Problem solving and planning)
- Машинско учење (Machine learning)
- Аутоматско доказивање теорема
- Аутоматско препознавање говора
- Неуронске мреже
- Еволуциони алгоритми
- Fuzzy системи
- Трагање кроз податке (Data mining)
- Интелигентне претраге

2.1. Примјер примјене data mining-a

Једна институција може чувати податке описа свих догађаја у протеклих пет (или више) година, али како ће она предвидјети будуће дешавање? Можемо се упитати да ли нам ови подаци могу послужити да бисмо предвидјели неко дешавање.

Посљедња декада прошлог вијека се оријентисала ка истраживањима заснованим на подацима који већ постоје у великим базама података, а који се рутински сакупљају. Генерисање постојећег, скривеног, знања у тим базама могуће је остварити експлорацијским методама или техникама генерисања правила из података (data mining - DM).

Базе података олакшавају мануелне анализе и извјештаје података, али не прогнозирају.

DM машина може бити употријебљена за грађење модела прошлог пословног искуства, а затим да помогне коначним корисницима у планирању за убудуће.

3. Материјал и методе рада

Хипотетичко истраживање је проведено као ретроспективна студија. Анализирано је 100 хипотетичких случајева у неком временском периоду. За истраживање је направљен протокол студије (слика 1) и Кодекс базе података (слика 2).

A1

A2 Мушки Женски

A3

A4 Да Не

A5 Да Не

A6 Да Не

A7 Да Не

A8 Да Не

A9

A10

A11

A12

A13

A14

A15 Средство1
 Средство2
 Средство3
 Средство4

A16 Начин1
 Начин2
 Начин3

B1 Расвијетљено
 Нерасвијетљено

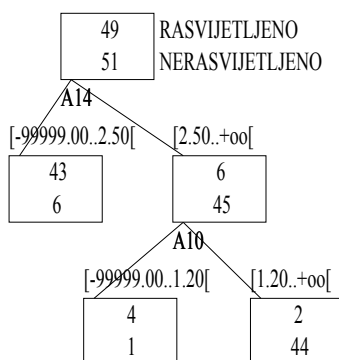
Слика 1. Протокол студије

Р. бр.	Назив варијабле	Опис варијабле	Јединица мјерења	Скала мјерења	Категорија и опис
1.	A1	Године старости	19-38	Омјерна	
2.	A2	Пол		Номинална	1 - Женски 2 - Мушки
3.	A3			Интервална	
4.	A4			Номинална	1 - Да; 2 - Не
5.	A5			Номинална	1 - Да; 2 - Не
6.	A6			Номинална	1 - Да; 2 - Не
7.	A7			Номинална	1 - Да; 2 - Не
8.	A8			Номинална	1 - Да; 2 - Не
9.	A9			Интервална	
10.	A10			Интервална	
11.	A11			Интервална	
12.	A12		1 - 10	Омјерна	
13.	A13		1 - 4	Омјерна	
14.	A14		1 - 3	Омјерна	
15.	A15	Средство извршења		Номинална	1 - Средство1 2 - Средство2 3 - Средство3 4 - Средство4
16.	A16	Начин извршења		Номинална	1 - Начин1 2 - Начин2 3 - Начин3
17.	B1	Исход		Номинална	1 - Расвијетљено 2 - Нерасвијетљено

Слика 2. Кодекс базе података

4. Резултати истраживања

При аутоматском избору варијабли генерисани су граф (сл. 3) и правила.

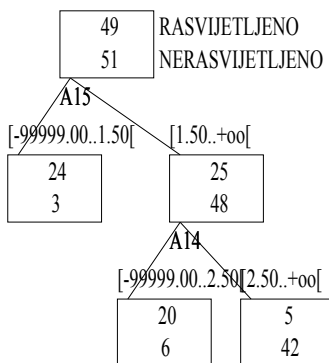
Слика 3. Аутоматски генерисани граф са варијаблима

$A14 = [-99999.00..2.50[$ then $B1 = RASVIJETLJENO$ with $\langle 0.88\#49\#0.485001\#0.999927 \rangle \{43;6\}$

$A10 = [1.20..+oo[$ and $A14 = [2.50..+oo[$ then $B1 = NERASVIJETLJENO$ with $\langle 0.96\#46\#0.469101\#0.999992 \rangle \{2;44\}$

$A10 = [-99999.00..1.20[$ and $A14 = [2.50..+oo[$ then $B1 = RASVIJETLJENO$ with $\langle 0.80\#5\#0.041794\#0.722810 \rangle \{4;1\}$

Ако се форсира средство, рачунар је аутоматски бирао варијаблу (сл. 4).

Слика 4. Генерисани граф са форсираном варијаблом - средство

A15=[-99999.00..1.50[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.89#27#0.272168#0.999430>{24;3}

A14=[2.50..+oo[and A15=[1.50..+oo[then B1=NERASVIJETLJENO with
<0.89#47#0.450023#0.999914>{5;42}

A14=[-99999.00..2.50[and A15=[1.50..+oo[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.77#26#0.198770#0.977788>{20;6}

Форсиран је начин, па варијабла A14:

A14=[-99999.00..2.50[and A16=[-99999.00..2.50[then B1=RASVIJETLJENO
with <0.86#36#0.345988#0.999089>{31;5}

A14=[2.50..+oo[and A16=[-99999.00..2.50[then B1=NERASVIJETLJENO with
<0.93#44#0.441876#0.999968>{3;41}

A14=[-99999.00..2.50[and A16=[2.50..+oo[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.92#13#0.136930#0.989927>{12;1}

A14=[2.50..+oo[and A16=[2.50..+oo[then B1=NERASVIJETLJENO with
<0.57#7#0.012360#0.448190>{3;4}

При форсирању година старости, програм је аутоматски, као слједећу
битну, изабрао варијаблу A14 и добивена су слједећа правила:

A1=[-99999.00..24.50[and A14=[-99999.00..2.50[then B1=RASVIJETLJENO
with <1.00#28#0.288161#0.999999>{28;0}

A1=[24.50..+oo[and A14=[-99999.00..2.50[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.71#21#0.131713#0.908656>{15;6}

При аутоматској анализи генерисано је 11 правила, а наводим само
једно:

A1=[-99999.00..28.50[and A10=[0.85..+oo[and A14=[-99999.00..2.50[and
A3=[4.45..+oo[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.93#40#0.422135#0.999942>{37;3}

Коришћењем Bootstrap анализе са 20 репликација добивено је 161
правило, а наводим само нека:

A3=[6.55..+oo[then B1=NERASVIJETLJENO with
<1.00#6#0.071065#0.965265>{0;6}

A14=[-99999.00..2.50[then B1=RASVIJETLJENO with
<0.92#49#0.528068#0.999990>{45;4}

A10=[1.20..+oo[and A14=[2.50..+oo[then B1=NERASVIJETLJENO with <1.00#46#0.433972#0.999999>{0;46}

A14=[2.50..+oo[and A3=[3.90..+oo[then B1=NERASVIJETLJENO with <0.98#46#0.417570#0.999993>{1;45}

5. Закључак

Могућност примјене DM је велика. Наводим само нека значајнија подручја, као и подручја властитих истраживања (☑):

- ✓ Медицина:
 - HIV вирус
 - ☑ Неурологија /мождани удар, крвни судови главе и врата, мигрена/
 - ☑ Гинекологија /стерилитет/
 - ☑ Радиологија /предикција хируршким захватима/
 - ☑ Офталмологија /генетика/
 - Банке
 - Осигурање
 - Производња и складиштење

Задаци највишег руководства:

- ✓ Повећати заинтересованост менаџмента за развој пројеката информационог система и примјену савремених информационих технологија у свакодневном раду.
- ✓ Неопходност примјене метода вјештачке интелигенције у пракси.
- ✓ Стимулисати научноистраживачки рад.
- ✓ Повећати ниво информатичког знања корисника.

Да ли смо спремни да направимо нови искорак?

6. Литература

- [1] Љ. Прерадовић: "Apliko de la teknikoj data mining en klinikaj informadikaj sistemoj", 6DESKF, Banja Luka, 2003.
- [2] Љ. Прерадовић: Прилог методологији развоја клиничких информационих система, докторска дисертација, Бања Лука, 2004.
- [3] Љ. Прерадовић, В. Ђајић: "Uzado de daten-minadaj teknikoj por prognozo de kuracrezultoj", *Scienca revuo*, Vol. 56 (2005)(2), N-ro 201, ISAE, Germanio, 2005
- [4] Љ. Прерадовић, В. Ђајић: "Предикција исхода лијечења болесника са интрацеребралним крвављењем примјеном техника data mining-a", XLV Конференција ETRAN-a, Свеска III, Буковичка Бања, 2001.
- [5] Љ. Прерадовић, В. Ђајић, З. Вујковић: "Anataŭvido de migreno ĉe malsanuloj aplikante la teknikoj data mining", KAEST, KAVA PECH, Prag, 2002.
- [6] Љ. Прерадовић, К. Бошњак, В. Ђајић: "Скривено знање у функцији предикције исхода лијечења", XLVI Конференција ETRAN-a, Свеска III, Бања Врућица, 2002.
- [7] М. М. Милосављевић., Ж. Брекић, З. М. Милосављевић, Б. Павловић: Примена техника Data mininga у предикцији отплата уговорених обавеза купаца, Зборник радова INFOFEST, pp. 102-108., Будва, 2000.

Ljubiša Preradović, PhD senior lecturer
High School of Internal Affairs

Implementation of the artificial intelligence method in decision making

Summary:

A hypothetical research in which techniques of data mining are used has been presented in practice. Generated graphs and rules should serve as a back up in decision making.

Key words: *artificial intelligence, data mining, decision making*

Доц. др Милан Гужвица
Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

ЕФЕКТИ ДВА РАЗЛИЧИТА МОДЕЛА СИТУАЦИОНО-МОТОРИЧКЕ ОБУКЕ

МОТОРИЧКО ОБРАЗОВАЊЕ / СИТУАЦИОНО-МОТОРИЧКА ОБУКА / КЛАСИЧНИ МОДЕЛ ОБУКЕ / ИНТЕРАКТИВНИ МОДЕЛ ОБУКЕ

Резиме:

У раду је истраживана ефикасност ситуационо-моторичке обуке код студената Високе школе унутрашњих послова примјеном различитих методских приступа, од којих је један утемељен на принципима класичне наставе, а други на принципима интерактивне наставе. Истраживање је организовано на узорку од 110 испитаника (87 испитаника мушког и 27 испитаника женског пола), при чему су, на основу резултата моторичког постигнућа, формиране двије мјешовите хомогене и уједначене групе. Едукација је проведена моделом фазног учења, при чему је на основну фазу утрошено 30,55%, на усмјерену 36,1%, а на ситуациону обуку 33,33% (учење и увјежбавање одбране од напада штапом је реализовано у 12 часова или 14,28%) од укупног фонда часова. С обзиром на то да ће сви испитаници, након завршеног студија, обављати једнако сложене и тешке задатке, и процес наставе је организован под истим условима, а узорак обрађиван као цјелина. За проијену ефеката наставе у основној и усмјереној обуци коришћене су технике из програма Специјалног физичког образовања, а за проијену ефеката ситуационо-моторичке обуке коришћене су одбране од наоружаног нападача у познатим условима.

Послије спроведеног тестирања, примјеном одговарајућих статистичких анализа, добијени су резултати на основу којих је основано да хипотеза о непостојању разлика између контролне и експерименталне групе буде одбачена.

Добијени резултати су показали да су испитаници у експерименталној групи достигли виши ниво успјешности у свим

*посматраним варијаблама, тј. да је нови модел обуке допринио успјешнијем рјешавању задатака ситуационо-моторичке обуке у познатим условима, чиме је хипотеза **Н1** потврђена.*

На основу добијених резултата, могуће је закључити да се значај овог истраживања огледа у усмјерености развоја и коришћења цијелокупног потенцијала при стицању знања и умијења, али и у оптимизацији обуке и програма тренинга, као и оптимизацији у стицању и усавршавању сложених моторичких алгоритама.

1) Увод

Специјално физичко образовање (у даљем тексту СФО), као интегрални дио цијелокупног образовања, спада у уже стручне предмете на Високој школи унутрашњих послова у Бањалуци. СФО има варијабилну моторну структуру, гдје се, имајући у виду ациклични начин кретања, психомоторичке особине испољавају у сложеним условима. Техника представља систем рационалних покрета и специјализованих кретњи који се испољавају у достигнутим нивоима усвојености, као што су нпр. типизирана кретања, блокови, ударци, бацања, чишћења и полуге. Све то захтијева основне динамичке стереотипе наведених техника, као и способност ефикасне реорганизације тих динамичких стереотипа, односно стварање нових одбрамбених, нападачких и противнападачких алгоритама у току рјешавања актуелног проблема. Небројено много могућности и варијанти напада, различитих типова и способности нападача, било да је у питању голорук или различитим предметима наоружан нападач, захтијевају одређене способности и креативност у одбрани. Тако, у новонасталим просторно-временским и биомеханичким условима, с циљем адекватног и успјешног реаговања, потребно је у најкраћем временском периоду модификовати одређени динамички стереотип. Јасно је, дакле, да студенти, будући радници службе унутрашњих послова, треба да посједују и одговарајућа специфична знања и умијења која су од посебног значаја за ефикасност обављања професионалних задатака.

Изузетна сложеност послова и радних задатака захтијева одговарајуће способности и образованост радника, како би они могли правилно процијенити и успјешно рјешити актуелну проблемску ситуацију. Ако се имају у виду поменуте чињенице, могуће је закључити да, уколико се жели у потпуности одговорити веома сложеним захтјевима које налаже професија, програм и методе едукације треба да буду тако конципирани да се у расположивом (ограниченом) времену постигне што бољи ефекат. Чињеница је да у наставном процесу још увијек доминира ауторитативан однос између наставника и студента (класични облик наставе), по многим ауторитетима превазиђен, јер нуди "једнако за неједнаке", ентропијски приступ и лошу двосмјерну комуникацију, затим, ако се прихвати Ајзенкова теорија о постојању урођених разлика у конституцији човјечјег нервног

система, могу се наћи аргументи за нови концепт који би омогућио индивидуализацију наставе и обезбиједио сваком појединцу да постане успјешан. Овоме се могу додати емпиријска сазнања и многа истраживања, која указују на нужност гледања одјељења као групе појединаца различитих карактеристика, физиолошких и физичких основа, интелектуалних и креативних способности, интраперсоналних склопова тих способности, способности учења, мотивације, интересовања, ставова и осталих когнитивних и конативних структура и процеса. Истраживања из педагошке психологије су показала да је прилагођавање наставе индивидуалним способностима дало знатно веће ефекте, како у процесу едукације, тако и у трајнијем задржавању стечених знања и умијења, па нас ова искуства и сазнања обавезују на прихватање индивидуализације наставе, кад год је то могуће.

Како наставна пракса у Специјалном физичком образовању представља континуирани процес, који захтијева непрекидно праћење, усавршавање и истраживање нових могућности едукације, отуда и намјера да се утврде ефекти различитих модела ситуационо–моторичке обуке. Могуће је да резултати оваквих истраживања иницирају другачији приступ планирању и програмирању, као и да допринесу оптимализацији учења и тренинга у настави која се организује у Специјалном физичком образовању са циљем да се успјешније и ефикасније образују будући радници Министарства унутрашњих послова.

2) Проблем и предмет истраживања

Досадашња истраживања, рађена не само у области спорта и физичке културе већ и у другим областима, указала су на потребу респектовања психосоматских карактеристика сваког појединца, како би се дошло до што бољих едукативних резултата. Уважавајући искуства и резултате досадашњих истраживања, и у овом истраживању се пошло од основне претпоставке да ће успјешност обуке у Специјалном физичком образовању бити већа уколико се појединац сагледава као цијелина, са склоностима, афинитетима, мотивацијом, потребама, способностима и могућностима. Претпоставља се да ће, уколико се, поред овога, у методици обуке прихвати модел који подразумијева стварање повољне социјално–емоционалне климе, кооперативност и интеракција и резултати обучавања бити трајнији и квалитетнији. Наравно, ово не подразумијева раскидање веза са актуелним моделом, већ настављање на његову најбољу димензију. У том смислу и **проблем** овог истраживања јесте ефикасност ситуационо-моторичке обуке у раду са студентима Високе школе унутрашњих послова примјеном различитих методских приступа.

Предмет истраживања односи се на валоризацију ефеката два модела наставе, од којих је један модел заснован на принципима класичне наставе, а други модел је пројектован на принципима интерактивне наставе.

3) Циљ и задаци истраживања

На основу наведеног проблема истраживања и дефинисаног предмета истраживања, одређени су и циљеви истраживања. Основни циљ је испитивање разлика у ефектима примјених модела наставе.

За реализацију потенцијалног циља, а уз уважавање досадашњих истраживања, дефинисани су слиједећи задаци:

- Формирати хомогене (уједначене) групе на основу моторичких способности испитаника;
- Утврдити ниво усвојености елемената технике након завршене основне фазе обуке;
- Утврдити ниво усвојености елемената технике након завршене усмјерене фазе обуке;
- Утврдити ниво успјешности одбрана и успостављања потпуне контроле над наоружаним нападачем у познатим условима на крају завршене ситуационо-моторичке фазе обуке;
- Упоредити ефекте примјене различитих модела ситуационо-моторичке обуке на успјешност одбране у познатим условима;

4) Хипотезе истраживања

У досадашњим истраживањима није прикупљена критична маса резултата на основу којих би било могуће закључивати о ефикасности појединих метода обучавања, а с обзиром на то да се настава Специјалног физичког образовања реализује у условима традиционалног и интерактивног модела, реално је тестирати нулти ниво хипотезе:

H₀ Неће бити разлике између класичног и новог модела обуке у успјешности рјешавања задатака ситуационо-моторичке обуке у познатим условима.

У случају да нулти ниво не буде прихваћен, основано је претпоставити слиједеће:

H₁ Нови модел обуке допринијеће успјешнијем рјешавању задатака ситуационо-моторичке обуке у познатим условима.

5) Методе истраживања

Истраживање је засновано на експерименту са двије групе, с крајњим циљем доприноса унапређењу, односно рационализацији и ефикасности наставе Специјалног физичког образовања.

5.2. Узорак испитаника

Узорак испитаника је чинило 110 студената 1. године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке, мушког (83 испитаника) и женског пола (27 испитаника), старости између 19 и 23 године, клинички здравих, без видљивих тјелесних недостатака или морфолошких аберација. Узорак је био подијељен на два субузорка, тако да је у контролној групи било 14 жена и 42 мушкараца, док је у експерименталној групи било 13 жена и 41 мушкарац. Просјечна висина испитаника у контролној групи износила је 177,18 cm, уз стандардну девијацију 7,33, док је у експерименталној групи просјечна висина износила 178,35 cm, уз стандардну девијацију 8,79. Просјечна тежина за контролну групу износила је 71,14 kg, уз стандардну девијацију 11,17, а за експерименталну групу просјечна тежина је износила 72,03 kg, уз стандардну девијацију 9,95. Овако високе стандардне девијације су посљедица тога што су обје групе биле мјешовите, а с обзиром на то да сви испитаници, након завршених студија, треба да обављају једнако сложене и тешке задатке, и процес наставе је организован под истим условима, а узорак обрађиван као цјелина.

Студенти који су имали ранија знања компатибилна са елементима из програма Специјалног физичког образовања, овим истраживањем нису били обухваћени.

Како би било могуће остварити педагошки оптимум у раду, узорак је био формиран и подијељен на два уједначена хомогена субузорка, на основу резултата моторичких способности. За тестирање моторичких способности испитаника примијењена је батерија познатих тестова (8 тестова), потврђених и испробаних у пракси. Мјерења су вршена у пријеподневним (9^h – 12^h) и поподневним часовима (16^h – 18^h) у спортској сали Центра јавне безбједности и на градском стадиону у Бањалуци. Испитаници су тестове изводили у прописној спортској опреми. Тестови су били тако распоређени тако да се сасвим елиминисао утицај замора на резултате тестирања. Процењиване су слиједеће способности: функционалне (Куперов тест - 12 минута); снага (експлозивна снага - скок удаљ, репетитивна снага - претклон трупом за 30 секунди и склекови за 10 секунди); брзина (трчање 20 метара летећим стартом, фреквенција покрета - тапинг руком) и координација (окретност са палицом и колут напријед - колут назад - трчање).

Код процјене моторичких способности бодовано је свих осам тестова скалом од 0 до 5 за сваки тест, при чему је било могуће остварити укупно 40 бодова (поена). На основу постигнутог броја поена испитаници су ранжирани и подијељени у двије уједначене хомогене групе. Провјера њихове уједначености, односно постојања евентуалних разлика међу групама, вршена је одговарајућом статистичком процедуром. Математичко процесирање добијених података реализовано је на *PC* рачунару *Pentium 4*, уз употребу апликационог статистичког програма *SPSS – 10.0*. Из простора дескриптивне статистике израчунате су: аритметичка средина (M) - као мјера просјечних вриједности; стандардна девијација (S) - као најважнији показатељ апсолутног одступања резултата од аритметичке средине; стандардна грешка аритметичке средине (S_x) – као мјера дисперзије која указује на грешку која се прави приликом процјене аритметичке средине основног скупа; коефицијент варијације (V) – као показатељ релативног одступања резултата од аритметичке средине (хомогеност статистичког скупа); граничне вриједности опсега – распона – минимум (\min) и максимум (\max) као показатељи минималне и максималне вриједности података и одступање од нормалног распореда Гаусове криве скјунис (Sky) и куртозис (Курт). За тестирање значајности разлика аритметичких средина добијених на тестовима моторичких способности коришћен је T - тест, а за израчунавање сагласности емпиријски добијене и теоријски очекиване криве, коришћен је Колмогоров – Смирнов тест.

Након проведене статистичке процедуре и анализе добијених резултата, утврђено је да нема статистички значајних разлика између формираних група, да су резултати груписани по правилима Гаусове криве, односно, да су групе нормално дистрибуиране. Ради се, дакле, о хомогеним скуповима, чија је растуреност резултата од њихове просјечне вриједности веома мала. Наравно, и поред уједначене хомогености група, треба прихватити чињеницу да је веома тешко, готово немогуће у потпуности у томе успјети.

5.2. *Узорак варијабли и начин процјене*

Узорак варијабли је изабран тако да хипотетски покрије фундаметалне елементе из програма Специјалног физичког образовања, који могу битно утицати на успјешност одбране у ситуационим условима. Варијабле су подијељене у два субузорка: варијабле за процјену усвојености елемената технике и варијабле за процјену ефеката ситуационо-моторичке обуке

5.2.1 **Варијабле за процјену усвојености елемената технике**

Провјера нивоа усвојености основних елемената технике вршила се у послеподневним часовима - од 15 до 18 часова. Вршена је у сали за

борење прекривеној татами струњачама. Камера је била постављена тако да је могла "ухватити" најбитније фазе извођења. Приликом процјене елемената технике који су се изводили без партнера (основна обука), као и при процјени елемената технике који су се изводили у паровима (усмјерена обука), испитаници су били бочно окренути према камери.

Све технике су извођене из борбеног става, који је омогућавао велику стабилност и покретљивост у свим правцима и смјеровима, као и из средњег гарда, који је истовремено обезбјеђивао заштиту виталних органа и извођење снажних, брзих и прецизних удараца и блокова.

За процјену ефеката наставе у основној и усмјереној обуци коришћене су: технике удараца рукама, технике удараца ногама, технике блокирања, комбинација техника удараца и блокова, затим технике падова, чишћења, кошења, бацања и технике полуга.

Детаљнији опис техника може се видјети код аутора: Јовановић (1992), Милошевић, Зулић, Божић (2001), Мудрић (2001), Драгић (1982) и Арлов (2001).

5.2.2. Варијабле за процјену ефеката ситуационо-моторичке обуке

Процјена ефеката ситуационо-моторичке обуке у ситуационој обуци вршена је преко одбране од три различита напада штапом наоружаног нападача. Одбрана се изводила из припремног става, унапријед одређеном комбинацијом техника, са продужене дистанце (преко 2 метра). Одбрана је почињала склањањем са правца напада и обавезним скраћивањем дистанце. Настављала се одговарајућом деструкцијом нападача, фиксацијом и полугом уз наношење контролисаног нивоа бола, а завршавала успостављањем потпуне контроле над нападачем (континуиран бол), с могућношћу везивања.

6) Интерпретација резултата са дискусијом

6.1. Анализа резултата успјешности одбрана од напада штапом

У Табели 1 приказани су резултати дескриптивне анализе за варијабле: Одбрана од удараца штапом одозго (MOŠTGO), Одбрана од удараца штапом споља ка унутра (MOŠTFOR) и Одбрана од удараца штапом изнутра према ван (MOŠТВЕК). Из табеле је видљиво да су испитаници који су били у експерименталној групи показали боље резултате у успјешности одбрана од удараца штапом у свим варијантама.

Резултати добијени обрадом података за варијаблу Одбрана од удараца штапом одозго (MOŠTGO) код испитаника у контролној групи крећу се распону од 5,50 до 8,50, а у експерименталној у распону од 6,0 до 8,50. Аритметичка средина код испитаника у контролној групи износи 6,65, а у

експерименталној групи 7,16, док је стандардна девијација (S) код испитаника у обе групе иста и износи 0,57. Стандардна грешка аритметичке средине (S_h) код испитаника у контролној групи износи 7,69, а у експерименталној групи 7,71. Коefицијент варијације (K_v), који у контролној групи износи 0,09, а у експерименталној 0,08, указује на изразиту хомогеност скупова, односно, на уједначеност квалитета одбране од напада штапом одозго, који су испитаници показали у оквиру својих група.

Распон резултата за варијаблу Одбрана од ударца штапом споља ка унутра (МОШТФОР) код испитаника у контролној групи креће се од 5,50 до 8,50, а у експерименталној од 5,50 до 9,50, док је аритметичка средина експертских оцена код испитаника у контролној групи 6,67, а код испитаника у експерименталној групи 7,28. Стандардна девијација -S код испитаника у контролној групи износи 0,56, а код испитаника у експерименталној групи $S = 0,75$, док је стандардна грешка аритметичке средине код испитаника у контролној групи $S_h = 7,45$, а код испитаника у експерименталној групи $S_h = 0,10$. Коefицијенти варијације (у контролној групи износи 0,08, а у експерименталној 0,10) указују на изразиту хомогеност скупова, односно, на уједначеност квалитета одбране који су испитаници показали у оквиру својих група.

Код одбране од ударца штапом изнутра према ван (МОШТВЕК), распон резултата код испитаника у контролној групи креће се од 5,75 до 8,50, а у експерименталној од 6,0 до 9,50. Аритметичка средина експертских оцена код испитаника из контролне групе је 6,77, а код испитаника из експерименталне групе 7,31. Стандардна девијација-S код испитаника у контролној групи износи 0,57, а код испитаника у експерименталној групи $S = 0,79$, док стандардна грешка аритметичке средине код испитаника у контролној групи износи 7,70, а код испитаника у експерименталној групи $S = 0,11$. Добијени коefицијенти варијације, у контролној групи $K_v = 0,08$ и у експерименталној $K_v = 0,11$, указују на изразиту хомогеност скупова.

Табела 1. Основни дескриптивни показатељи експертских оцјена за варијабле: Одбрана од ударца штапом одозго (МОШТГО), Одбрана од ударца штапом споља ка унутра (МОШТФОР) и Одбрана од ударца штапом изнутра према ван (МОШТВЕК) у контролној (К) и експерименталној (Е) групи

Odbrane	GRUPE	N	M	S	S_h	V	Min	Max
МОШТГО	К	56	6,65	,57	7,69	,09	5,50	8,50
	Е	54	7,16	,57	7,71	,08	6,00	8,50
МОШТФОР	К	56	6,67	,56	7,45	,08	5,50	8,50
	Е	54	7,28	,75	,10	,10	5,50	9,50
МОШТВЕК	К	56	6,77	,57	7,70	,08	5,75	8,50
	Е	54	7,31	,79	,11	,11	6,00	9,50

Значајност разлика између група тестирана је уобичајеном статистичком процедуром, анализом варијансе (Табела 2). Добијене вредности Снидекеровог F распореда вјероватноће су доста високе (за одбрану од ударца штапом одозго $F = 22,32$, за одбрану од напада штапом форхендом $F = 23,31$ и за одбрану од напада штапом бекхендом $F = 16,71$). Остварени ниво значајности ($n = 0,00$) мањи је од предвиђеног нивоа значајности ($n = 0,05$), на основу чега се може поуздано тврдити да се групе међусобно статистички значајно разликују по нивоу показаног квалитета одбрана од извјесних напада штапом и успостављања потпуне контроле над нападачем.

Табела 2. Значајност разлика експертских оцјена између контролне и експерименталне групе за варијабле: Одбрана од ударца штапом одозго (MOŠTGO), Одбрана од ударца штапом споља ка унутра (MOŠTFOR) и Одбрана од ударца штапом изнутра према ван (MOŠTBЕК)

Odbrane	Sum of squares	df	Mean Square	F	Sig. (p)
MOŠTGO	7,28	1	7,28	22,32	,000
MOŠTFOR	10,17	1	10,17	23,31	,000
MOŠTBЕК	7,95	1	7,95	16,71	,000

Примјеном Колмогоров-Смирновог теста (Табела 3) израчуната је дистрибуција фреквенција за контролну и експерименталну групу за варијабле: Одбрана од ударца штапом одозго (MOŠTGO), Одбрана од ударца штапом споља ка унутра (MOŠTFOR) и Одбрана од ударца штапом изнутра према ван (MOŠTBЕК), чије су вриједности максималних диференција, за све одбране од удараца штапом, мање од оних које су добијене тестом, те је могуће закључити да су резултати у обје групе нормално распоређени.

Табела 3. Дистрибуција фреквенције података контролне и експерименталне групе за варијабле: Одбрана од напада штапом одозго (MOŠTGO), Одбрана од ударца штапом споља ка унутра (MOŠTFOR) и Одбрана од ударца штапом изнутра према ван (MOŠTBЕК), израчуната применом Колмогоров-Смирновог теста.

Odbrane		MOŠTGO	MOŠTFOR	MOŠTBЕК
N		110	110	110
NormalParameters	Mean	6,90	6,97	7,03
	Std. Deviation	,62	,72	,73
Мост Ехтреме	Absolute	,14	,17	,14

Дифференцес	Positive	,14	,17	,14
	Negative	-,12	-,11	-,07
Kolmogorov-Smirnov Z		1,46	1,83	1,44
Asymp. Sig. (2-tailed)		,03	,00	,03

Објашњење ове појаве, прије свега, може се видјети у постојању два различита модела ситуационо-моторичке обуке. Наиме, група која је радила по класичном (традиционалном) моделу постигла је очекиване лошије резултате у односу на групу која је радила по новом наставном моделу. Рад у контролној групи се одвијао под доминацијом наставника, гдје су испитаници били активни на нивоу репродукције датог и гдје се спољашњи утицаји најчешће нису доводили у везу са унутрашњим условима испитаника. Индивидуалне разлике, склоности и диспозиције су само у ријетким приликама биле у складу са оним што се учи. Понекад, због погрешне представе о самом себи, односно због лоше процјене својих способности, дата моторичка рјешења нису била у складу са оптималним моторичким рјешењима одређеног ситуационог проблема, што је свакако негативно утицало на коначни резултат који су постигли чланови контролне групе. Индивидуалне особености, разлике у начину мишљења и начину опажања, неријетко су у супротности са датим, наметнутим рјешењима и због тога изазивају и одређену аверзију према раду. Такође, појединци који су свјесни себе и својих могућности, који су независни и емоционално стабилни, они који нису инхибирани већ су спремни за постизање бољих резултата, оваквим начином преношења знања постају "гушени", те не успијевају да достигну свој оптимум. Овакав несклад између датог и одговарајућег, индивидуалног, код неких испитаника изазивао је одређени револт који је негативно утицао на мотивацију у раду, као један од веома значајних фактора у процесу учења. Разумљиво је да такав начин преношења знања није увијек будио интересовање, већ напротив, дјеловао је дестимулативно, изазивао нежељену, негативну мотивацију, стварао отпор и гушио жељу за стицањем знања и вештина.

Наиме, контролна група је добијала готова моторичка рјешења датих ситуационих проблема, док су испитаници експерименталне групе усмјеравани, на основу познатих елемената, да сами пронађу рјешење. Овакав начин учења омогућио је отклањање слабости карактеристичних за класичну наставу (механичко памћење, дословна репродукција - опонашање) и будио је мисаоне активности. С обзиром на то да учење путем рјешавања проблема захтијева више времена и труда од уобичајеног, класичног начина, а да би се вријеме едукације скратило, испитаницима је предлаган начин рјешења проблемских ситуација, с тим што су они бирали и прилагођавали рјешења властитим способностима. Вјероватно да је овакав модел мобилисао пажњу, интересовање и машту испитаника, који су, користећи претходна искуства и знања, успјешно сагледавали ситуациони

проблем у цијелости и уз помоћ наставника долазили до успјешног и оптималног рјешења.

Супротно моделу који је био заступљен у експерименталној групи, ситуационо-моторичка обука у контролној групи се одвијала без уважавања индивидуалних разлика, склоности и диспозиција. С обзиром на то да су моторичка рјешења сервирана у готовом виду, није било мјеста личним рјешењима која би била у складу са објективним и субјективним могућностима, већ су испитаници били упућивани само на репродукцију датог. Без обзира на евидентне разлике међу испитаницима, сви су морали да ситуационе проблеме рјешавају истовјетно, као да су у питању идентичне личности. Принуда је, вјероватно, код испитаника контролне групе изазивала ригидније понашање у процесу учења и рјешавања ситуационих проблема, него што је то био случај код испитаника у експерименталној групи, који су имали слободу у раду. Могуће је, дакле, да је принуда, поред ригидности, изазивала и аверзију према раду, те негативно утицала на процес стицања знања и умијења, док је, супротно овоме, у експерименталној групи расла жеља и мотив за постигнућем и оригиналношћу. Даље, за разлику од експерименталне групе, праћење рада испитаника у контролној групи није се одвијало у току рада, нити непосредно након њега, па су се грешке и пропусти учвршћивали и добијали трајнији карактер. Није било подстицаја кој би позитивно утицао на ослобађање испитаника од ригидног понашања у току рјешавања ситуационих проблема, нити стимулисао покушаје оригиналних рјешења.

У експерименталној групи настава се изводила уз претходно дата прецизна упутства, објашњење и демонстрацију типичних моторичких рјешења ситуационих проблема, након чега су испитаници, сходно индивидуалним могућностима, били усмјеравани ка властитим рјешењима. У контролној групи пак, поред прецизних упутстава, објашњења и демонстрације обавезних рјешења, испитаницима није било омогућено да креирају властита рјешења, нити да их прилагођавају индивидуалним способностима. Прецизно дата упутства, са "отвореном" могућношћу проналаска властитих рјешења (тешко је наћи универзални примјер који би одговарао сваком појединцу), за разлику од испитаника који су добијали готова моторичка рјешења без могућности властите креације, вјероватно су мотивисала испитанике експерименталне групе, па су чешће и квалитетније изводили одговарајућа моторичка рјешења датих ситуационих проблема.

Овакав модел обуке (примијењен у експерименталној групи) могуће да је изискивао посебне интелектуалне напоре (доводио до интелектуализације) и појачавао мотивацију да испитаници самостално рјешавају различите (сложеније) проблемске ситуације, те су тако стечено знање испитаници осјећали као властито. (Досадашњим истраживањима је потврђено да интелектуализација разних задатака у наставном процесу директно доводи до квалитативних промијена у понашању. Ово се посебно манифестује у ситуационим реаговањима, гдје је нужно постићи оптимално

усклађивање нивоа моторичких способности са индивидуалним карактеристикама и проблемским захтјевима).

Могуће је, дакле, да је један од разлога већем нивоу успјешности који су показали испитаници експерименталне групе и тај што су они вођени и усмјеравани да сами увиде одређене законитости и принципе.

Повезаност виших облика учења (као што је учење путем рјешавања проблема, учење открићем...) са унутрашњим мотивима учења, као што су радозналост, мотив за постигнуће, ниво аспирације и друге когнитивне потребе, омогућава да испитаници доживљавају задовољство у активности учења и у сазнању да се нешто остварило и научило уз властити напор. Постигнути успјех подиже степен аспирације, док га неуспјех смањује. Наравно, од нивоа аспирације једног испитаника зависи шта ће он сматрати успјехом а шта неуспјехом. У експерименталним испитивањима нађено је да субјекти бирају сувише тешке или сувише лаке задатке, а мање бирају задатке просјечне тежине. За ниво аспирације значајан је унутрашњи мотив учења који је повезан са сликом о себи и способностима одређене особе. У природи људске јединке јесте да себи поставља све више и више нивое аспирације, јер на тај начин добија могућност да се стално тестира и даље развија свој потенцијал.

Дакле, на основу добијених резултата и многобројних истраживања из педагошке психологије која су показала да модел преношења знања и умијења заснован на индивидуалним способностима испитаника осамостаљава и оспособљава личност за самосталан рад, смањује анксиозност, подиже самопоуздање, развија ефикасност у рјешавању конфликта, подиже ниво толеранције и уважавања разлика. Затим, будући да индивидуализација позитивно утиче на мотивацију и стваралачко мишљење, као и на примјену научених знања и вјештина у животу, да су знања и вјештине које су усвојене као властита својина свијести, највиша и најтрајнија категорија, реално је било очекивати да ће боље резултате и у овом истраживању постићи испитаници који су радили по интерактивном наставном моделу.

7) Закључци

У раду је истраживана ефикасност ситуационо-моторичке обуке код студената Високе школе унутрашњих послова примјеном различитих методских приступа, од којих је један утемељен на принципима класичне наставе, а други на принципима интерактивне наставе.

Истраживање је организовано на узорку од 110 испитаника (студенти 1. године Високе школе унутрашњих послова из Бањалуке). Узорак је био формиран и подијељен на два мјешовита и уједначена, хомогена субузорка, на основу резултата моторичких способности. За тестирање моторичких способности испитаника примијењена је батерија осам познатих тестова потврђених и испробаних у пракси.

Узорак варијабли је изабран тако да хипотетски покрије фундаметалне елементе из програма Специјалног физичког образовања, који могу битно утицати на успјешност одбране у ситуационим условима. Варијабле су подијељене у два субузорка: варијабле за процјену усвојености елемената технике и варијабле за процјену ефеката ситуационо-моторичке обуке.

За процјену ефеката наставе у основној и усмјереној обуци коришћене су слиједеће варијабле: MUDRU - Ударци рукама; MUDNO - Ударци ногама; MBLO - Блокови; MKOMB - Комбинација удараца и блокова; MMAUK - Пад напријед; MUŠUK - Пад уназад; MJOUK - Пад бочно; DAB - Чишћење; MOSG - Кошење; MUGO - Бочно бацање; MTAJOT - Блокирање истурене ноге; MPOŠA - Полуга на шаци; MPOLA - Полуга на лакту; MПOPAM - Полуга на рамену и MПOKLO - Полуга на кољену.

За процјену ефеката ситуационо-моторичке обуке коришћене су сљедеће варијабле: MOŠTGO - Одбрана од ударца штапом одозго; MOŠTFOR - Одбрана од ударца штапом споља према унутра и MOŠTBЕК - Одбрана од ударца штапом изнутра према ван.

Едукација је проведена моделом фазног учења (основна, усмјерена и ситуациона обука). Након завршене обуке у све три фазе, експертском оцјеном је утврђен квалитет успјешности одбрана и успостављања потпуне контроле над нападачем.

На основу урађених анализа које се односе на ниво успјешности одбрана од извјесних напада штапом наоружаног нападача, може се закључити да су добијене знатно веће вриједности аритметичких средина експертских оцјена код чланова експерименталне групе, односно код оних испитаника који су обучавани по новом наставном моделу, чиме је хипотеза **H1** и потврђена. Краће, нови модел обуке допринио је успјешнијем рјешавању задатака ситуационо-моторичке обуке у познатим условима.

Када је пак у питању значај овога истраживања, на основу добијених резултата могуће је закључити да се он огледа у усмјерености развоја и коришћења цијелокупног потенцијала при стицању знања и умијења, али и у оптимизацији обуке и програма тренинга, као и оптимизацији у стицању и усавршавању сложених моторичких алгоритама.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арлов, Д., Милошевић, М., Благојевић, М., Донсај, М., 1997, *Ниво усвојености моторичког програма и повреде при реализацији*, Спорт и здравље становника, Зборник радова, бр. 11, Нови Сад.
2. Ausubel, D., Robinson, F., 1969, *School learning an introduction to educational psychology*, New York.
3. Баковљевић, Милан, 1992, *Дидактика*, Београд.
4. Берковић, Л., 1978, *Методика физичког васпитања*, Београд.
5. Берковић, Л., 1997, *Личност наставника као фактор учења и напредовања ученика*, Спорт и здравље становника, Зборник радова, бр. 11, Нови Сад.
6. Благојевић, М., Ђирковић, З., Милошевић, М., Стојичић, Р., Јовановић, С., Арлов, Д. и Донсај, М., 1994, *Утицај неких адаптационих карактеристика приправника милиционара на ефекте учења моторичких алгоритама и програма у специјалном физичком образовању*, Зборник радова првог саветовања из специјалног физичког образовања.
7. Volleratz, J., 1975, *Learning by discovery: An experimental study to measure its effectiveness for teaching value concepts*. Ann Arbor, University Microfilms .
8. Бранковић, Д., 1995, *Педагошка теорија у функцији унапређивања образовања*, Педагогија, Београд, бр. 1-4, стр.358-364.
9. Бранковић, Д., 1999, *Интерактивно учење у проблемској настави*, Министарство просвјете Републике Српске, Бањалука.
10. Burner, J. 1961, *The act of discoverz*, Harvard Educational Review, No 31, s. 21-32..
11. Burke, R., Maier, N. and Hoffman, R., 1970, *Functions of hints in individual problem-solving*. U knjizi: Maier, N., *Problem solving and creativity*, belmont, Brooks cole Publihsing Company, s. 110-120.
12. Илић, М., 1998, *Настава различитих нивоа сложености*, Учитељски факултет, Београд.
13. Ивић, И., Пешикан, А., Антић, С., 2001, *Активно учење*, Министарство просвете и спорта Републике Србије, Министарство за просвјету и науку Црне Горе, Београд.
14. Јовановић, С., 1994, *Компаративна анализа актуелних модела учења у СФО*, Зборник радова првог саветовања из специјалног физичког образовања.
15. Kerrsh, V. 1962, *The motivating effect of learning by girected discovery*, Journal of Educational Psychologi, No 53, s. 65 - 71.
16. Квашичев, Р., 1969, *Развијање критичког мишљења код ученика*, Београд, стр. 28.

17. Квашчев, Р., 1980, *Способности за учење и личност*, Београд.
18. Квашчев, Р., 1983, *Развијање креативног понашања личности*, Сарајево.
19. Милијевич, С., 1999, *Интерактивно учење у егземпларној или парадигматској настави*, *Интерактивно учење*, Министарство просвјете Републике Српске, Бањалука.
20. Милијевич, С., 1999, *Програмирана настава*, *Интерактивно учење*, Министарство просвјете Републике Српске, Бањалука.
21. Милошевић, М., Јовановић, С., Стојчић, С., Арлов, Д., Благојевић, М. и Допсај, М., 1994, *Модел едукације у специјалном физичком образовању*, *Зборник радова првог саветовања из специјалног физичког образовања*
22. *Моторно памћење*, <http://www.дефектологија.нет/пхпББ2/архиве>.
23. Ничковић, Р., 1971, *Учење путем решавања проблема у настави*, Београд.
24. Николић, З., 1995, *Физиологија физичке активности*, Београд.
25. Ољача, М., 1978, *Неке предности у ограничениости учења путем решавања проблема у наставном раду са одраслима*, *Институт за педагошка истраживања*, *Зборник*, бр.11, Београд.
26. Поповић, С., 1994, *Значај и улога методског поступка при усвајању и усавршавању сложених моторичких кретања у борењима*, *Зборник радова првог саветовања из специјалног физичког образовања*.
27. Радоњић, С., *Психологија учења И*, Београд, Друштво психолога Србије, 1973. с.1-14, 61-65.
28. Симић, М., 1997, *Развијање мотивација у настави физичког васпитања*, *Спорт и здравље становника*, *Зборник радова*, бр. 11, Нови Сад.
29. Стојаковић, П. 1978, *Утицај учења путем открића на успех у настави*, магистарски рад, Филозофски факултет, Београд.
30. Стојаковић, П., 1999, *Таксономија васпитно – образовних циљева у когнитивном подручју и њен значај за ефикаснију индивидуализацију учења и наставе*, *Интерактивно учење*, Бањалука.
31. Сузић, Н., Бранковић, Д., Илић, М., Стојаковић, П., Лукић-Домуз, Д. и Милијевич, С., 2004, *Интерактивно учење ИВ - учење учења*, Бања Лука.
32. Сузић, Н., Стојаковић, П., Бранковић, Д., Хартон, Б., Шеимус, Ф., Илић, М., Мандић, Д., Милијевич, С., Лукић, Д., 2000, *Интерактивно учење ИИИ*, Министарство просвјете Републике Српске, Бања Лука.
33. Сузић, Н., Стојаковић, П., Илић, М., Бранковић, Д., Милијевич, С., Крнета, Д., Станојловић, С., Баковић, П., Бањац, М., Грбић, Ж., 1999, *Интерактивно учење*, Министарство просвјете Републике Српске, Бања Лука.
34. Теодосић, Р., 1970, *Проблемска настава*, *Настава и васпитање*, Београд, бр. 3. стр. 261.

35. Вилотијевић, Младен, 1998, *Врсте наставе*, Београд.
36. Здански, И., Галић, М., 2002, *Дидактика физичког васпитања*, Београд – Бања Лука.
-

Milan Gužvica PhD

High School of Internal Affairs, Banjaluka

TRE EFFECTS OF TWO DIFFERENT MODELS OF SITUATIONAL - DYNAMIC TRAINING

*DYNAMIC EDUCATION / SITUATIONAL –DYNAMIC TRAINING /
CLASSICAL TRAINING MODEL / INTERACTIVE TRAINING MODEL*

Summary:

In practice the efficiency of situational – dynamic training was being researched with the students of High School of Internal Affairs conducted with different methodical approaches, of which one is based on the principals of classic teaching, and the other on the principals of interactive teaching. The research comprised 110 subjects (87 male interviewers and 27 female subjects), according to which, based on the results of dynamic accomplishment, two homogeneous and equal groups were formed. The education was conducted with phase studying model, according to which 30, 50 % was spent on the basic phase, 36,1% on medium, and 33,33% on situational training (studying and practicing defense from a pole attack was realized in 12 classes or 14,28%9 from the total number of classes. Regarding the fact, that all subjects, after finished faculty, will be performing equally complex and difficult tasks, teaching is also based under the same conditions and the sample is treated as a whole. For the evaluation of the effects of teaching in basic and medium training, techniques from special physical training were used. And for the evaluation of the effects of situational – dynamic training were used for the defense from an armed attacker under known conditions.

After the conducted test, with the use of appropriate statistic analysis, the results were obtained based on which the hypothesis of the absence of distinction between controlled and experimental group was dismissed.

Obtained results showed that the subjects in experimental group reached a higher level of proficiency in all observed variables i.e. that the

*new training model has brought about a more successful completion of tasks of situational – dynamic training under known conditions, with which the **HI** hypothesis has been confirmed.*

Based on the given results, it is possible to conclude that the importance of this research is portrayed in the direction of development and employment of general potential in gaining knowledge and experience, but also in optimization of training and training program, as well as the optimization in gaining and perfecting complex dynamic algorithms.

Мр Милан Даничић,
Висока школа унутрашњих послова, Бањалука

НАЈЧЕШЋИ ОБЛИЦИ УГРОЖАВАЊА ИМОВИНЕ И ЛИЦА ПРЕДУЗЕЋА

Резиме:

Најчешћи, а уједно и најопаснији облици угрожавања имовине и лица предузећа јесу криминалитет и друге социо-патолошке појаве. Стварни облик и обим криминалитета на штету лица и имовине предузећа у Републици Српској не може се прецизно приказати, а разлог томе је "тамна бројка криминалитета" нарочито висока код кривичних дјела против имовине, као и против службене дужности. У раду су обрађени појмови и основне карактеристике политичког и општег (имовинског) криминалитета, као најзаступљенијих облика угрожавања имовине и лица предузећа.

Кључне ријечи: *извори угрожавања, облици угрожавања, политички криминалитет, општи криминалитет, лица и имовина.*

1. Уводна разматрања

Извори угрожавања лица и имовине предузећа начелно се могу подијелити на природне (земљотреси, поплаве, олује и сл.) и оне који су дјело човјека. Природни ризици се не могу предвидјети на задовољавајући начин, а ако се и предвиде, не могу се увијек са потпуним успјехом и спријечити. Међутим, предузећа могу да умање посљедице елементарних непогода одговарајућим превентивним мјерама. Ризици које ствара човјек, без обзира на то у ком својству дјелује, представљају далеко озбиљнији извор угрожавања, и то не толико по разноврсности, колико по учесталости и другим својствима.

Као најважнији извор угрожавања запослених и друштвене имовине, човјек ствара одређене ризике, прије свега, нехатом, непридржавањем одређених прописа и норматива који се односе на поступање с опасним материјама, инсталацијама и средствима за производњу. Резултат таквог поступања јесу многобројни пожари, експлозије, поплаве због неисправних

водоводних инсталација, као и несреће на раду.

Најчешћи, а уједно и најопаснији облици угрожавања лица и имовине предузећа јесу криминалитет и друге социјално-патолошке појаве¹. Тако су, на примјер, предузећа посебно угрожена прекршајима из области јавног реда и мира, и то на различите начине: уништавањем и оштећењем имовине, повредама и узнемиравањем запослених и њихових клијената, стварањем личне несигурности, прекидом рада, губљењем угледа у пословном свијету и слично. Сматра се да те посљедице понекад могу бити подједнако значајне као и оне које наступају вршењем кривичних дјела. Због тога се спречавањем и откривањем прекршаја и других казних дјела не баве само полиција и служба обезбјеђења лица и имовине предузећа, него то чине и други државни органи, односно друге стручне службе и менаџмент предузећа.

Најзад, криминалитет који угрожава лица и имовину предузећа у ствари је исти онај који угрожава друштво у цјелини, а чији су носиоци најчешће мотивисани користољубљем, као и жељом да се нанесе штета уставном поретку и друштвено-економском систему. Међутим, стварни облик и обим криминалитета на штету лица и имовине предузећа у Републици Српској не може се прецизно приказати. Ово стога што је „тамна бројка криминалитета“ нарочито висока код кривичних дјела против имовине, као и против службене дужности.

За проблематику обезбјеђења лица и имовине од посебног су значаја кривична дјела против имовине предузећа, као и друга кривична дјела која се врше на пословном простору предузећа, установа и организација. То су, прије свега, кривична дјела општег криминалитета, али и деликти против државе, као и кривична дјела привредног криминалитета. Притом, плурализам својинских односа, нови облици угрожавања лица и имовине предузећа у новим економским условима, с једне, и донедавно одсуство адекватних прописа који регулишу мјесто и улогу полиције у систему обезбјеђења, као и саму организацију и дјелатност система обезбјеђења, с друге стране, још више компликују и продубљују овај проблем у Републици Српској.

Према томе, криминални напади на лица и имовину предузећа манифестују се вршењем разних кривичних дјела из области политичког, општег (класичног) и привредног криминалитета, а у посљедње вријеме све чешће и дјелима компјутерског криминалитета². Најзаступљенија су дјела

¹ Лица и имовину предузећа угрожава, између осталог, појава алкохолизма, због чега служба обезбјеђења треба да спречавају улаз алкохолисаних лица (запослених, али и посјетилаца), као и уношење алкохолних пића у пословни простор предузећа. Исто важи и за наркоманију, односно злоупотребу опојних дрога.

² О угрожавању лица и имовине предузећа компјутерским криминалитетом види, на примјер : Мандић Г.: *Системи обезбјеђења и заштите*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2004, стр. 84-89.

која спадају у општи криминалитет, али треба имати у виду и то да многа кривична дјела из домена привредног криминалитета и њихови извршиоци никада нису ни откривени. Такође се нека од својстава општег криминалитета односе и на привредни криминалитет, при чему је, наравно, битно истаћи да су одређене карактеристике привредног криминалитета само њему својствене. На крају, бројност политичких кривичних дјела у пракси није велика, али треба имати у виду да таква дјела представљају највећу друштвену опасност.

2. Политички криминалитет

2.1. Појам и основне карактеристике политичког криминалитета

Политички криминалитет представљају она кривична дјела која су у непосредној вези с политичким односима у једном друштву и држави, тј. која имају идеолошка и политичка обиљежја (политичка кривична дела). У Кривичном закону Републике Српске, ова кривична дјела су ситематизована у XXV глави, под називом Кривична дјела против државе. По времену настанка, политичка кривична дјела спадају у класична кривична дјела, јер су била позната још у старој Грчкој и Риму. Иначе, различитост прилаза политичком криминалитету у теорији и пракси довела је и до различитих дефиниција овог појма, при чему је кривичноправна наука развила три теорије о садржају појма политичког криминалитета: субјективну, објективну и мјешовиту (субјективно-објективну).

По субјективној теорији, да би одређено дјело могло да се сврста у област политичког криминалитета, услов је да је учинилац радио из политичких побуда које увијек имају одређени циљ. То омогућује да се свако друго кривично дјело, осим тзв. чистих политичких кривичних дјела, може сматрати политичким кривичним дјелом, уколико се утврди постојање политичких побуда. У том контексту треба разликовати побуде од намјера учиниоца, што се најбоље може илустровати примјером најтежих кривичних дјела (диверзија, тероризам, и др.), код којих је нужно доказати постојање намјере угрожавања уставног уређења или безбједности Републике Српске, јер у супротном то кривично дјело ни неће постојати.

Објективна теорија одређује политичка кривична дјела полазећи од објекта напада, па под овим појмом подразумијева дјела код којих је циљ напада држава и државно уређење, односно унутрашња и спољња безбједност земље. Према томе, ова теорија под појмом политичког криминалитета подразумијева она дјела којима се искључиво и непосредно напада на политичко уређење одређене државе.

У одређивању садржаја појма политичког криминалитета најприхватљивије је гледиште, које је данас и најзаступљеније, које садржи елементе и објективне и субјективне теорије. Према овој теорији, коју неки аутори називају мјешовитом, а неки објективно-субјективном теоријом, у

садржај појма политичког криминалитета сврставају се тзв. чиста политичка кривична дјела, тј. кривична дјела која су усмјерена на државу и државно уређење, унутрашњу и спољну безбједност, као и дјела која из политичких побуда за циљ напада имају виталне интересе и односе и правно-политичка добра једне државе.

На основу претходно наведених критеријума и осталих битних својстава политичког криминалитета, дефиниција политичког криминалитета може се одредити на сљедећи начин: под политичким криминалитетом подразумијевају се специфични облици кривичних дјела која су усмјерена против уставног уређења, спољне и унутрашње безбједности земље и територијалног интегритета, а која се разликују од осталих кривичних дјела по политичким побудама, мотивима, узроцима, посљедицама, па и по својствима и статусу учинилаца, који под одређеним условима могу стећи и право азила, односно бити изузети од екстрадиције³. Кривична дјела политичког криминалитета садрже висок степен друштвене опасности, а у њиховом извршењу испољава се јак интензитет безобзирности, дрскости и нехуманости. Ова дјела се јављају у различитим облицима, а њихово испољавање често зависи и од промјена у друштвено-политичким и економским односима у земљи, од разних политичких ставова других држава, односно од дјеловања и понашања међународне заједнице, гдје се не искључују ни извјесни спољни притисци и покушаји мијешања у унутрашње односе суверене земље.

Политички криминалитет карактерише и висок степен организованости, почев од припремних радњи, обуке учинилаца, избора и опсервације објекта напада, набављања средстава извршења, па до самог начина извршења кривичног дјела и планирања дјелатности и понашања учиниоца након тога. Организованост углавном обухвата обједињавање и усмјеравање криминалне дјелатности на територији двије или више држава (обука лица, убацивање средстава извршења, локација објекта и сл.), што политичком криминалитету, по правилу, даје елемент иностраности.

Осим наведених карактеристика, кривична дјела политичког криминалитета садрже још неке специфичности, прије свега у односу на учиниоца, нпр. у погледу врсте и висине казне, услова за вријеме издржавања казне затвора, става јавности, као и у односу на искључење учинилаца ових кривичних дјела из екстрадиције.

³ Бошковић, М. Јовичић, Д.: *Криминалистика методика*, Виша школа унутрашњих послова Бања Лука, 2002, стр.42.

2. 2. Тероризам

Најопаснији облик напада на потенцијално угрожена лица и имовину предузећа из области политичког криминалитета јесте појава тероризма⁴. По облицима испољавања, раширености и опасности, тероризам је веома присутан у свим дијеловима свијета. Тероризам поприма нове појавне облике и, може се слободно рећи, нема земље у свијету која није изложена или којој не пријети опасност од разних видова терористичке активности. Управо због сталног осавремењавања, развоја и испољавања у новим појавним облицима, тероризам постаје све опаснији за живот људи и материјална добра, што је довело до тјешње међународне сарадње и укључивања Интерпола и Европола у његово сузбијање, уколико се ради о међународном тероризму.

Због тога се у данашње вријеме много говори и пише о феномену тероризма, при чему су у оптицају различита мишљења и дефиниције, али ниједна дефиниција тероризма није прихваћена као јединствена од стране свих држава или пак система. С друге стране, кривично дјело тероризма може се извршити изазивањем експлозије, или изазивањем пожара, затим предузимањем друге општеопасне радње, односно другим актом насиља, те пријетњом употребом нуклеарног оружја или другог сличног средства за масовно убијање људи. При томе, ово кривично дјело посебно карактерише намјера учиниоца која се, у нашем случају, састоји у угрожавању уставног уређења или безбједности Републике Српске или Босне и Херцеговине, као и проузроковање осјећања личне несигурности или страха код грађана, без обзира на то којом радњом је кривично дјело извршено.

Широка је и разноврсна лепеза облика испољавања терористичке активности. Задржани су неки класични облици, као нпр. атентати и паљевине, уз облике који су настали развојем тероризма, као што су разни видови експлозија, отмице, уцјене, отмице ваздухоплова и задржавање таласа ради уцјена, све до новијих облика као што су напади и отмице бродова или напади и покушаји освајања полицијских станица. Наведени облици терористичке дјелатности испољавају се најчешће када су објекти напада разне политичке личности (министри, амбасадори), виши официри и генерали, представници правосуђа (судије и тужиоци) и полиције, али и привредни руководиоци.

За извршење терористичких активности користе се разноврсна средства. Овоме доприноси коришћење достигнућа науке и технике у терористичке сврхе. Од средстава извршења, заступљени су разни експлозивни и минско-експлозивне направе јаке разорне моћи, хемијско

⁴ Реч тероризам потиче од француске речи *terreur* и означава страх и ужас или примену насиља све до физичког уништења.

оружје, разноврсно ватрено оружје, као и друго оружје и средства која користе савремене армије. Све то указује на чињеницу да се терористи укључују у организовано кријумчарење оружја и муниције, а служе се и крађама оружја из магацина и војних база неких земаља. Најзад, чињеница је да одређене терористичке организације посједују и одговарајуће стручњаке за прављење оружја и минско-експлозивних направа или за њихово прилагођавање циљевима конкретних терористичких акција.

2. 3. Диверзија

Под диверзијом уобичајено подразумијевамо илегалну дјеланост усмјерену на рушење, уништење или оштећење важних привредних и војних објеката, с циљем слабљења моћи одређене државе. Према томе, кривично дјело диверзије може се извршити рушењем, паљењем, уништењем или оштећењем наведених објеката. Карактеристично је за диверзију да су њен учинилац, као и организатор ове криминалне и угрожавајуће дјелатности, заинтересовани да што шири круг људи сазна за њихов криминални акт и циљеве, свјесни да само сазнање за чин диверзије не значи било какав допринос њиховом откривању⁵.

Објекти диверзантског напада јесу: индустријски, пољопривредни или други привредни објекти, саобраћајна средства, уређаји или постројења, ситеми веза, уређаји јавне употребе (нафтовод, гасовод, водовод, топловод, и сл.), бране, складишта, зграде или други објекти који имају већи значај за безбједност или за привреду или функционисање јавних служби. Имајући у виду објекте напада и њима прилагођене радње извршења, можемо говорити о економској, војној и политичкој диверзији. С друге стране, као и код кривичног дјела тероризма, битно је само да је дјело учињено у намјери угрожавања уставног уређења или безбједности Републике Српске или Босне и Херцеговине, јер се у супротном неће радити о овом већ, евентуално, о неком другом кривичном дјелу.

Акт извршења диверзије подразумијева висок степен спремности и организованости учинилаца као и организације која стоји иза њих. То обухвата претходну припрему у виду обуке појединаца или група, њихово пребацивање преко границе, опсервирање објекта напада и прикупљање података и тражење упоришта, као и набављање најпогоднијих средстава за извршење конкретног акта диверзије. Најчешће се средства извршења набављају у иностранству, па је нужно организовати њихово пребацивање преко границе.

За извршење диверзије употребљавају се разноврсна средства, у зависности од врсте објекта, циља и услова, с једне, и расположивог и доступног арсенала ових средстава, до технички најсавременијих, с друге

⁵ Симић, Р. Бошковић, М.: *Физичко-техничка заштита објеката*, Институт безбедности - Мултиаларм, Београд, 1991, стр. 10

стране. Тако се често користе минско-експлозивна средства, и то разни експлозивни у чврстом, пластичном и течном облику, као и мине и бомбе велике разорне моћи. Поред тога, у посљедње вријеме користе се и разна хемијска средства, међу којима и отрови без мириса и укуса, који имају особину брзог растварања у течности. У пракси извођења диверзантских акција користе се и специјална минско-експлозивна средства која су смјештена у разне предмете свакодневне употребе, ко што су разне пошिल्ке, прибор за писање, деликатесни артикли и сл.⁶

2. 4. *Саботажа*

Саботажу посебно карактерише начин извршења: прикривен, подмукао и сл., док се радња може састојати у активном чињењу или у нечињењу, тј. у пропуштању и невршењу потпуно или дјелимично службене дужности, односно радне обавезе. Према томе, кривично дјело саботаже може се извршити на прикривен, подмукао или други сличан начин, од стране одређеног лица у вршењу његове службене дужности или радне обавезе, а њиме се проузрокује знатна штета за државни орган или правно лице, уколико је урађено у намјери угрожавања уставног уређења или безбједности Републике Српске или Босне и Херцеговине.

Поступци и средства вршења саботаже веома су разнолики и могу се, поред осталог, подијелити на: механичка (ломљење, убацивање пијеска или других страних тијела у систем за подмазивање; неуредно сервисирање и замјена истрошених дијелова); хемијска (убацивање штетних хемијских супстанци у материјал, машине и друга средства која се користе у процесу производње); а ту су и употреба експлозива; подметање пожара; кварење инсталација за снабдијевање електричном енергијом; крађа и уништавање важних и критичних дјелова код скупочјених апарата и уређаја, и сл.

Са кривичноправног и криминалистичког аспекта битно је истаћи чињеницу да код кривичног дјела саботаже учинилац може бити само лице које је у радном односу у државном органу или предузећу где је и проузрокована саботажа⁷ Стога саботер своју криминалну дјелатност извршава на перфидан и подмукао начин, како нико не би посумњао да он не извршава или да лоше извршава своју службену дужност или радну обавезу, као и да би се настала штета приписала посљедицама више силе, дотрајалости материјала, кратком споју и низу других околности.

⁶ Биолошко-бактеријска средства, бактерије, вирусе и гљивице, диверзанти употребљавају да би изазвали заразна обољења код људи, биљака и животиња. Биљке или животиње заражене овим средствима веома брзо шире заразу.

⁷ Приликом откривања и разјашњавања кривичног дела саботаже припадници обезбеђења могу пружити доста корисних информација полицији пошто саботер мора бити у радном односу, а настала последица је у вези са његовим невршењем или несавесним вршењем радних обавеза.

Облик, обим и тежина посљедице зависе од врсте објекта напада и од средстава извршења саботаже. Та средства су разноврсна, на примјер, експлозивне направе, хемијска средства, комади гвожђа или неког друго метала, разне полуге, клијешта, сјечива, метални опилци, камен, пијесак, као и други предмети чијом употребом се може изазвати знатна штета у процесу вршења службене дужности или радне обавезе.

Објекти напада су предузећа, установе и државни органи, с тим што се конкретно најчешће нападају средства за производњу, репроматеријал и готови производи. Има и случајева да се сукцесивно у одређеним временским интервалима врше кварови машина, уређаја и других постројења, сијеку транспортне траке, изазива тровање разних готових производа, проузрокује кварење прехранбених намирница, као и угинуће животиња. Саботери то раде организовано, плански и подмукло, тако да сваки квар или оштећење појединачно не представљају неку већу штету, али ако се сагледа збирна штета у одређеном периоду, може се закључити да је она знатна, па се свеукупном анализом тих појединачних догађаја може доћи до сазнања да се ради о организованој саботерској дјелатности.

2. 5. Шпијунажа

Шпијунажа се најшире одређује као илегална, конспиративна, активност којом обавјештајне службе тајно или прикривено, односно на преваран начин, прикупљају тајне податке о страним државама, војним блоковима и међународним организацијама. Кривичним дјелом шпијунаже сматра се неовлашћена предаја страниј држави или међународној организацији података који су званично и изричито означени као тајна, као и само прикупљање таквих података у наведеној намјери. То значи да шпијунажа неизоставно садржи елемент иностраности, односно да по дефиницији има међународни карактер. Шпијунажа се раније примјењивала искључиво у рату, док се данас с подједнаким интензитетом примјењује и у миру. У доба мира она је средство за остварење политичког, технолошког и економског преимућства и свестрано обезбјеђење од евентуалног рата, док је у ратно доба средство за постизање војних успјеха и одређивање будуће политике мира.

Као кривично дјело против државе, шпијунажа се у Републици Српској у свом основном облику састоји у саопштавању, предаји или чињењу доступним страниј држави, страниј организацији или лицу које им служи, тајних војних, економских или службених података или докумената. Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци и документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа проглашеним тајним, као и подаци и документи који су доступни само одређеном кругу лица, а чије би одавање проузроковало или би могло да проузрокује штетне

посљедице за безбједност, одбрану или за политичке, војне или економске интересе земље⁸.

Према законској дефиницији, шпијунажа се испољава у још три основна облика, тј. у виду ступања у страну обавештајну службу, прикупљања за њу података или помагања на други начин њеном раду, затим у виду стварања обавештајне службе за страну државу или организацију у Републици Српској или Босни и Херцеговини или у виду руковођења таквом службом, као и у виду прибављања тајних података или докумената у намјери да се саопште или предају иностраној држави, иностраној организацији или лицу које им служи. Тежи облик испољавања постоји када су услед шпијунаже наступиле тешке посљедице за безбједност, економску или војну моћ земље.

У иностраној стручној литератури с правом се разликује укупна обавјештајна дјелатност економске природе тј. привредна шпијунажа од кажњиве обавештајне активности у истој сфери (индустријска шпијунажа)⁹. У првом случају ријеч је о обавјештајном раду који спроводе или организују и координирају стране обавештајне службе, било конспиративним било легалним методима. С друге стране, индустријска шпијунажа подразумијева искључиво противправно прикупљање сазнања у сфери нових открића, проналазака или патената и технолошких процеса у производњи које врше приватна лица или предузећа за своје потребе или за рачун других невладиних ентитета. Такође, треба имати у виду да обавјештајне активности економске природе које спроводе појединци, фирме и друге организације, на субнационалном нивоу имају за циљ једино сазнавање пословних тајни есенцијалних за конкурентност и опстанак на тржишту, што је од посебног значаја за обезбјеђење лица и имовине предузећа.

⁸ О индустријској шпијунажи и проблемима заштите пословних тајних података опширније види : Vrenko I.: "Економска и конкурентна обвештајна дјелатност - студија примера Словеније", *Varstvoslovje*, No. 2, Ljubljana 1999, str.31-44; Милошевић, М.: "Заштита пословних података и докумената (са примером одлуке о пословној тајни)", *Правни информатор*, бр. 4, Београд, 2004, стр.39-45.

⁹ Schaefer H. : "Industriespionage", *Der Kriminalist*, No. 3, Berlin 1983, pp. 111-116; Првуловић В.: "Економска обавештајна дјелатност", *Мегатренд ревија*, бр. 1, Београд, 2004, стр. 119-128.

3. Општи криминалитет

3.1. Појам и основне карактеристике општег (имовинског) криминалитета

Већ је истакнуто да лица и имовину предузећа угрожавају дјела општег криминалитета, који се може најсажетије одредити као скуп свих кривичних дјела која не припадају политичком, привредном и еколошком криминалитету. Произлази да су за проблематику обезбјеђења лица и имовине (и пословања) предузећа посебно значајна дјела имовинског криминалитета, као и друга кривична дјела општег криминалитета која се врше на штету предузећа, односно на пословном простору предузећа, установа и организација.

Имовински криминалитет је скупни назив за кривична дјела која су уперена против имовине и чијим вршењем се практично остварује противправна имовинска корист за извршиоца кривичног дјела или неко друго лице. Ова кривична дјела се врше против имовине, без обзира на њено власништво и без обзира на то да ли се ради о покретној или непокретној имовини или о имовинским правима или интересима. У кривичном праву постоје двије врсте кривичних дјела која спадају у област имовинског криминалитета: **кривична дјела против имовине** – која су искључиво уперена против имовине и **кривична дјела која су усмјерена против других друштвених вриједности** (нпр. против службене дужности или привреде), али којима се врши напад (повреда или угрожавање) на имовину, имовинска добра или имовинска права и интересе¹⁰

Према томе, имовински криминалитет обухвата веома различите врсте криминалног понашања, са низом посебних форми и специфичностима у начину извршења, нападаним објектима, остављеним траговима и криминалистичким мјерама откривања. Међутим, без обзира на кривичноправну и криминалистичку разноликост, сва та кривична дјела повезује мотив учиниоца за стицање имовинске користи, склоност ка понављању кривичних дјела, професионално вршење кривичних дјела као коначна криминална оријентација, специјализација и тежња ка изграђивању специфичног начина извршења¹¹.

Кривична дјела општег (имовинског) криминалитета спадају у групу

¹⁰ Јовашевић Д.: *Лексикон кривичног права*, Службени лист СРЈ, Београд, 2002, стр. 78.

¹¹ Симоновић Б.: *Криминалистика*, Правни факултет - Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2004, стр. 584.

најбројнијих извршених дјела која се гоне по службеној дужности. Штавише, на њих отпада више од половине свих извршених кривичних дјела, чиме се још више наглашава њихова друштвена опасност. Међу њима су за улогу полиције у обезбјеђењу лица и имовине предузећа посебно значајна: кривична дјела крађе, тешке крађе, разбојничке крађе и разбојништва, кривична дјела утаје, преваре, пожара и паљевине, а у новије вријеме – изнуде и отмице.

3.2. Крађа

Припадници обезбјеђења и полиције у Републици Српској најчешће се сусрећу са кривичним дјелом крађе, којим су највише угрожени сљедећи објекти предузећа: продавнице, канцеларије и кабинети, угоститељски објекти, робне куће и магацини. Најчешће се краду: новац и накит, дијелови моторних возила, производи од коже, алати и електро машине, пословна документа, дуван, одјећа итд. Најчешћи начин на који се извршава крађа јесте обијање врата, прозора, зидова и таваница и подова.

Кривично дјело крађе гони се по службеној дужности, а састоји се у одузимању туђе покретне ствари у намјери да се њеним присвајењем прибави себи или другом противправна имовинска корист. Одузета ствар мора бити туђа и покретна, и мора постојати намјера да се њеним присвајањем прибавља противправна имовинска корист. Међутим, кривично дјело крађе ће у кривичноправном смислу постојати када вриједност украдене ствари прелази 200 КМ, а не прелази износ од 10.000 КМ.

Наиме, у Кривичном законнику Републике Српске предвиђен је и посебан облик крађе који ће постојати ако вриједност украдене ствари не прелази износ од 200 КМ, а учинилац је ишао за тим да прибави малу имовинску корист (ситно дјело крађе). За ово дјело гоњење се предузима по приватној тужби. С друге стране, кривично дјело тешке крађе може се извршити на више начина, а постојаће ако вриједност украдене ствари прелази 10.000 КМ. Такође треба истаћи да је у Кривичном законнику Републике Српске садржан још један облик крађе, а то је разбојничка крађа. Подразумијева се да се за тешку и разбојничку крађу гони по службеној дужности.

Осим подјеле крађе у кривичноправном смислу, криминалистика је извршила одговарајућу подјелу обичне крађе по мјесту извршења, врсти предмета који се одузима и присваја и вриједности противправно присвојене имовинске користи. Најкарактеристичније су: цепне крађе; крађе по трговинским радњама; крађе по домовима и интернатима; крађе из станова; хотелске крађе; крађе по камповима; крађе у средствима јавног саобраћаја (возовима и др.); крађе бицикла; крађе при полном општењу; сеоске крађе и др.

Теба имати у виду и тзв. интерну крађу коју врше сами запослени, а која је од посебног значаја за обезбјеђење имовине и пословање предузећа¹². Најзад, није могуће навести све облике интерних крађа и уопште крађа у криминалистичком значењу, јер су они подложни брзим промјенама, будући да се њихови учиниоци веома вјешто прилагођавају насталим условима, бирајући и адекватне начине и средства извршења.

Кривично дјело крађе иначе врше пригодни (ситуациони) и професионални учиниоци. Пригодни учиниоци крађу врше само у одређним приликама, јер то није сталан извор њихових прихода, мада увијек постоји могућност да пригодни учиниоци временом постану професионалци. Професионални учиниоци, како им и само име каже, ова кривична дјела врше као своје занимање, чиме углавном и остварују изворе прихода од којих живе. Професионални учиниоци најчешће врше цепне и тешке крађе.

3.3. Тешка крађа

Као што је већ истакнуто, тешка крађа се може извршити на више начина, а у односу на вриједност украдене ствари постојаће ако њена вриједност прелази 10.000 КМ, односно 50.000 КМ за тежи облик испољавања. Тешка крађа је, према томе, посебно кривичо дјело и испољава се у више разних облика у кривичноправном смислу, и то:

1. Обијањем или проваљивањем или другим савлађивањем већих препрека да се дође до ствари из затворених зграда, соба, касе, ормара, благајни или других затворених простора,
2. На нарочито опасан или нарочито дрзак начин,
3. Од стране лица које је уз себе имало било какво оружје или опасно средство ради извршења напада или одбране
4. Од стране више лица која су се удружила ради вршења крађа,
5. Искоришћавањем стања проузрокованог пожаром, поплавом, зельотресом или сличном несрећом,
6. Искоришћавањем немоћи или другог тешког стања неког лица.

Од свих облика тешких крађа, са криминалистичког аспекта најинтересантнији су они облици који се врше обијањем и проваљивањем затворених простора. **Обијање** подразумијева продирање у затворени простор савлађивањем препрека помоћу механичке силе. Механичка сила мора бити усмјерена на савлађивање препреке њеним уклањањем, оштећењем или њеним довођењем у такво стање да не може више служити својој намјени заштите од улажења у затворени простор. **Проваљивање** значи улажење у затворени простор на неовлашћен начин без насилног дјеловања на препреку, што значи да се може вршити дјеловањем на

¹²О интерним крађама види на примјер: Ковачевић В.: *Методика истраживања имовинских деликата*, В. Ковачевић, Нови Сад, 2003, стр.47,48.

препреку, али ненасилно (нпр. употребом кључа који је украден, накнадно направљен или прибављен на преваран начин)¹³.

Објект напада код кривичног дјела тешке крађе јесу затворене просторије, односно, уопште, затворен простор. Најчешће се обијају или проваљују: станови, куће, викендице, возила, трговинске радње, угоститељски објекти, складишта, магацини, апотеке, банке, поште и друге финансијске институције, бензинске пумпе. У склопу вршења тешких крађа појављују се специфични облици обијања и проваљивања каса, челичних ормара, писаћих столова, плакара и канцеларијских ормара.

Два су основна критеријума који учиниоци тешких крађа узимају у обзир приликом планирања њиховог извршења. Први је да су сигурни да ће у објекту пронаћи новац, хартије од вриједности, злато или неке друге вриједне предмете, а други да објект није тако физичко-технички заштићен да се не би могла реализовати криминална дјелатност, односно да не постоји велики ризик да учиниоци буду откривени и брзо ухваћени.

Тешке крађе се врше у различитом обиму и интензитету, у зависности од објекта напада, односно реалне процјене вриједности противправне имовинске користи која ће се одузети из објекта, што је у узрочној вези са промјенама у друштвено-економском и политичком систему земље. Станови и куће се обијају, с тим што учиниоци, нарочито професионалци, ништа не препуштају случају. Претходно се, на погодан начин (огласи у штампи, комшије, пријатељске везе, дјеча, осматрање, праћење), провјери да ли се у стану или кући налази новац или неке друге вриједности у већем износу, па потом утврђује вријеме када се нико не налази у стану или кући, а онда обија или проваљује и одузимају и присвајају вриједне ствари. Учиниоци тешких крађа своје методе стално усавршавају и прилагођавају, с циљем успјешног савлађивања разних видова техничке заштите станова.

3. 4. Разбојништво и разбојничка крађа

Кривично дјело **разбојништва** састоји се у одузимању туђе покретне ствари употребом силе против неког лица или пријетњом да ће се непосредно напасти на његов живот или тијело, у намјери да се присвајањем те ствари себи или другом прибави противправна имовинска корист. Тежи облик овог кривичног дјела постојаће ако је неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда или је дјело учињено од стране више лица или је употребљено какво оружје или опасно средство, или ако вриједност

¹³ Провалну крађу могуће је извршити комбинацијом више начина у оквиру обијања и проваљивања, а могуће је улазак у затворени простор обезбиједити од обијања (разваљивање врата, ломљење стакла на прозору и сл.) а унутар објекта извршити проваљивање касе или челичног ормара отварањем оригиналним кључем, дакле, без примјене механичке силе.

одузетих ствари прелази износ од 50.000 КМ, а најтежи облик постоји ако је том приликом неко лице умишљајно лишено живота.

Код кривичног дјела разбојништва сила се примјењује према лицу од кога се ствар одузима, али у одређеним криминалистичкотактичким ситуацијама сила може бити примијењена и према неком другом лицу, на примјер оном које спречава да учинилац од оштећеног одузме ствари. У пракси нису ријетки случајеви да се сила примени истовремено и према одузетој ствари и према лицу, на примјер тако што је ствар истргнута из руку оштећеног (одузимање ташне, торбе, мобилног телефона, несесера) или откинута са његовог тијела (кидање ланчића или минђуша)¹⁴. Такве случајеве треба рјешавати сходно законском тексту, што значи да неће постојати разбојништво већ тешка крађа на дрзак начин у случају када се одузимање ствари од оштећеног врши тргањем из његових руку или са тијела, а без икаквог непосредног угрожавања живота или тијела оштећеног.

При извршењу кривичног дјела разбојништва учиниоци употребљавају разна средства погодна за примјену силе или пријетње, што зависи од објекта напада, професионалности и организованости учинилаца. Најчешћа средства извршења јесу: ватрено оружје (пиштољи, револвери, разно аутоматско оружје), хладно оружје (нож, бодеж, сјекира, разна сјечива), минско - експлозивне направе и спрејови за онеспособљавање. Посебно је значајно да се под силом, у смислу разбојништва, подразумијева и примјена омамљујућих средстава (употреба спреја) која служе за онемогућавање и онеспособљавање отпора оштећеног.

Оружана разбојништва спадају у групу најтежих кривичних дјела, уколико је дошло до тежих посљедица, и представљају друштвену опасност високог степена. Њихови учиниоци испољавају дрскост, бескрупулозност, и олако употребљавају ватрено оружје, не водећи рачуна о могућим посљедицама. Оружана разбојништва чешће врше организоване групе или банде, плански и организовано, па се може закључити да се јављају и поједини облици гангстеризма.

Кривична дјела разбојништва углавном врше мушкарци, али се у посљедње вријеме и жене појављују као самостални учиниоци ових дјела. Иначе, ова кривична дјела најчешће врше лица која нису у радном односу.

Кривично дјело **разбојничке крађе** постојаће онда када је извршилац крађе затечен на дјелу, па у намјери да украдену ствар задржи, он употреби силу против неког лица или пријетњу да ће непосредно напасти на његов живот или тијело. Према својој правној природи, ово је сложено кривично дјело

¹⁴ У посљедње вријеме појавио се још један вид разбојништва који се састоји у одузимању возила од оштећеног употребом силе или пријетње на семафору, паркингу, или приликом уласка и изласка из гараже.

које се састоји од крађе и принуде (док се разбојништво састоји од принуде и крађе). Подразумијева се намјера извршиоца да овим путем себи или другом прибави противправну имовинску корист. Тежи облик разбојничке крађе постојаће ако је при извршењу основног вида њеног испољавања неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда или је дјело учињено од стране више лица или је употребљено какво оружје или опасно средство, или ако вриједност одузетих ствари прелази износ од 50.000 КМ, односно још тежи облик ће постојати ако је неко лице приликом разбојничке крађе умишљајно лишено живота¹⁵

3. 5. Превара

Кривично дјело преваре чини лице које у намјери да себи или другом прибави противправну имовинску корист доводе кога лажним приказивањем или прикривањем чињеница у заблуду или га одржава у заблуди и тиме га наведе да овај на штету своје или туђе имовине нешто учини или не учини. Посебан, лакши облик преваре постојаће ако је прибављена имовинска корист или да проузрокује малу штету. Тежи облик преваре постојаће ако је прибављена или је проузрокована имовинска штета у износу који прелази 10.000 КМ, односно ако тај износ прелази 50.000 КМ. Посебан облик постојаће у оним ситуацијама када се основни облик преваре учини само у намјери да се друго лице оштети.

Учиниоци кривичног дјела преваре углавном су сналажљива лица која, у зависности од конкретне ситуације, умију вјешто да се претварају, али и посједују способност мимичког изражавања, убјеђивања и лагања, уз испољену фантазију, а, према потреби, и дрскост. С друге стране, преваре врше и мушкарци и жене, различите животне доби, а њихова заступљеност зависи од конкретног облика преваре, док по територијалном принципу дјеловања разликујемо: локалне, регионалне, републичке, државне и међународне преваранте. Разликујемо и професионалне и пригодне учиниоце преваре.

Професионалне учиниоце карактерише интелигенција, шарм, духовитост, наглашена комуникативност, лакоћа изражавања – уз бирани ријечник, као и упорност и сналажљивост у свакој ситуацији. Ови учиниоци се посебно припремају за извршење преваре, проучавајући објективно повољне услове у одређеној ситуацији и анализирајући комплетну личност коју намјеравају да преваре, покушавајући да продру у њену психу, ради сазнавања њених жеља, намјера, конкретних животних планова и, уопште,

¹⁵ О разбојништву и разбојничкој крађи детаљније види: Гајер-Пинтар И.: "Анализа кривичних дела разбојништава и разбојничких крађа", *Приручник* (посебно издање), Загреб, 1979, стр. 84-96; Симоновић Б.: *Криминалистика*, Правни факултет - Институт за правне и друштвене науке, Крагујевац, 2004, стр. 599-606; Гвоздић С.: "Сузбијање разбојништва", *Приручник* (посебно издање), Загреб, 1979, стр. 3-83.

њених карактерних особина. Професионални учиниоци не одустају лако од намјере да изврше кривично дјело преваре које су већ испланирали.

Пригодни преваранти не баве се професионално преварама, већ их врше када им се пружи прилика, односно они искоришћавају објективно пружену прилику и углавном имају друге изворе прихода (заснован радни однос). Међутим, дешава се да и пригодни преваранти наставе са вршењем превара, нарочито ако су успјешно стартовали.

У пракси наилазимо на различите облике превара, а у посљедње вријеме јављају се нови облици, што само указује на способност превараната да се вјешто и успјешно прилагођавају новонасталим условима у одређеном друштвено-економском и политичком систему. Најкарактеристичнији облици угрожавања имовине и пословања предузећа јесу преваре лажним представљањем и преваре приликом купопродаје.

Преваре лажним представљањем најчешће се врше у већим градовима, гдје се људи међусобно не познају, па преваранти често користе и разне фалсификоване исправе или неку другу документацију, а као учиниоци се појављују и мушкарци и жене. Суштина овог облика преваре састоји се, између осталог, и у томе што се преваранти представљају као заступници појединих предузећа и склапају разне купопродајне уговоре с лаковјерним лицима, добијају новац на име уплате прве рате, провизије или чак и за испоруку робе прије уговореног рока. Несташицу појединих производа на тржишту вјешто користе преваранти, који доводе у заблуду лаковјерне грађане и привреднике обећавајући да ће им набавити дефицитарну робу по повољнијим цијенама. Ови им дају тражену суму новца, последице чега се преварантима губи сваки траг.

Преваре приликом купопродаје разне робе врше се тако што се прикрива или лажно приказује количина, квалитет или неко друго својство робе. Овај вид преваре постоји приликом купопродаје домаћих животиња (коњ, крава, бик, свиња и др.), али и приликом куповине златног накита, када се позлаћени предмети или бижутерија продају као да су златни или сребрни. Постоје и случајеви да се фалсификати умјетничких слика продају као оригинали, што свакако захтијева и одређено стручно знање, нарочито од лица које израђује фалсификат. У свакидашњем животу и приликом куповине разне прехранбене робе у продавницама, на пијацама и вашарима, такође постоје ови видови преваре, нарочито када је ријеч о количини и квалитету продане робе, које продавац лажно приказује купцу, доводећи га у заблуду, па овај купује робу и плаћа цијену за презентирану количину или квалитет, који не одговарају стварном стању купљене робе. То се дешава и приликом куповања текстилне и техничке робе која се нуди на продају¹⁶.

¹⁶ Упореди : Бошковић, М.: *Криминалистичка методика* I, Полицијска академија, Београд, 1998, стр. 147.

3. 6. Изнуда

Актуелно кривично дјело изнуде доживјело је извјесну трансформацију у Кривичном законнику Републике Српске тиме што је инкриминација проширена и прилагођена постојећим друштвеним односима, тј. њоме су обухваћена и нека нова криминална понашања испољена у вријеме својинске трансформације и неких других промјена у друштвеној транзицији.

Суштина кривичног дјела изнуде састоји се у намјери прибављања противправне имовинске користи принуђивањем другог лица, силом или озбиљном пријетњом, да нешто учини на штету своје или туђе имовине. Тежи облици су предвиђени ако је прибављена имовинска корист у износу који прелази 10.000 КМ, односно 50.000 КМ, или ако је при извршењу дјела употребљено какво оружје или опасно средство, или је дјело учињено од стране више лица на нарочито груб или понижавајући начин. Посебан облик овог кривичног дјела постојаће када се неко лице за награду бави вршењем изнуде ("утјеривање дугова").

Посматрајући криминалну дјелатност у блиској прошлости и у садашње вријеме и доводећи то у везу са кривичним дјелом изнуде, могуће је разликовати три ситуације. **Прву**, у којој долази до обрачуна између појединаца или група, било да су оне власници појединих објеката (кафићи, ресторани, дискотеке, трговачке фирме, разна предузећа и сл.) или да су у одређеној вези са криминалном средином, а узрок сукоба су нерашчишћени имовински односи, наплата преосталих дуговања из неког ранијег пословног односа или доспјелих дугова на основу заједничких трансакција. У склопу тога треба посматрати постојање организованих група које се баве "утјеривањем дугова", као и начин који омогућава да се повјерилац и не појављује. **Друга** ситуација представља кривично дјело изнуде које врши појединац или група, у намјери да себи прибави противправну имовинску корист или пријетњом принуди друго лице, које углавном посједује неки објекат који му служи за остваривање прихода, да јој преда одређену имовинску вриједност.

У **трећој** ситуацији ради се о случајевима у којима поједине криминалне организације нуде одређену заштиту уз обавезу плаћања утврђеног новчаног износа, што се опет издејствује примјеном силе или пријетње, а у одређеним случајевима оне и гарантују одређени степен заштите, прије свега од других, било појединаца или неких слабијих криминалних група. Криминална организација која је по структури и хијерархијски добро организована и чији шеф одржава одређене везе са

представницима власти и државних и других релевантних органа, ужива далеко већи углед од осталих криминалних организација и као таква пружа одређену заштиту уцијењеним лицима, јер други избегавају да јој се супротстављају. Овакав начин криминалног дјеловања све више личи на класичан рекет као вид организованог криминалитета, а његова појава показује постојање одређених облика организованог криминалитета.

Учиниоци кривичног дјела изнуде углавном су мушкарци, док се жене рјеђе појављују, мада оне у контексту организованог дјеловања могу да одиграју значајну улогу. Ово кривично дјело најчешће се врши непосредно, нарочито ако се иступа организовано и уз примјену силе, док се, када се ради о озбиљној пријетњи, може извршити и писменим путем или коришћењем телефона. При извршењу кривичног дјела изнуде користи се и ватрено оружје, а у одређеним ситуацијама и опасна средства¹⁷.

3. 7. Уцјена

Кривично дјело уцјене врши се у намјери прибављања противправне имовинске користи, али, за разлику од изнуде, то се остварује пријетњом другом да ће се против њега или њему блиског сродника открити нешто што би могло шкодити њиховој части и угледу, принуђујући га тако да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине. Тежи облик овог кривичног дјела постојаће ако прибављена имовинска корист прелази 10.000 КМ, односно 50.000 КМ, или је дјело учињено од стране више лица или на нарочито понижавајући начин. Посебан облик овог кривичног дјела се такође испољава у вршењу уцјене за награду. Најтежи облик овог дјела постоји у случајевима када се учинилац бави вршењем уцјене, што је више познато као рекетирање. Поред тога, Кривичним закоником Републике Српске проширен је и основни облик дјела, јер он сада обухвата и утјеривање дуга путем уцјене.¹⁸

За разлику од изнуде, уцјена се углавном врши посредним путем, тако што се пријетња упућује анонимним и псеудонимним писмима с уцјењивачким садржајем и компромитујућом намјером, као и телефоном, уз прикривање боје и тонације гласа, нарочито у оним ситуацијама ако учинилац познаје лице према којем врши уцјену или је са тим лицем раније био у неком контакту.

Садржај пријетње упућен оштећеном од стране учиниоца не мора увијек да буде истинит. Довољно је, на примјер, да је одређено лице било само у друштву или у одређеном контакту са особом сумњивих моралних особина, па да та особа искористи ову прилику, пријетећи том лицу да ће

¹⁷ Бошковић, М. Јовичић, Д.: *Криминалистика методика*, Виша школа унутрашњих послова Бања Лука, 2002, стр. 148-152.

¹⁸ Бабић М.: *Кривични законик Републике Српске са кратким коментаром, објашњењима и регистром појмова*, Правни факултет - Институт за правне и друштвене науке, Бања Лука, 2000, стр.226

јавно изнијети податак да су имали сексуалне односе или противприродни блуд, знајући да ти подаци, иако нису истинити, могу принудити то лице на извјесна имовинска давања, како не би било компромитовано.

Кривично дјело уцјене врше професионални учиниоци, али не треба запоставити ни дјелатност пригодних учинилаца, који, ако им успије прва уцјена, настављају са њеним даљим вршењем, јер тако на лак начин долазе до имовинске користи. Професионални учиниоци (мушкарци и жене) сами траже и изграђују повољну ситуацију која ће им омогућити успјешну уцјену појединих лица, било да су то љубавне везе са утицајним људима или одређени контакти с хомосексуалцима и друго, на основу чега се формира компромитујући материјал за каснија уцјенивања. У оваквим ситуацијама у извјесној мјери постоји допринос оштећеног извршењу конкретнoг кривичног дјела, тј. оштећени доприноси сопственој виктимизацији.

Уцјена се по одређеним специфичностима разликује од осталих кривичних дјела против имовине, чије је познавање од значаја за безбједност лица и имовине предузећа. Наиме, уцјена је посебно друштвено опасно кривично дјело када се извршава према лицима која нису у таквој материјалној ситуацији да без проблема удовоље захтјевима уцјењивача или када случај неће да пријаве органу унутрашњих послова, већ желе да садржај упућене уцјењивачке пријетње остане тајна. Због тога се у пракси биљеже и случајеви да се уцјењена лица одлучују чак и на вршење појединих кривичних дјела (проневјера, примање мита, злоупотреба службеног положаја, превара у служби, тешка крађа, превара и др.) како би обезбједила новац за испуњење захтјева уцјењивача.

3. 8. Отмица

Кривично дјело отмице испољава се у више облика, који се, према тежини, могу систематизовати у двије групе: основни облик и тежи облик. Основни облик се састоји у примјени силе, пријетње, обмане или неког другог начина да би се одвело или задржало неко лице у намјери да се од њега или другог лица изнуди новац или каква друга имовинска корист или да се њега или кога другог принуди да нешто учини, не учини или трпи. Ово кривично дјело, према томе, може да се изврши на више начина, и то силом, пријетњом, обманом, или неким другим начином, а средства извршења такође могу бити различита, углавном у зависности од начина извршења овог кривичног дјела, као на примјер да ли је у питању физичка сила, вербална пријетња, оружје, разно оруђе, експлозивне направе и слично.

Тежи облици отмице ће постојати ако је отмица извршена према дјетету или малољетном лицу, ако је извршена на свиреп начин или пријетњом убиством или тешком тјелесном повредом, ако је извршена у саставу групе или злочиначке организације, затим ако је отето лице задржано дуже од петнаест дана, или ако је усљед отмице отетом лицу

тешко нарушено здравље или су наступиле друге тешке посљедице, те ако је као посљедица отмице наступила смрт отетог лица.

Кривично дјело отмице на овакав начин одређено је као самостално сложено кривично дело, док се отмица може појавити и као начин извршења неких других кривичних дјела, као што су, на примјер, међународни тероризам, угрожавање лица под међународном заштитом, узимање талаца и друга, али у овим случајевима постоји разлика у намјери или у постојању одређених својстава лица према којима се врши отмица - што је од утицаја за разјашњавање ових кривичних дјела, откривање учиниоца и обезбјеђење доказа.

3. 9. Пожари и паљевине

Појмови пожари и паљевине међусобно се разликују, како у погледу узрока, мотива, тако и у погледу виности на страни учиниоца¹⁹. У Републици Српској **паљевина** је први пут представљена као кривично дјело које је систематизовано у глави кривичних дјела против имовине. У сваком случају, када се говори о паљевини, подразумејева се умишљајна дјелатност човека. Код паљевине учинилац увијек има за циљ да се ватра прошири и да се теже може угасити или локализовати, односно да што више уништи или оштети имовину која је запаљена. Учиниоца паљевине често поставља више жаришта која природно нису повезана, што се може утврдити током увиђаја уз помоћ одговарајућег вјештака. Уколико је паљевина извршена у затвореном простору, учинилац ради лакшег сагоријевања и ширења ватре оставља отворена врата и прозоре и друге отворе, како би кисеоник лакше продирао и утицао на даље ширење ватре, које чињенице се такође могу утврдити током вршења увиђаја²⁰.

Кривично дјело паљевине не односи се на све објекте, него на запаљење тачно наведених објеката. Наиме, ово кривично дјело врши лице које запали туђу кућу или другу зграду намијењену боравку или економском коришћењу, или пословну зграду или зграду која је у јавној употреби. Тежи облик ће постојати ако је проузрокована штета великих размјера. Уколико је неко лице запалило неки други објекат који није наведен у опису или се не може подвести под појам паљевине, неће постојати ово кривично дјело, већ ће се радити о изазивању пожара или о неком другом кривичном дјелу.

¹⁹ Пожаром се углавном сматра неконтролисано сагоријевање материје и он може бити изазван природним узроком (гром, сунце, земљотрес) и узроком везаним за дјелатност човјека. При томе, човјек може изазвати пожар нехатно и умишљајно. Намјерно, тј. умишљајно изазван пожар назива се паљевина, јер, у ствари, човјек врши паљење туђих објеката, имовине и других вриједности.

²⁰ О увиђају, вјештачењу и другим мјерама и радњама за расвјетљење пожара и паљевина детаљније види: *Разјашњење узрока пожара, експлозија и хаварија* (зборник радова), МУП РС - Управа за сузбијање криминалитета, Београд, 1993.

Изазивање пожара је у Републици Српској дјело против животне средине, а не против имовине. Иначе, ово кривично дјело има два основна облика испољавања. Први основни облик тог дјела састоји се у изазивању шумског пожара услед чега је наступила штета великих размера. Други основни облик тог дјела састоји се у изазивању пожара у заштићеној шуми, националном парку, воћњаку или другој шуми са специјалном намјеном. Према томе, у другом случају се за постојање кривичног дјела не тражи да је наступила штета великих размјера. Најзад, за разлику од паљевине, изазивање пожара се у оба основна облика испољавања може извршити и нехатно.

Литература:

1. Бошковић М. Јовичић Д. *Криминалистика методика, Виша школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2002. година;*
2. Даничић М. *Обезбеђење лица и имовине Предузећа у Републици Српској, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005. године;*
3. Ковачевић В. *Методика истраживања имовинских деликата, Нови Сад, 2003. године;*
4. Мандић Г. *Системи обезбеђења и заштите, Факултет Цивилне одбране, Београд, 2004. године;*
5. Првуловић В. *Економска обавештајна делатност, Мегатренд ревија број један, Београд, 2004. године;*
6. Симоновић Б. *Криминалистика, Правни факултет, Кракујевац, 2004. године;*
7. Симић Р. Бошковић М. *Физичко – техничка заштита објеката, Институт безбедности – мултиаларм, Београд, 1991. године.*

Milan Daničić

High School of Internal Affairs, Banjaluka

THE MOST COMMON FORMS OF ENDANGERING THE ASSETS AND COMPANY PERSONNEL

Summary:

The most common, and the most dangerous forms of endangering the assets and company personnel is crime and other socio-pathological manifestations. The real form and volume of crime to the detriment of the company's personnel and assets in Republic of Srpska cannot be precisely shown, and the reason for that is "the black number of crime" which is particularly high in crime acts against assets and official duty. Terms and basic characteristics of political and general (assess) crime are discussed

in practice as the most represented forms of endangering the assets and company personnel.

Key words: *sources of endangerment, forms of endangerment, political crime, general crime, assets and personnel*

Проф.др Остоја Крстић

Криминалистичко полицијска академија, Београд

СИМПТОМАТСКА СЛИКА ОСУМЊИЧЕНОГ КРОЗ РАЗЛИЧИТЕ ФАЗЕ РАЗГОВОРА

Резиме:

Појмовно значење "симптоматска слика" подразумева све уочене манифестне невербалне промене у интеракцији испитивач-осумњичени (испитаник). Теорија комуникације нас учи, а и сам дијадни процес у интеракцији налаже, да се у процени симптома лажи узимају у обзир све манифестне промене, вербално и невербално понашање, како би међусобно биле компарирани и како би се на основу њих изрицали судови о (не)виности саговорника. Не каже се без разлога да је говор дат људима како би прикрили своје мисли.

Особа позвана на саслушање налази се у стању збѣне и опште анксиозности, ко је и зашто сумњичи, а код тачно осумњичених ово стање појачавају: 1.свест о извршеној криминалној радњи, 2.страх од откривања и 3.страх од казне. Ови психички доживљаји денотирају саговорника у моменту саслушања и, у целини гледано, припадају индицијалном систему самоодавања.

Кључне речи: симптоматска слика, лаж, осумњичени, конфликт, фазе разговора, емоционалност, "зоне конфликта", мотивација, тактички методи, етичке норме, исказ.

1.Симптоматска слика пре разговора

У унутрашњем сукобу противречних осећања у којима се налази, осумњичени не жели да открије право расположење у коме се нашао и покушава да се обузда остављајући утисак хладнокрвне особе, али то није лако извести.

Већ док чека да уђе у ваш персонални простор, осумњичени се не може ослободити осећања угрожености од питања која ћете му постављати, процењивати његове одговоре, а уз то још и пратити његове симптоматске промене. Страх је већ побуђен, а организам спреман за брзо реаговање. Док осумњичени седа у столицу, почиње са одговорима, његов организам је и

даље у психолошкој приправности за борбу, иако он чини све како би оставио утисак опуштене и безбрижне особе, као да га се постављена питања не дотичу.

Нервозан испитаник који чека улазак у вашу канцеларију не може да седи, стално шета ходником. Ако пак седи, непрестано отвара и затвара каиш ручног сата, а копчи на каишу ништа не фали, или се непрестано премешта, помиче и помера, дотерује одећу којој ништа не фали, а све у жељи да тај разговор већ једном почне; уплашен је оним што предстоји, мучи га неизвесност, а истовремено би желео да побегне од ситуације и да се у њу никада више не врати. Тај унутрашњи конфликт тера га да не седи мирно и да хладнокрвно сачека да буде позван, јер је тренутно узбуђен, а ништа не може да промени у тој ситуацији. Своје узбуђење не може да преокрене у главну радњу, да уђе у канцеларију пре него што је позван, нити пак да крене ка излазу зграде и удаљи се. Налазећи се између два примарна решења личног унутрашњег конфликта, он реагује безначајним ситним радњама, попуњавајући тренутну празнину свог понашања. Свака таква радња, ма колико била бесмислена, ипак је далеко прихватљивија од саме неактивности.

Већина људи је оваквих радњи потпуно свесна, као што су свесни да их овакве радње одају, али им тешко полази за руком да их потисну. **Пушач** непрестано удара кажипрстом по цигарети, иако у цигарети нема пепела. Ако даље обраћамо пажњу на сам чин пушења, пепелара нам је једини неми сведок преживљавања саговорника који се испољава овом симптоматском радњом. Понеки такав саговорник, само што повуче један дим, одмах гаси цигарету, безброј пута је притискајући о пепелару, снагом која уопште није потребна за једну такву радњу. Други, опет, уколико користе шибицу, труде се да свако палидрвце које су употребили преломе тачно на половину, трећи да упорно цигаретом пепео претварају у прах. Постоји мишљење да се број попушених цигарета смањује или повећава у зависности од дневних тензија пушача. Отуд код саговорника на ову радњу треба гледати као на нешто што је сасвим другачије од прости потребе за никотином, односно увлачењем дима. Тај ритуал пушења најбоље је у домаћој литератури описао *Радоје Домановић*.

Све то указује на организоване обрасце пушача. У стресним ситуацијама пушачи су у великој предности над непушачима, јер целокупан пушачки ритуал оставља лажан утисак задовољства, а не реакције унутрашњег конфликта.

Према томе, пушењем цигарете и сличним радњама које саговорници несвесно користе маскирајући свој унутрашњи емоционални немир, тежи се ка лакшем емоционалном стању.

Не мали број људи у конфликтној ситуацији трља руке, жене отварају своје ташне као да их желе у том тренутку средити, проверавају дугмиће на хаљини, човек са брадом почиње гладити браду, а ниједна од ових радњи не испуњава своју основну функцију, јер руке човека који их је трљао биле су

суве и чисте, ташна и хаљина жене биле су на месту, брада није била рашчупана. Вршење свих ових радњи имало је циљ једино да се смањи присутна тензија.

Једна, свима нама добро позната радња из ове групе, јесте *зевање*. Човек зева кад му се спава, али и када му је досадно и када је у некој ситуацији осујећен. Уколико је саговорник осујећен, доведен у стање унутрашњег конфликта, он подлеже неконтролисаном осећању замора, које ће свакако ометати главне активности.

Вид активности и начин њиховог обављања, као и циљ и избор у датој ситуацији, симптом су маскирања унутрашњег емоционалног немира вашег будућег саговорника.

На почетку разговора са саговорником је неопходно створити присан контакт на здравој основи. Емоционални, интелектуални и вољни живот саговорника треба разумети. То обострано разумевање могуће је постићи адекватним питањима која су прилагођена степену образовања и интелекта, уз стално гледање у очи саговорника.

Саговорник треба да стекне утисак да ћете бити доследни у сазнању истине. Претерана пријатност може шкодити и саговорник то може схватити као вашу слабост.

Приступ мора бити крајње коректан, а не извештачен. На почетку говор треба да има лак тон, што ће омогућити саговорнику да разоткрије своју личност, коју треба правилно да схвати. Тај први контакт веома је важан. Неопходно је, уз то, да уочавате које методе саговорник користи да би оставио утисак.

Неопходна је припрема за сваки разговор, бар она минимална, са посебним акцентом на социо-психолошке особине личности вашег будућег саговорника. Од непроцењиве је важности сазнање особина карактера и темперамента.

Што се тиче плана испитивања, наравно да тактичка ситуација може наметнути читав низ непредвиђених елемената у току овог дела манифестовања симптоматске слике.

На основу обављеног *уводног разговора* (контакт-интервјуа), увелико ћете изградити свој лични утисак. Ова фаза разговора не сме трајати дуго. Заморен саговорник неће адекватно испољити симптоматске промене. Отуд се мора водити рачуна о његовој свежини због праћења симптоматских промена у централном делу разговора (експлоративном интервјуу).

Циљ уводног разговора је задобијање информативног поверења код саговорника. Саговорници се налазе у различитом стању и расположењу, а и у посебном узбуђењу. Ваш саговорник је сада свестан да постоји и контрола над његовим говором, па, разумљиво, на њега више и обраћа пажњу.

Својим природним опхођењем, необавезним разговором, уљудним пријемом увелико ћете потиснути несвакидашњу ситуацију у којој се ваш саговорник нашао.

Међутим, може се десити да ваш саговорник *одбије разговор* са вама још при предочењу потребе да баш вас двојица разговарате у четири ока, не долазећи тако уопште у вашу канцеларију.

► *Својевремено је у једној приватној банци извршен покушај оружане пљачке. Када је власник банке позвао појединачно на разговор, најпре раднике службе обезбеђења, тројица њих нису се одазвала на позив директора који их је, за разлику од других запослених у граду, богато награђивао већ пуне две године. Сутрадан су јавили телефоном: "Дајемо отказ!"*

Тактички методи разговора морају такође одговарати и етичким нормама. Ови задаци се не могу решавати ван оквира и принципа правичности, хуманости и етике. Недопуство је користити тактичке методе које вређају част и достојанство саговорника. До доказа се не сме долазити путем претњи, нити пак тражити од саговорника у кога сумњате да доказује своју невиност принудама или сведоцима, како би они предузимали радње које понижавају достојанство личности.

Тактичке методе при обављању разговора често постају одлучујуће у откривању преступника-лажљивца, начину извршења преступа и обавештења о његовој личности.

Страх од разоткривања представља главни фактор физиолошких промена које ћете опажати, а које је могуће тумачити као симптоме лагања, јер су оне као такве индикативне на лаж. Разликовати страх недужног од страха од разоткривања, веома је тешко. Покушај избегавања разоткривања одбијањем разговора, увек је присутан. И поред проведених описаних поступака у овој фази, неки саговорници ће одбијати разговор са вама. Наша искуства показују да је већина њих била нижег образовног нивоа, али има и оних са претераном анксиозношћу, која се испољава кроз несарадњу и одбијање разговора у целости. Овакав унутрашњи став преступника-лажљивца поништава вредност планираног интервјуа као методе и спречава вас да дођете до адекватног закључка.

Најчешћи изговор за одбијање разговора јесте *љутња* и *огорчење* осумњиченог због тога што се у његов исказ сумња.

2.Симптоматска слика у току разговора

Страх од разоткривања код тачно осумњичених испољава се на специфичан начин кроз симптоматско понашање, како психичко тако и телесно. Изражен страх од разоткривања манифестује се кроз општу тензију осумњиченог, како тремором (дрхтање) мишића тако и кроз низ осталих видљивих промена: *нејасан говор, пискав глас*, посебно при давању одговора на релевантна питања, *претерано знојење, честа потреба за уринирањем*, што све доприноси општој дехидрацији организма, па такви саговорници имају потребу за надокнадом течности и често траже воду.

Тензија попречно-пругасте скелетне мускулатуре изазива тремор целог тела, што је последица смене фазе мишићног тремора са фазом контракције. Први **симптоми дрхтавице** уочавају се на уснама, рукама, а посебно на шацама, односно прстима.

У таквом стању осумњичени се почиње **померати**, због неодољиве потребе за моторичким покретима. На кључним питањима почиње мењати положај целог тела или, у најмању руку, почиње померати руке и ноге, што се најпре манифестује на стопалима, шацама и прстима.

Крвни судови су услед опште тензије стиснути, циркулација крви је ослабљена, па се на кожи примећује промена боје. Бледа боја на видљивим деловима тела понекад добија изглед **"туберкулозне пеге"**, што се посебно манифестује на јагодицама лица.

Пљувачне жлезде умањују лучење течности па се усне брже суше, а да би то прикрио осумњичени често посеже за марамицом и брише усне, а грч виличних мишића даје лицу преплашен изглед. Уз то је евидентан **неодољив импулс за гутањем**, што се код мушке популације лако уочава по покретима Адамове јабучице.

Код пренаглашених узбуђења евидентан је симптоматски знак **"Глобус хистерикус"**, а осумњичени има осећај кнедле у грлу.

Отуд је неопходно обраћати пажњу на овакве симптоматске промене, а на упадљиве симптоме реаговати предочавањем уочених промена, не кријући да је осумњичени под сталном опсервацијом. Тако, на пример, на неодољив импулс за гутањем код кључног питања, треба осумњиченом рећи: "То се не може прогутати!", а потом му објаснити да такав симптом немају погрешно осумњичене особе и да код њега, уколико није у вези са криминалном радњом због које се разговор обавља, не би ни долазило до оваквих неконтролисаних промена.

Искусвена сазнања нам говоре да одређене симптоматске промене могу бити доведене у везу са **комплексом страха од разоткривања** у овој фази разговора.

Када преко ока, као симптоматског знака, уочимо збуњеност и страх у тренутку давања одговора, истинитост исказа саговорника је дубиозне природе.

Прелажење преко кључних чињеница криминалне радње, а истовремено упуштање у детаље на неважним питањима, или блокаде у говору када се дође до одлучне чињенице, могу се сматрати симптомом лажи, мада ово може бити и последица збуњености.

Интонација у говору је такође један од симптома, тим пре ако осумњичени задржава одређену висину гласа, а на неважним питањима појачава глас, што је сигуран симптом прикривања.

Ако у пресудном моменту разговора осумњичени покуша **инсценирати свађу**, то је такође поуздан симптом избегавања конкретних одговора.

Растављене ноге у седећем положају током разговора и испитивања о релевантној ствари, симптом су нервозе осумњиченог.

Доказано је да су емоционална стања праћена невољним и несвесним променама које се могу запажати, па је ова чињеница нашла своје место у практичној примени на пољу инструменталног откривања лажи, на полиграфу.

У случају да осумњиченом постављамо таква питања која могу изазвати за њега пресудне последице, онда ми не чинимо ништа друго него га доводимо у посебно емоционално стање. Истина, осумњичени може контролисати вербалне одговоре, али не и аутономне. Уочене симптоматске промене сада сведоче против њега. Да би се избегле тешкоће у процени шта је страх недужног а шта страх од разоткривања, неопходно је вешто постављати питања која ће изазвати асоцијације код тачно осумњиченог, али не и код недужне особе.

Међу најосетљивије симптоме телесних промена за време емоција спадају и оне промене које се односе на *размену кисеоника у плућима, промене у срчаном раду и крвотоку и мускулаторне промене.*

Ради правилног праћења емоционалне слике осумњиченог мора се добро познавати физиологија дисања. Дијафрагма и међуребарни мишићи су основни покретачи грудног коша, па отуд разликујемо грудно и трбушно дисање. Међуребарни мишићи су попречно-пругасти, што говори да су под непосредном контролом централног нервног система. Надржај удисаја јавља се у булбарном центру, и то под утицајем дејства венске крви. Повећана количина угљен-диоксида стимулише овај центар, па организам мора да надокнади смањење кисеоника кроз један или више максималних уздаха, те отуд *појава хиперпноје и апноје.* Цела ова радња представља рефлексно-аутоматски механизам, тако да свако заустављање дисања изазива компензацију, што је последица изузетне преосетљивости.

Најзначајнија корелација између емоција и дисања је брзо и дубоко дисање. Ту треба разликовати пријатне и непријатне дражи, од којих и зависи појачање или слабљење дисања, док изненадни стимулуси доводе до губитка даха – тзв. блокаде у дисању. Тако, плитко дисање карактерише мирно (сређено) стање осумњиченог, убрзано дисање очекивање стимулуса, док је неправилно дисање карактеристично за изненађење.

Код осумњичених који имају потребу за говором, експиријум (издисај) је много дужи, док је инспиријум (удисај) јако скраћен.

Емоционална узбуђења прекидају и нормалан срчани рад, коме одговарају адекватне *промене у крвотоку.* Такве промене евидентне су у симптоматској слици осумњиченог као *црвенило или бледило лица.* Најважнија промена у крвотоку за време емоције јесте она која се одвија у време сужавања великих вена које потискују убрзано крв у срчани мишић, па долази до аутоматског подизања крвног притиска у артеријама.

Промене у галванско-кожном рефлексу у директној су вези са знојењем. Физиолошки гледано, знојне жлезде су снабдевене искључиво

симпатичким нервним влакнима, па када год постоји промена у галванској активности, постоји и промена активности симпатичког нервног система, а симпатички нервни систем је активиран када се осумњичени налази под неким стресом, па, према томе, знојење показује емоционално узбуђење у оваквим ситуацијама.

Поред ових промена, могу се посматрањем осумњиченог, а нарочито након негативно датих одговора на кључним питањима, учавати и остале промене. Врло често након негативно датих одговора на постављено кључно питање тачно осумњичени *стисне вилице, благо покреће главу десно и лево, помера руке, ноге или цело тело, зажмури, избаци језик, стиска горњу или доњу усну, окреће се* и слично.

Неки осумњичени **покушавају анулирати разговор** на тај начин што се закашљу управо код кључног питања, узврпоље се, зевају или се жале да их је баш у том тренутку заболоо зуб или глава.

Све наведене промене, уколико се јављају на кључним питањима у току разговора, могу се тумачити као индикативне за лаж и представљају "зоне конфликта" осумњиченог.

3.Симптоматска слика након разговора

Опажене симптоме треба тумачити, за сваки случај, конкретно (принцип индивидуалности случаја). У пракси сам имао и такве случајеве да су осумњичени напросто умарширали у лабораторију, а након разобличења у лажи, уринирали су. И супротно. Код оних који су за време и пре разговора остављали утисак тачно осумњиченог, након обављеног испитивања ови симптоми су ишчезли.

Погрешно осумњичени доживљава потпуно олакшање након обављеног разговора, уверен да су његове мисли и недужност "прочитани". Неки су радосни што им се пружио таква прилика. Из целокупног њиховог става види се како верују у закључак који је извео испитивач. Интересантно је да они осумњичени који су се у фази пре разговора позивали на нервозу, сада постају смирени и нервозу не помињу.

Недужни се лагодно понашају, ведри су и расположиви, при одласку нуде сарадњу.

За осумњиченог који се осећа кривим – **тачно осумњиченог**, ситуација постаје незгодна, он настоји да се што пре удаљи, интересује се за исход разговора, пита да ли је сада напокон све готово, шта ће бити даље са њим, најчешће се при растанку брзо рукује и увек има изговор да некуд жури.

Наравно, не постоји ниједан специфичан вид владања који се може сматрати доказом кривице или недужности, али ипак, оваква понашања су, мора се признати, индикативна. Најважније индикаторе најбоље запажамо у току разговора и након њега. Лажљивци се понашају као глумци на

позорници и јако пазе шта ће и како ће рећи. Тежња у одбрани од опасности види им се на лицу као на семафору.

Како по својој динамици тако и по сложености, **прихватање извршења криминалне радње** најинтересантнији је феномен у психологији исказа.

Поставља се логично питање: *Која је то унутрашња снага која неког тера на давање исказа, а другог опет не ?*

И овде је кључно *питање мотивације*. Одлука о прихватању криминалне радње као своје одвија се у посебној атмосфери у којој се осумњичени нашао.

Свакако да је емоционалност један од најефикаснијих приступа за савлађивање отпора тачно осумњиченог.

Уводни разговор и само испитивање о криминалној радњи утичу на завршни део разговора, а у циљу савлађивања отпора осумњиченог, који након предочених симптома у претходним фазама, постаје у, неку руку, трауматизован. Не каже се без разлога: *"Гвожђе се кује док је вруће, а криминалац док је смушен !"*

Отуд би било неопходно бар делимично владање знањима психологије исказа, али и конкретном применом тактика и техника вођења саслушања.

Сугестивна питања треба избегавати, јер најчешће усмеравају исказ у погрешном правцу. Поред начина формулације и садржаја питања, понекад наша личност делује и сама сугестивно, а да не говоримо о начину постављања питања и тону којим се пита. Сам поглед у одсудном тренутку такође делује сугестивно.

Брза одлука о прихватању криминалне радње као своје може потицати из разноразних мотива. Тако се може догодити да осумњичени прихвати криминалну радњу као своју у овој фази разговора јер је она лакше природе од нечег тежег, примера ради, неког тежег кривичног дела које се жели прикрити. Ово је чист мотив рационализације.

Може бити у питању и жеља за прикривањем саучесника, жеља за реномеом на ранговној криминалној лествици, нада у повластице при коначном исходу случаја, али и потреба за личним душевним миром и ослобађањем већ до максимума кулминиране тензије.

Самом денотирању лажи и прихватању криминалне радње као своје претходи јака унутрашња борба у личности саговорника. Јак интелектуални напор при доношењу коначне одлуке, рећи или не, тера га на све брже размишљање, док га само сазнање да је баш он тачно осумњичени, у процесу размишљања стално враћа на место злочина, односно информативни извор (сведоци по виђењу и чувењу). У тој фази лажљивац и сам себи поставља мноштво питања. Настаје *речито ћутање*. Присутна је општа нервоза, симптоматска слика унутрашње напетости је више него очигледна. Обично прво следи *камуфлирана понуда исказа*. Увек је неко други крив, јер нико не жели бити крив, па ни у својим очима. Ретки су

осумњичени који при првом разговору, након донете одлуке о прихватању криминалне радње као своје, ту одлуку износе у целости.

Прва верзија исказа последица је нарушене равнотеже саговорника, коме је постало јасно да је сваки отпор безуспешан, па симптоми психичке и физичке природе нестају. Нема више покрета, моторика је успорена, речи су сада сувишне, цело тело је опуштено, а једино фацијална експресија указује на забринутост.

Закључак

Познавање и исправно тумачење симптоматске слике вештина је која се стиче практичним искуством у процесу интеракције са различитим категоријама осумњичених. Истовремено, она представља веома моћно психолошко средство у криминалистичко-оперативној, истражној и судској делатности, под условом да оперативни радници, истражне судије, председници и чланови судског већа имају темељна предзнања из психологије исказа, техника и тактика саслушања.

Са своје стране, оперативни радници би могли побољшавати квалитет и стручност свог рада, тако што би оспособљавали специјалисте за обављање информативних разговора и саслушања на адекватним курсевима, чиме би се избегле многе непожељне ситуације, укључујући и оне конфликтне, које имају за последицу прекорачење службених овлашћења. Ако томе додамо и рад на побољшању квалитета полицијских извештаја, можемо са сигурношћу тврдити да би се број њихових одбачаја знатно смањило, а ефикасност полиције и њен углед код јавности подигао на виши ниво.

Литература:

- 1.Крстић,О., Откривање лажни – симптоматска слика осумњиченог, Принт-график, Београд, 1995,*
- 2.Крстић, О., Заблуде и истина о детектору лажни, Научна књига, Београд, 1989,*
- 3.Крстић, О. – Кривокапић, В., Криминалистика-тактика 2, Полицијска академија, Београд, 1999,*
- 4.Крстић, О., Практикум за криминалистику-тактику, Полицијска академија, Београд, 2002,*
- 5.Водинелић, В., Криминалистика, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996,*
- 6.Симоновић, Б., Криминалистика, Крагујевац, 2004,*
- 7.Матијевић, М., Криминалистичка оператива, ВШУП, Бања Лука, 2002,*

Professor Ostoja Krstić, PhD
Criminal Police Academy, Belgrade

SYMPTOMATIC IMAGE OF A SUSPECT THROUGH DIFFERENT STAGES OF CONVERSTION

Summary:

The notional meaning "sympomatic image" implies noted manifest of nonverbal changes in the interaction examiner-suspect(subject). Communication theory tells us that in the assessment of the symptoms of lying all the manifestation changes are observed, verbal and nonevrbal behaviour, so that they could be compared and based on them final conclusion regarding the (innocence)guilt of the suspect could be made. It is not without a reason that we say speech is given to people to hide their thoughts.

The person called to a hearing is in state of fear and axiousness, what is she/he being suspected of and by whom, and this is more present with those who are quilty: 1.the sense of committed crime,2.the fear of exposure and 3.the fear of punishment. These psychological experiences are the characteristics of the collocutor at the moment of hearing, and in general, they belong to individual system of self-disclosure.

Key words: *symptomatic image, a lie, a suspect, conflict, conversation stages, emotionality, "conflict zones", motivation, tactical methods, ethical norms, statement*

Проф. др Миодраг Н. Симовић,

редовни професор Правног факултета у Бањој Луци и потпредсједник
Уставног суда Босне и Херцеговине

Владимир М. Симовић,

дипл. правник, приправник у Окружном суду у Бањој Луци

ОРГАНИЗАЦИЈА МЕЂУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ СУДА И ОБАВЉАЊЕ ПОСЛОВА ПРАВОСУДНЕ УПРАВЕ

Сажетак:

Послије бројних неуспјелих покушаја или дјеловања на принципима ad hoc трибунала, међународна заједница је коначно успјела да формира један стални Међународни кривични суд. До тога је дошло на Дипломатској конференцији Уједињених нација о оснивању Међународног кривичног суда, одржаној у Риму у јулу 1998. године. Овај суд треба да одигра важну улогу у кажњавању учинилаца најтежих међународних кривичних дјела, под условом да буде потпуно независан и непристрасан, прије свега од моћних политичких фактора. Активност Међународног кривичног суда имаће и значајну превентивну функцију, како у погледу ратних злочина тако и других међународних кривичних дјела. Предмет пажње аутора су организација Међународног кривичног суда и обављање послова правосудне управе

Кључне ријечи: *Међународни кривични суд, организација, Римски статут, судија, тужилац, секретар.*

I - Уопштено о организацији Међународног кривичног суда

Организација Међународног кривичног суда²¹ заснива се на његовој сталности и независности, као и задацима који су му на општи начин одређени у члану 1 Римског статута. Основни извор права о организацији и обављању послова правосудне управе је Римски статут.²² Међутим, бројна питања уређују се детаљно Правилима о поступку и доказима, као и другим актима које усваја Скупштина држава странака, укључујући и одређене уговоре, нпр. с Уједињеним нацијама. Чланом 52 став 1 Римског статута прописано је да судије апсолутном већином гласова доносе, у складу са овим статутом и Правилима о поступку и доказима, ”прописе који су нужни за његово рутинско дјеловање.”

Постојање посебног односа МКС са Уједињеним нацијама уређује члан 2 Римског статута: ”Суд ће бити стављен у однос с Уједињеним народима на основу уговора који ће потврдити Скупштина држава странака овог статута, те након тога у име Суда закључити његов предсједник.” Сарадња МКС и Уједињених нација је заснована, дакле, на консензуалним основама и она се темељи на уговору. С тим уговором треба да се сагласи Скупштина држава странака, а по прибављању ове сагласности, уговор у име МКС закључује његов предсједник. Посебан однос МКС са УН произилази и из природе кривичних дјела која спадају у његову надлежност.

Сједиште МКС је у Хагу у Холандији, која се сматра државом домаћином тог суда. МКС ће с државом домаћином закључити уговор о сједишту, који ће потврдити Скупштина држава странака, те након тога у име МКС закључити његов предсједник (члан 3 став 2 Римског статута). Предсједник МКС практично закључује тај споразум са државом домаћином, и то у име и за рачун тог суда.²³ Суд може засједати и на другом мјесту, кад год то сматра пожељним, у складу с одредбама овог статута. Он може обављати своје функције и овлашћења, на начин прописан овим статутом, на територији било које државе странке, те, на основу посебног уговора, на територији било које друге државе (члан 4 став 2 Римског статута). Државе странке ће требати прилагодити домаћи правни систем - да би задовољиле захтјев да “Суд може испуњавати своје функције и овлашћења на начин прописан овим Статутом, на територији било које државе странке”.

²¹ У даљем тексту: МКС.

²² Овај статут је Босна и Херцеговина ратификовала на сједници Предсједништва БиХ одржаној 5. фебруара 2002. године. Објављен је у “Службеном гласнику БиХ” број 2/02– Међународни уговори.

²³ Током припрема за оснивање овог суда, као могућност његовог сједишта предлагани су, осим Хага, још и Рим и Нирнберг.

МКС има ”међународни правни карактер“ (посебан међународноправни субјективитет): ”Суд такође има такву правну способност која му је нужна за обављање његових функција и испуњење његове сврхе” (члан 4 став 1 Римског статута). Суд може обављати своје функције и овлашћења на начин прописан овим статутом, на територији било које државе странке, те, на основу посебног уговора, на територији било које друге државе.

Организација МКС заснива се на утврђивању основних органа тог суда, што се преплиће и са његовом функционалном надлежношћу. Органе МКС одређује члан 34 Римског статута. То су: (а) Предсједништво; (б) Жалбено одјељење, Расправно одјељење и Предрасправно одјељење; (ц) Тужиочев уред и (д) Секретаријат. Уз наведене органе, Статутом је предвиђена и Скупштина држава странака која обавља послове које бисмо могли назвати пословима правосудне управе²⁴ (члан 112). У неким другим одредбама Статут спомиње и сједницу свих судија чија надлежност обухвата већи број одлука, нпр. попут избора предсједника и потпредсједника МКС (члан 38 став 1), затим препорука за смјењивање судија (члан 46 став 2 тачка (а)) и доношење прописа о пословању МКС (члан 52 став 1). Предсједништво и судске одјеле можемо сматрати судским органима у ужем смислу ријечи, јер их чине судије и у непосредној су вези с обављањем њихове судијске функције.²⁵

II - Судије, судска одјељења и вијећа

Римски статут регулише сљедећа питања која се односе на број судија МКС: (1) минималан број судија, који истовремено представља и редован бројчани састав носилаца правосудних функција у МКС; (2) могућност повећања тог броја; (3) могућност смањења претходног већ повећаног броја судија.²⁶ Суд има 18 судија који се бирају као чланови МКС с пуним радним временом и морају бити доступни за обављање дужности на том основу од почетка својих мандата (члан 35 став 1 Римског статута). Предсједник и два потпредсједника у сваком случају ступају у службу с пуним радним временом, а остале судије, према оптерећености Суда. Међутим, и судије које тренутно не раде с пуним радним временом, морају стално бити Суду доступне за обављање судијске дужности.

Предсједништво, дјелујући у име МКС, може предложити повећање броја од 18 судија, указујући на разлоге због чега то сматра нужним и

²⁴ Јосиповић, др Иво - Крапац, др Давор – Новоселец, др Петар: Стални међународни кривични суд, ”Народне новине” и Хрватски правни центар, Загреб, 2001, стр. 79.

²⁵ *Ibidem.*

²⁶ Шкулић, др Милан: Међународни кривични суд, Надлежност и поступак, ”Досије”, Београд, 2005, стр. 365.

прикладним. Секретар мора, без одлагања, доставити сваки такав приједлог свим државама странкама (члан 36 став 2 тачка (а) Римског статута). Сваки ће такав приједлог тада бити размотрен на састанку Скупштине држава странака, који ће бити сазван у складу са чланом 112 Римског статута. Приједлог ће се сматрати прихваћеним ако га на састанку гласањем потврде двије трећине чланица Скупштине држава странака, те ће ступити на снагу у вријеме које одреди Скупштина држава странака.

Након што приједлог за повећање броја судија буде прихваћен и ступи на снагу на основу тач. (б) и (ц)(и) става 2 члана 36 Римског статута, Предсједништво ће у било које доба након тога смјети предложити смањење броја судија, ако то оправдава радно оптерећење МКС, под условом да број судија не буде смањен испод броја 18. С приједлогом ће се поступити према поступку прописаном тач. (а) и (б) става 2 члана 36.

Морални интегритет судија је одређен кроз два аспекта, односно кроз комбинацију различитих параметара: судије се бирају из реда лица високог моралног карактера, непристрасности и интегритета, који у својим државама удовољавају условима за избор за највише судијске дужности (члан 37 став 3 тачка (а) Римског статута). Дакле, одређују се моралне особине које кандидати за судије морају да посједују (судије се бирају из реда лица високих моралних квалитета, која су непристрасна и имају интегритет) и упућује на прописе националних законодавстава (судије морају посједовати квалификације које су потребне за избор на највише судијске функције у земљи из које потичу).

Уз овај општи услов за избор судије, кандидати морају удовољити и једном од посебних услова који се састоји у припадању једном од два професионална круга. Први је круг правника практичара, који имају одговарајуће искуство на подручју кривичног материјалног права и кривичног поступка, те нужно релевантно искуство у кривичном поступку као судије, тужиоци, адвокати или у ком другом сличном својству. Други круг лица из којег се могу регрутовати судије јесу они који имају признату стручност на релевантним подручјима међународног права (нпр. међународно хуманитарно право и људска права) и, битно и за рад МКС, велико искуство у правничкој професији. Судије чине форум међународних експерата који заступа главне свјетске законодавне системе. Уз то, кандидати за судије морају ”одлично познавати и течно говорити најмање један од радних језика Суда“ (члан 36 став 3 тачка (ц) Римског статута).²⁷

Судије бира Скупштина држава странака, а изабрана су она лица која добију највише гласова и двотрећинску већину гласова присутних представника држава. У случају да приликом првог гласања не буде изабран довољан број судија, одржаће се додатна гласања у складу с поступком

²⁷ Члан 50 Римског статута разликује службене језике суда (одговарају службеним језицима Уједињених нација: арапски, кинески, енглески, француски, руски и шпански) од радних језика суда (енглески и француски).

прописаним тачком (а) става 6 члана 36, све док се не попуне преостала мјеста. Двојица судија не смију бити држављани исте државе. Лице које се за потребе чланства у МКС може сматрати држављанином више држава, сматраће се држављанином државе у којој обично користи своја грађанска и политичка права.

Судије се бирају на девет година и не могу бити поновно биране. Интересантно је да мандат свих судија није једнаке дужине, већ то зависи од "среће" изабраних судија.²⁸ Тако, при првом избору, жриједом се одређује трећина судија који се бирају на три, шест и девет година, а оне судије које су биране на три године - могу бити реизабрани на пуни мандат. Иако је максимално трајање мандата девет година, то није увијек апсолутно, већ у одређеним случајевима судија може да настави да врши своју дужност, што је повезано како са његовим функционалним статусом у МКС тако и са трајањем конкретних поступака односно фазе у којој се поступак налази.²⁹ Наиме, судије којима је истекао мандат, остају на дужности до завршетка предмета у којем тече поступак пред расправним или жалбеним вијећем чији су чланови (члан 36 став 10 Римског статута).³⁰

У Римском статуту и Правилима о поступку и доказима одређено је да ће се судије састајати на пленарним засједањима како би донијели неке важне одлуке које захтијевају да се о њима озбиљно расправља, као што је организација судских активности кроз три одјељења. Судије ће се на пленарним засједањима састајати најмање једном годишње како би извршавали своје дужности наведене у Статуту и Правилима,³¹ као и на ванредним пленарним засједањима, ако је то неопходно, које сазива председник (на властиту иницијативу или на захтјев најмање половине судија). Уколико Статутом или Правилима није друкчије одређено, одлуке мора донијети већина присутних судија. Кворум за сваку сједницу јесте трећина укупног броја судија. У случају неријешеног гласања, председник или судија који врши дужност председника - има одлучујући глас.

Судије су распоређене у одјељења,³² у складу са својим квалификацијама, искуством и потребама МКС. Свако од одјељења треба

²⁸ Шкулић, оп. цит., стр. 367.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Коначан избор судија МКС завршен је 8. фебруара 2003. године, након што су одржана 33 изборна круга.

³¹ У складу са правилом број 4 из Правила о поступку и доказима, након инаугуралне церемоније МКС, која је одржана 11. марта 2003. године, судије су се састале два пута на пленарним засједањима: први пут да изаберу председника и два потпредседника и други пут да именују судије за сва три одјела.

³² Основни и практично једини функционални облик МКС јесте суд у зборном саставу, односно судско вијеће. Судска вијећа се групишу по судским одјељењима - Жалбеном, Расправном и Предрасправном (члан 34 тачка (б)), а судске дужности у сваком одјељењу спроводе вијећа (члан 39 став 2 тачка (а) Римског Статута).

имати стручњаке за кривично материјално, кривично процесно и међународно право (члан 39 став 1 Римског статута), а одговорно је за спровођење активности МКС. У саставу Жалбеног одјељења налазе се предсједник и четворица судија, у саставу Расправног одјељења су други потпредсједник и још пет судија, а у саставу Предрасправног одјељења су први потпредсједник и шест судија.

Жалбено одјељење се састоји од предсједника и још четири судије који су првенствено одабрани са пописа Б, а који су се већ афирмисали у одговарајућим областима међународног права, као што су међународно хуманитарно право и право људских права. Жалбено вијеће (које се састоји од судија Жалбеног одјељења) одлучује о жалби против пресуде (члан 81), жалби против осталих одлука (члан 82) и о обнови поступка (ревизији - члан 84). Судије Жалбеног одјељења раде само у том одјељењу (члан 39 став 3 тачка (б) Римског статута).

Расправно одјељење се састоји од најмање шест судија. У његовом саставу налази се други потпредсједник и судије које имају искуства претежно у вођењу кривичних судских процеса. Они ће бити ангажовани у том одјељењу на период од три године, те све до окончања било којег случаја за који је расправа тек почела.

Судије Расправног одјељења формирају расправна вијећа која се састоје од тројице судија. Расправна вијећа проводе главну расправу. Распоред судија у одјељења заснива се на природи функција које свако одјељење треба обављати, те квалификацијама и искуству судија изабраних у МКС на такав начин да свако одјељење има прикладну комбинацију стручњака за кривично материјално право и кривични поступак, те за међународно право. Расправно и Предрасправно одјељење састоје се углавном од судија с искуством у кривичним предметима.

Персонална независност МКС обезбјеђује се тако што су судије у вршењу своје дужности независне, а таквом њиховом положају одговара њихова дужност да се не упуштају ни у какву активност која би се могла мијешати с њиховим судијским дужностима или утицати на повјерење у њихову независност³³ (члан 40 став 1 Римског статута). Судије које обављају дужност с пуним радним временом, не смију се бавити никаквим другим занимањем професионалне природе. О свим овим питањима одлучиваће судије на основу апсолутне већине. Кад се неко од тих питања односи на одређеног судију, тај судија не смије учествовати у доношењу одлуке. Плату, накнаде и трошкове судија везане за службу одређује Скупштина држава странака, с тим да право на плату и накнаде не може бити умањено за трајања мандата (члан 49 Статута).

Судије дисциплински одговарају за повреде своје дужности. Судија ће се смијенити са дужности, односно биће разријешен, ако се у складу са

³³ У питању је начелна норма која се своди на одређену гаранцију декларативног значаја.

Правилима о поступку и доказима утврди постојање једног или оба (што је, ипак, тешко замислити) од два алтернативно прописана разлога, од којих се први своди на несавјестан рад, односно грубо повређивање дужности, док је други објективног карактера и представља немогућност нормалног вршења судијске функције.³⁴ Ако је повреда дужности била лакше природе, судији се може изрећи нека од дисциплинских мјера предвиђених Правилима о поступку и доказима, о чему одлучује Предсједништво МКС.

III - Посебно о имунитету

МКС на територији сваке државе странке ужива погодности и имунитет који су нужни за остваривање његових циљева (члан 48 став 1 Римског статута). На основу члана 48 став 2, “кад обављају послове Суда или послове повезане с тим пословима, судије, тужилац, замјеник тужиоца и секретар уживају исте погодности и имунитет какав имају шефови дипломатских представништава, те морају, након истека својих мандата, задржати додијељени им имунитет од правног прогона ма које врсте, у вези с изреченим и писаним ријечима или актима које су извршили у свом службеном својству.” Одлуку о одузимању имунитета судијама доноси апсолутном већином гласова општа сједница свих судија. Специфично је овлашћење опште сједнице свих судија да двотрећинском већином доноси и привремена правила о поступку и доказима, и то у случају хитности, и која се примјењују до наредне сједнице Скупштине држава странака (члан 51 став 3 Римског статута). Међутим, таква привремена правила не могу се примјењивати ретроактивно на штету оптуженог против кога се води истрага или који се кривично гони или који је осуђен (члан 51 став 4 Римског статута).

Суд може отклонити привилегије и имунитет у складу са процедурама које су прописане чланом 48 став 5. Споразум о погодностима и имунитету МКС поставља ограничене погодности, имунитет и олакшице које ће уживати замјеник секретара, особље Уреда тужиоца и особље Секретаријата, као и третман који ће уживати адвокати, стручњаци, свједоци и све друга лица која морају бити присутна у сједишту МКС (члан 48 ст. 3 и 4).

Члан 27 треба посматрати заједно са чланом 98 став 1 у којем стоји да МКС не смије покренути поступак поводом захтјева за предају или помоћ који би од државе којој је захтјев упућен захтијевао да дјелује супротно својим обавезама које има на основу међународног права у вези са државним или дипломатским имунитетом лица или имовине треће државе, осим уколико прије тога, на основу сарадње с том трећом државом, МКС не постигне њено одрицање од имунитета. Члан 27 се стога примјењује на службенике државе странке којој је упућен захтјев и чини јасном намјеру

³⁴ Шкулић, оп. цит., стр. 369.

Римског статута да се кривична одговорност подједнако приписује службеницима на свим нивоима и да примјењивање надлежности МКС не може бити спријечено имунитетом који је обезбијеђен по националном закону или другим процедуралним забранама. На основу члана 98, с друге стране, службеници трећих држава могу имати користи од таквог имунитета, али само у толикој мјери колико то дозвољава национално право и уколико се трећа држава не одрекне имунитета.

Може се закључити да државе странке имају обавезу преиспитати своје национално право како би обезбиједиле пуну кооперацију у складу са Римским статутом у погледу високих функционера, како је описано у члану 27. Имунитет дат по националном праву лицима или имовини трећих држава не би требало да буде шири од оног који је расположив по релевантном националном праву - ако држава жели наставити сарадњу у складу са Римским статутом.

IV - Предсједништво

Предсједништво МКС представља облик организације рада тог суда. Предсједништво чине судије које представљају његове чланове и које на дужност ступају са пуним радним временом, од тренутка када буду изабрани (члан 35 став 2 у вези са чланом 38 став 1 Римског статута). Предсједништво може, с времена на вријеме, одлучивати о томе у којој мјери преостале судије морају обављати дужност с пуним радним временом, при чему се таква одлука заснива на сљедећем: (1) процјени оптерећења МКС и (2) спроведеним консултацијама са својим члановима (члан 35 став 3 Римског статута). Такав споразум не смије да утиче: (1) на независност судија у обављању њихових (судијских) функција; (2) на забрану судијама да се упуштају у вршење било каквих активности које би се могле мијешати са њиховом судијском функцијом или би могле да доведу у питање повјерење у њихову независност; (3) на забрану судијама који су изабрани за сталне чланове, односно судије са пуним радним временом у МКС, да се професионално баве било каквим другим занимањима (члан 40 ст. 1-3 у вези са чланом 35 став 3 Римског статута).

Предсједништво МКС чине предсједник и два потпредсједника.³⁵ Бирају их све судије апсолутном већином гласова на период од три године, уз могућност још једног избора на исту дужност (члан 38 став 1 Римског статута). Први потпредсједник замјењује предсједника у случају кад је предсједник недоступан или изузет. Други потпредсједник замјењује предсједника у случају кад су и предсједник и први потпредсједник недоступни или изузети. Предсједништво је одговорно за исправно

³⁵ 11. марта 2003. године за првог предсједника МКС изабран је *Philippe Kirsch* из Канаде, за првог потпредсједника *Akuu Kuenyehia* из Гане, те за другог потпредсједника *Elizabeth Odio Benito* из Костарике.

управљање Судом, уз изузетак тужиоцевог уреда,³⁶ као и обављање осталих функција предвиђених Статутом. Када је у питању сарадња између ова два судска органа, значајно је то да они допуњују један другог у питањима од заједничке важности.³⁷ Из наведеног се види да Предсједништво и општа (пленарна) сједница судија дијеле послове судске управе - послови правосудне управе у надлежности су Скупштине држава странака.³⁸

V - Уред Тужиоца

Уред тужиоца је у смислу члана 34 став 1 тачка (ц) Римског статута дефинисан (уз Предсједништво, судска одјељења и Секретаријат) као један од органа Суда, што представља и наслов члана 34 Статута. Тиме се и на једном терминолошком нивоу указује на постојење сасвим извјесне и функционалне и организационе везе између МКС и Уреда тужиоца.

Уред тужиоца дјелује независно, као посебан орган МКС и одговоран је за примање дојава и свих поткријељених података о кривичним дјелима из надлежности МКС, за њихово испитивање и за провођење истраге и кривичног гоњења пред МКС (члан 42 став 1 Римског статута). Тужилац обавља функцију гоњења у складу са Статутом и Правилима о поступку и доказима: проводи истрагу,³⁹ саставља и заступа оптужницу на главном претресу, подноси правне лијекове и обавља остале потребне послове. Ако се анализирају одредбе Римског статута које се односе на функцију кривичног гоњења, може се закључити да све надлежности у функцији гоњења припадају инокосном органу - тужиоцу. Зато би било исправније рећи да је орган (инокосни) МКС тужилац, а да је Уред тужиоца служба која му помаже.⁴⁰ Ниједан члан Уреда не смије тражити упуте или поступати на основу упута које потичу из било каквих вањских извора.

Тужилац је на челу Уреда и има сва овлашћења за управљање и вођење послова Уреда, укључујући и особље, простор и друга средства (члан 42 став 2 Римског статута). Тужиоцу помаже један или више замјеника тужиоца који имају право провести било коју радњу коју од њих на основу

³⁶ При обављању ових одговорности, Предсједништво ће усклађивати рад и настојати постићи сагласност с тужиоцем у свим стварима од заједничког интереса.

³⁷ Предсједништво, које дјелује у име МКС, може дати приједлог за повећање броја судија - уколико се то сматра неопходним и прихватљивим, Секретаријат ће затим доставити приједлог свим државама странкама - како би се коначна расправа о томе водила у Скупштини држава странака.

³⁸ Јосиповић - Крапац - Новоселец, оп. цит., стр. 82.

³⁹ Вршењем активности на спровођењу истрага и кривичних гоњења, Уред тужиоца доприноси основном циљу који је МКС поставио - спријечити да починиоци најтежих кривичних дјела, који представљају проблем цјелокупној међународној заједници, остану некажњени и тиме допринијети даљем спречавању таквих злочина.

⁴⁰ Јосиповић - Крапац - Новоселец, оп. цит., стр. 83.

овог статута затражи тужилац. Тужилац и његови замјеници морају бити различитог држављанства и запослени у Уреду с пуним радним временом.

Тужилац и његови замјеници морају бити лица високог моралног карактера (етички аспект), односно високо стручни и имати велико практично искуство у кривичном гоњењу или суђењу, као и говорити барем један од радних језика МКС (експертски аспект). Бира их тајним гласањем Скупштина држава странака. Замјеници тужиоца бирају се на исти начин, с пописа кандидата који изради сам тужилац, при чему за свако слободно мјесто морају бити предложена три кандидата. Мандат тужиоца и његових замјеника је девет година, ако при избору не буду изабрани на краћи мандат, и неће моћи бити бирани на исту дужност још једном. Тужилац и његови замјеници се, исто као и судије, не смију бавити активностима које би могле утицати на њихову независност, нити се упуштати у било какво занимање професионалне природе (члан 42 став 5 Римског статута).

Тужилац именује савјетнике (експерте) правне струке с потребним искуством о појединим проблемима, укључујући, али не ограничавајући се на сексуално и полно насиље, као и насиље над дјецом (члан 42 став 9 Римског статута). Ови савјетници су посебна категорија лица повезаних са тужилачком функцијом, али без формалног вршења функције тужиоца или његовог замјеника. Римски статут је оправдано покљонио велику пажњу заштити тзв. посебно рањивих (вулнерабилних) категорија жртава, што се првенствено чини ради спречавања или минимизирања тзв. секундарне виктимизације оваквих жртава кривичног дјела.⁴¹ У појмовном смислу су оваква лица једна посебна врста стручних лица, који помажу тужиоцу као странци, али је њихова улога шира од страначке асистенције, јер они, прије свега, треба да помогну жртви кривичног дјела, односно оштећеном у кривичном поступку, у погледу чега одређене обавезе има и суд пред којим се одвија поступак.⁴²

Тужилац и његови замјеници могу бити смијењени под истим условима као и судије, с тим да одлуку о смјењивању тужиоца доноси Скупштина држава странака, и то апсолутном већином гласова, док се у случају смјењивања замјеника, таква одлука доноси на приједлог тужиоца (члан 46 ст. 1 и 2 Римског статута). Тужилац и његови замјеници могу бити смијењени и ако не могу обављати своје дужности које налаже Римски статут, а дисциплински одговарају у складу са Правилима о поступку и доказима.

Тужилац и његови замјеници уживају имунитет какав имају и судије. Након престанка функције тужилац и његови замјеници задржавају имунитет у односу на правни прогон било које врсте, а у односу на изговорену или писану ријеч или актима које су учинили у службеном својству током мандата (члан 48 став 2 Римског статута). Замјеник

⁴¹ Шкулић, оп. цит., стр. 356.

⁴² *Ibidem*.

секретара, особље Уреда тужиоца и особље Секретаријата уживају погодности и имунитет и средства нужна за вршење својих дужности, у складу са Споразумом о погодностима и имунитету МКС. Међутим, погодности и имунитет тужиоца и његових замјеника могу бити отклоњени, и то одлуком већине свих судија на општој сједници у односу на тужиоца, као и одлуком самог тужиоца у односу на његове замјенике и особље Уреда тужиоца, као и замјеника секретара и особље Секретаријата (члан 48 став 5 Римског статута).

VI - Секретаријат

Секретаријат представља помоћни орган у МКС, чије су функције административно-техничког карактера.⁴³ Секретаријат МКС је одговоран за несудске видове управљања и пружање услуга Суду, без ограничења функције и овлашћења тужиоца, у складу са чланом 42 (члан 43 став 1 Римског статута). На челу Секретаријата (који има колективни састав) је секретар (као физичко лице), као главни управни службеник МКС, којег бирају судије на пленарној сједници, и то апсолутном већином гласова, узимајући у обзир препоруке Скупштине држава странака.⁴⁴ На исти начин може се, по потреби, након препоруке коју упути секретар, изабрати и замјеник секретара. При обављању своје дужности секретар је подређен овлашћењима предсједника МКС.

Секретар је, између осталог, одговоран за вођење послова пружања правне помоћи, управљања судским дјелатностима, за питања жртава и свједока, адвокате-браниоце, притворну јединицу и остале уобичајене дјелатности које обавља административно одјељење у некој међународној организацији, као што су на примјер, финансијски послови, превођење, одржавање пословног простора, набавка и кадровска политика. Правила о поступку и доказима додјељују секретару обавезу да прима, долази до њих и даје информације, да успоставља комуникацију са државама и да представља везу између МКС и држава, међудржавних и невладиних организација.

Секретар одржава базу података са појединостима о сваком случају који се расправљао у МКС, а она је заштићена наредбом судије или вијећа о чувању тајности докумената или информација и заштити осјетљивих личних података. Информације о бази података биће доступне јавности на радним језицима МКС. Секретар, такође, води рачуна и о осталој писменој кореспонденцији у МКС (Правило 15 из Правила о поступку и доказима).

⁴³ *Ibidem*, стр. 377.

⁴⁴ Према препоруци Уреда Скупштине држава чланица, 24. јуна 2003. године господин *Bruna Cathala* из Француске изабран је за првог секретара МКС. Ту дужност ће вршити у периоду од пет година, с могућношћу продужења мандата.

Секретар има свог замјеника, а за оба ова лица се утврђују посебни услови које морају посједовати да би обављали те функције. Ови услови се односе на три аспекта: (1) етички - морају бити лица високих моралних квалитета; (2) експертски - секретар и његов замјеник морају да посједују стручност у високом степену и (3) аспект који се односи на владање језиком - морају одлично познавати и течно говорити најмање један од радних језика МКС (члан 43 став 3 Римског статута).

У оквиру Секретаријата дјелује Одјељење за жртве и свједоке, које, савјетујући се с Уредом тужиоца, обезбјеђује заштитне мјере и безбједносне аранжмане, савјетовање и другу прикладну помоћ жртвама и свједоцима који наступају пред МКС, али и осталим који су због свједошког исказа изложени ризику. Ово одјељење оснива секретар, а запошљава особље које је стручно за трауме, укључујући трауме повезане са злочинима сексуалног насиља (члан 43 став 6 Римског статута).

Одлуку о смјењивању с дужности секретара доноси пленарна сједница судија, апсолутном већином. Одредба члана 49 Римског статута о плати, накнадама и трошковима примјењује се на секретара и његовог замјеника (као и на судије, тужиоца и његове замјенике), а замјеник секретара и особље Секретаријата уживају функционални имунитет потребан за обављање дужности, у складу са Споразумом о погодностима и имунитету МКС (члан 48 став 3 Римског статута).

VII - Особље на раду у Међународном кривичном суду

Тужилац и секретар у својим канцеларијама именују квалификовано особље потребно за рад у њиховим уредима (члан 44 став 1 Римског статута). Под стручним особљем се подразумијевају истражитељи у Уреду тужиоца. Од тужиоца се тражи да при именовању особља обезбиједи највише стандарде ефикасности, компетенције и интегритета, водећи рачуна, *mutatis mutandis*, о критеријима из члана 36 став 8 Римског статута, који се односе на избор судија (одговарајућа заступљеност главних свјетских правних система, праведна подручна заступљеност и заступљеност полова).

Секретар, уз споразум с Предсједништвом и тужиоцем, предлаже прописе о особљу, који укључују одредбе и услове под којима се именује, плаћа и отпушта особље МКС, а прописе о особљу мора потврдити Скупштина држава странака. У изузетним околностима, МКС може користити стручно знање бесплатног особља које понуде државе странке, међувладине и невладине организације - како би помогло у раду било ког органа МКС (члан 44 став 4 Римског статута). Тужилац може прихватити такву понуду у име Уреда тужиоца. Такав ангажман прихвата се у складу са смјерницама које утврди Скупштина држава странака.

VIII - Скупштина држава странака

Скупштина држава странака (Скупштина) је орган путем којег државе странке обављају послове правосудне управе, обављају надзор над радом МКС и остварују надзор над његовим радом. Скупштина држава странака доноси виталне одлуке које имају утицаја на МКС. Док је посебна ратификација потребна како би већина измјена и допуна Римског статута ступила на снагу, то није случај са остатком функција Скупштине. Зато се за оне који учествују у Скупштини може рећи да обављају квазилегислативну функцију. У сваком случају, национално право би требало осигурати да коначне одлуке Скупштине буду обавезујуће унутар државе странке на коју се односе. Свака држава странка има у Скупштини једног представника који може имати (више) замјеника и савјетника.

Скупштина има Уред у којем су предсједник Скупштине, два потпредсједника и 18 чланова, које бира сама Скупштина на вријеме од три године (члан 112 став 3 тачка (а) Римског статута). Статут наглашава репрезентативни карактер Уреда и тражи да се у обзир приликом његовог избора узме критериј правичне географске дистрибуције и прикладна заступљеност главних свјетских правних система. Уред помаже Скупштини у њеном раду и састаје се најмање једном годишње. Осим Уреда, Скупштина може основати и додатне органе, укључивши и независни надзорни механизам МКС за инспекцију, процјену и истраживање, како би повећала своју ефикасност и економичност (члан 112 став 4 Римског статута).

Скупштина се састаје најмање једном годишње у сједишту МКС или у сједишту Уједињених нација. Осим ако друкчије не прописује Римски статут, посебне сједнице сазива Уред на властиту иницијативу или на захтјев једне трећине држава странака. Осим представника држава странака, у раду Скупштине могу учествовати, као посматрачи, државе које нису странке, али су потписале Статут или коначни акт, као и ("кад је то прикладно") предсједник Суда, тужилац и секретар или њихови представници.⁴⁵ Радни и службени језици су исти као и у Генералној скупштини Уједињених нација.

Свака држава странка има један глас (члан 112 став 7 Римског статута). Ако се не оствари интенција Римског статута о консензуалном одлучивању, одлуку о суштини (меритуму) мора потврдити двотрећинска већина присутних који су гласали, под условом да за гласање постоји кворум који се састоји од апсолутне већине држава странака.⁴⁶ Одлуке о

⁴⁵ Предсједник МКС, тужилац и секретар или њихови представници могу присуствовати и састанцима Уреда.

⁴⁶ Члан 112 став 8 Римског статута прописује како држава која касни са плаћањем својих финансијских доприноса према МКС неће имати право гласа у

процесним стварима доносе се обичном већином држава чланица које су присутне и које гласају. Квалификована (двотрећинска) већина укупног броја држава чланица потребна је за одлуку о повећању броја судија (члан 36 став 2), усвајање Правила о поступку и доказима (члан 51) и за промјене Статута (члан 122 Римског статута). Дакако, у пракси неће бити увијек лако разлучити процесне од мериторних одлука, те спријечити маневре којима се кроз процесне одлуке жели провући и меритум.⁴⁷

Скупштина има сљедеће надлежности (члан 112 став 2 Статута): (а) разматра и прихвата, према потреби, препоруке Припремног повјереништва; (б) пружа управни надзор Предсједништву, тужиоцу и секретару у вези са управљањем МКС; (ц) разматра извјештаје и активности Уреда основаног на основу става 3 члана 112, те с тим у вези предузима прикладно дјеловање; (д) разматра и одлучује о буџету МКС; (е) одлучује треба ли у складу са чланом 36 промијенити број судија; (ф) разматра, у складу са чланом 87 ст. 5 и 7, сва питања везана уз ускраћивање сарадње; (г) обавља све друге функције које су у складу с овим статутом или Правилима о поступку и доказима. У надлежност Скупштине спадају и: (а) давање потврде на уговор о међусобним односима са Уједињеним нацијама (члан 2); (б) давање потврде на уговор с Холандијом као домаћином, о сједишту МКС (члан 3 став 1); (ц) избор судија, тужиоца и његових замјеника (члан 36 став 6 и члан 42 став 4); (д) смјењивање судија, тужиоца и његових замјеника (члан 46 став 2); (е) доношење Правила о поступку и доказима (члан 51); (ф) давање препорука судијама за избор секретара (члан 43 став 4); (г) давање потврде на пропис о особљу МКС (члан 44 став 3); (х) доношење смјерница о запошљавању бесплатног особља (члан 44 став 4); (и) оснивање Фонда у корист жртва злочина и прописивање критеријума за управљање Фондом (члан 79); (ј) доношење финансијских прописа и правила (члан 113); (к) рјешавање спорова између држава странака који се односе на примјене Статута⁴⁸ (члан 119 став 2 Римског статута). Оно што је важан пропуст Римског статута јесте непостојање изричитог овлашћења Скупштине да својим актима рјешава административна и организациона питања (или барем њихов одређени круг) која нису статутарног ранга и која изричито нису стављена у надлежност других органа МКС.⁴⁹

Препоруке из члана 112 став 2 тачка (а) укључују припремање нацрта текстова Правила поступка и доказа, Елемената злочина, Споразума између

Скупштине и Уреду ако износ са чијим се плаћањем касни прелази износ доприноса које је та држава морала платити за протекле пуне двије године.

⁴⁷ Јосиповић - Крапац - Новоселец, оп. цит., стр. 86.

⁴⁸ У случају спора о тумачењу или примјени Римског статута између двије или више држава странака који се не ријешу преговорима у року од три мјесеца од дана његовог настанка, Скупштина доноси одлуку о спору или доноси препоруке за његово рјешавање, укључујући и упућивање на рјешавање Међународном суду правде, у складу са статутом тог суда.

⁴⁹ Јосиповић - Крапац - Новоселец, оп. цит., стр. 87.

Суда и УН-а и између Суда и земље домаћина (Холандија), Правила за Скупштину и саме државе чланице, финансијски правилник, споразум о привилегијама и имунитету МКС и буџет за прву финансијску годину. Повремене измјене ових докумената (или годишње измјене, када је у питању буџет) такође врши Скупштина. Овлашћење за припремање буџета је уско повезано са Дијелом 12 (“Финансирање”) и Правилником о финансијама. Да би се осигурала независност, ово овлашћење је ограничено Статутом који прописује да плате, накнаде и трошкови службеника МКС, какве одреди Скупштина држава странака, не смију бити умањене током њиховог мандата (члан 49).

IX- Финансирање

Извјесно и континуирано финансирање, које је уз то неполитизовано, такође је једна од претпоставки успјешног функционисања међународних кривичних судова. Постоји неколико могућности: финансирање суда из редовног буџета Уједињених нација, од стране држава уговорница, добровољним донацијама држава, индивидуа и других ентитета које би се уливале у посебан фонд, или комбинацијом наведених извора финансирања. Финансирање из буџета Уједињених нација, по мишљењу знатног броја аутора, обезбјеђује универзалност дјеловања суда, доступношћу суда свим државама независно од њихове економске ситуације, и то без компромитовања непристрасности судија и независности суда начином обезбјеђења средстава. Једнако прихватљива је и комбинација финансирања из буџета Уједињених нација, са стварањем фонда за добровољне донације и (или) допунским финансирањем од стране држава уговорница, базираним на одговарајућој скали (формули) доприноса. Треба размотрити и могућност оснивања фонда у који би се приливалa средства прикупљена конфискацијом новца од међународно организоване злочиначке активности, запљеном имовине осуђених ратних злочинаца, одузимањем имовинске користи прибављене илегалном трговином оружја, која би требало користити за финансирање институција међународног правног поретка (МКС, Међународни суд правде), као и за обезбјеђење компензације жртвама грубог кршења људских права.⁵⁰ Ово питање уређују чл. 113-118 Римског статута, између осталог, навођењем да се трошкови МКС прибављају из процијењених доприноса држава странака и средстава која дозначују Уједињене нације, уз одобрење Генералне скупштине Уједињених нација, тј. за трошкове везане уз извјештаје који се подносе Савјету безбједности (члан 115).

⁵⁰ Пановић-Ђурић, мр Силвија: Искушења сталног међународног кривичног суда, из књиге ”Међународно кривичноправна питања и Хашки трибунал”, пројекат ”Србија - правна држава”, Правни факултет, Београд, 1997, стр. 77.

Осим ако није изричито прописано друкчије, све финансијске ствари које се односе на МКС и састанке Скупштине држава странака, укључујући њен уред и додатне органе, уређене су одредбама овог статута и финансијских прописа и правила које прихвати Скупштина држава странака (члан 113 Римског статута). Сви трошкови МКС и Скупштине држава странака, укључујући и њен уред и додатне органе - плаћају се из средстава МКС (члан 114 Римског статута). Оваква одредба значи да су средства Суда и Скупштине формално гледано једна, без обзира на могуће подрачуне.⁵¹ Извори финансирања МКС и Скупштине су: (1) процијењени доприноси држава странака и (2) средства која за рад МКС дозначују Уједињене нације, уз одобрење Генералне скупштине, тј. за трошкове везане уз извјештаје који се подносе Савјету безбједности (члан 115 Римског статута). Без обзира на члан 115, МКС може као додатна средства примати и користити добровољне доприносе влада, међународних организација, појединаца, корпорација и других лица, у складу с критеријима које прихвати Скупштина држава странака. Доприноси држава странака процјењују се у складу с договореном процјенитељском љествицом која се заснива на љествици коју су прихватиле Уједињене нације за свој редовни буџет, а која је прилагођена у складу с начелима на којима се та љествица темељи (члан 117 Римског статута).

Х - Промјене Римског статута и повлачење из тог статута

Статут, који је усвојен након дуготрајне и нимало лаке припреме, има велики значај за функционисање МКС и његову прихватљивост за државе странке које имају различите интересе. Зато свака промјена Статута може нарушити крхку равнотежу интереса која је постигнута с толико напора, па се зато Статут мора мијењати с великим опрезом.⁵² Уз то питање, важно је и питање евентуалног повлачења државе из чланства Римског статута.

Најприје, члан 121 став 1 Римског статута утврђује да свака држава чланица након истека седам година од ступања Статута на снагу може предложити његове измјене. Текст свих предложених измјена мора се предати генералном секретару Уједињених нација, а он ће га одмах доставити свим државама странкама. Према томе, никакве промјене Римског статута нису могуће док не прође седам година од његова ступања на снагу. Оваква одредба се може разумјети као настојање да се осигура стабилност Суда.⁵³

Сам поступак промјене Римског статута одвија се тако да Скупштина држава странака, не прије истека три мјесеца од дана нотификације, на свом сљедећем састанку, мора, већином присутних који гласају, одлучити да ли да узме приједлог у разматрање. Скупштина о приједлогу може одлучивати

⁵¹ Јосиповић - Крапац - Новоселец, оп. цит., стр. 88.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ *Ibidem*, стр. 89.

непосредно или сазвати Конференцију за измјене, ако проблем о којем је ријеч то оправдава. Ако о измјенама не постоји општа сагласност у Скупштини или Конференцији, одлука о измјени се доноси двотрећинском већином укупног броја гласова држава странака. Начелно, измјене Римског статута ступају на снагу за све државе странке, тј. и оне које нису ратификовале измјену.

Све измјене чл. 5, 6, 7 и 8 Статута ступају на снагу за оне државе странке које су прихватиле ту измјену годину дана након што њихове исправе о ратификацији или прихвату буду депоноване. За државу странку која није прихватила измјену, МКС не може бити надлежан за злочине на које се измјена односи, кад такав злочин учине држављани те државе странке, односно кад такав злочин буде учињен на њеној територији (члан 121 став 5 Римског статута). Осим на основу става 5 члана 121, измјена ступа на снагу за све државе странке годину дана након што исправе о ратификацији или прихвату седам осмина тих држава буду депоноване код генералног секретара Уједињених нација. Ако неку измјену прихвати седам осмина држава странака, свака држава странка која није прихватила измјену може се, упућујући обавијест у року од године дана након ступања такве измјене на снагу, повући из овог статута, с непосредним учинком, без обзира на члан 127 став 1, али у складу са чланом 127 став 2 (члан 121 став 6 Римског статута).

За разлику од описаног режима за измјену Римског статута, постоји важан изузетак који се односи на измјене и допуне одредаба искључиво организацијске природе (члан 122 Римског статута). Наиме, измјене одредаба овог статута које су искључиво институционалне природе,⁵⁴ држава странка може предложити у било које доба, без обзира на члан 121 став 1. Текст свих предложених измјена предаје се генералном секретару Уједињених нација или лицу које одреди Скупштина држава странака, а то лице мора га одмах доставити свим државама странкама, те осталим члановима Скупштине. Измјене на основу овог члана о којима се не може постићи сагласност, мора двотрећинском већином држава странака прихватити Скупштина држава странака или Конференција за измјене. Такви амандмани ступају на снагу за све државе странке шест мјесеци након што их прихвати Скупштина, односно Конференција.

⁵⁴ У члану 122 став 1 Римског статута се наводе, примјера ради: одредбе члана 35 о мандату судија; у члану 36 ст. 8 и 9 о критеријима за избор судија; у члану 37 о оглашавању слободних судијских мјеста; у члану 38 о Предсједништву МКС; у члану 39 став 1 (прве двије реченице) и ст. 2 и 4 о одјељењима МКС; у члану 42 ст. 4-9 о избору тужиоца и његових замјеника и стручних савјетника; у члану 43 о Секретаријату; у члану 44 о особљу; у члану 46 о смјењивању с дужности; у члану 47 о дисциплинским мјерама и у члану 49 о платама.

Professor Miodrag N. Simović, PhD

Regular professor at the Law Faculty in Banjaluka

Vice-president of the Constitutional Court in BiH

Vladimir M. Simović, graduate jurist

Law clerk at the District Court in Banjaluka

ORGANIZATION OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND THE EXECUTION OF THE AFFAIRS OF JUDICIAL ADMINISTRATION

After many failed attempts and actions based on the principles of ad hoc tribunal, International Union has finally managed to form a permanent International Criminal Court. This happened at the United Nations' Diplomatic Conference on founding the International Criminal court, held in Rome in July in 1998. This court has an important role in punishing the doers of the hardest international crimes, provided that it is unbiased and independent from influential political factors. The International Criminal Court will have an important role in prevention function, concerning war and other international crimes. The authors' objective is the organization of the International Criminal Court and the execution of the affairs of judicial administration.

Key words: *International Criminal Court, organization, Roman statute, judge, district attorney, secretary.*

Доц.др Миле Ракић,
РЕПУБЛИКА СРПСКА
МИНИСТАРСТВО УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА
ВИСОКА ШКОЛА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА, БАЊА ЛУКА

АСПЕКТИ ДИФЕРЕНЦИЈАЦИЈЕ ПОЈМОВА ТЕРОРИЗАМ И ОРГАНИЗОВАНИ КРИМИНАЛИТЕТ

Резиме:

Ако се жели доћи до општеприхватљиве дефиниције тероризма у циљу превенције и борбе против њега, контрапродуктивно је његово поистовећивање са њему блиским организованим криминалитетом. У раду се пледира за, пре свега, објективну могућност и потребу разликовања појмова и суштине тероризма и организованог криминалитета као основног предуслова за организовање и функционисање превентивног деловања, противтерористичког и антитерористичког деловања државних органа безбедности

Кључне речи: *тероризам, организовани криминалитет, политика, безбедност, борба.*

Уводна разматрања

У зависности од узрока тероризма и циљева терориста, тероризам излази из маргина у оквиру којих се разматра организовани криминалитет. Тероризам недвосмислено представља вид индивидуалног, нелегалног, нелегитимног и неинституционалног насиља које је уперено против одређених државних институција, односно против државне власти и њене организованости. Организовани криминалитет се такође ставља на палету насиља, али он до сада никада није резултирао великим страдањима људи и материјалних добара, што је, готово по правилу, случај са тероризмом.

Терористичке акције у протеклих неколико година широм света су изазвале страдање људи и уништавање материјалних добара више него икада до сада. Ни ефекти организованог криминалитета не заостају у свом опусу насиља. Оно што посебно иритира, пре свега популацију која се овом проблематиком бави из професионалних разлога, јесу сазнања да се у

блиској нам будућности овим феноменима нећемо моћи адекватно супротставити.

Упркос постојању могућности објективне и немале разлике у схватању и тумачењу ових савремених пошаста и воље да се овој савременој проблематици адекватно парира, случајно или намерно, онемогућено је ефикасно им се супротставити.

За егзактнији приступ изучавању, а пре свега превенирању и супротстављању овим пошастима, неопходно је утврдити и децидирано приказати неке од карактеристичних међусобних разлика ова два појма у циљу њихове теоријске као и емпиријске операционализације.

Неке од евидентних сличности и разлика

Оно што се данас са сигурношћу може казати, јесте да сличност тероризма и организованог криминалитета лежи у чињеници да их је за сада немогуће спречити и у потпуности елиминисати, искоренити, односно отклонити узроке и услове који доводе до њиховог настанка и који их генеришу. Такође, ништа мање важна није ни чињеница о потреби превентивне, перманентне и одлучне борбе против њих.

Тероризам и терористичке акције данас може да изводи појединац, али и терористичке групе, унутар једне државе или на територији више држава, уз употребу личног, па чак и примитивног наоружања, али и уз примену најсавременијег оружја из арсенала оружја за масовно уништавање. Ипак, статистика јасно показује да субјекти организованог криминалитета, посматрани у најширем контексту, немају за приоритетан циљ масовно угрожавање живота, изазивање материјалне штете или изазивање страха код становништва. Може се говорити да су то најчешће нежељени ефекти, а неретко се ради и о случајним ефектима. Чланови криминалних група би вероватно били срећни када би своју криминалну акцију успешно завршили без много буке и без трагичних последица по њих саме, пре свега, али и по нпр. органе безбедности или становништво. Чини се да се намерно убијање може очекивати само од ментално проблематичних појединаца у криминалној групи. Но, одмах се намеће питање психичког стања терориста самоубица, који данас нису ретки. Мада се овом приликом чини сувишним упуштање у анализе и објашњења разликовања између убице из користољубља и терористе самоубице, чини се упутним истаћи чињеницу да свака терористичка група мора да разради своје параметре етичке нормалности и прође кроз процес моралног оправдања.⁵⁵ Међутим, те разлике заиста егзистирају и чини нам се да би их релативно лако било могуће елаборирати.

Генеа тероризма, што се данас сасвим недвосмислено може закључити, примарно се налази у политичком миљеу и логистици из

⁵⁵ Пол Вилкинсон

социјалног миљеа. Због тога се супротстављање тероризму не може оквалификовати само као пука вештина, већ је у томе потребан много обимнији, пре свега мултидисциплинарни, научни прилаз. Већ ту се наилази на, рекло би се, непремостив проблем, јер се организованим криминалитетом баве различити научници, науке и научне вештине које су у свој предмет интересовања готово примарно уврстиле и тероризам. Релативно скоро се тероризам почео изучавати као наставни предмет на факултетима широм света, а нарочито на полицијским образовним институцијама. Изучава се доктрина и стратегија тероризма, али и противтерористичка и антитерористичка борба итд. У полицији, али и у оружаним снагама (из састава њихових специјалних јединица) се формирају специјалне (посебне) противтерористичке јединице које се у много чему разликују од јединица састављених од припадника за борбу против организованог криминалитета. Такође се оне знатно разликују у опремљености, психофизичкој оспособљености. Уз све то, противтерористичке јединице су најчешће формиране од добровољаца. Сама ова чињеница указује на озбиљност и квалитет тероризма и терориста, за које очигледно нису довољне само "специјалне јединице", као што је случај када се ради о јединицама безбедносних снага чији је примарни задатак борба против организованог криминалитета. Да је овакав озбиљан однос према тероризму неопходан, указују и чињенице да готово није забележен случај да је неки нпр. пљачкаш банке извршио самоубилачки акт зарад неких виших циљева. Дакле, недостаје мотив и нема те апсолутне решености на суицид зарад идеала тј. остварења циља. Такође, није забележен случај киднаповања или отмице од стране криминалне групе, а да је у њеној позадини био неки општи национални или пак политички интерес (мотив), осим интереса криминалне групе или само једне особе. Код терориста је управо акцентована та неодвојива компонента уопштавања (неретко грубог наметања) интереса. У ствари, терористички акт се ретко кад врши искључиво због интереса терористичке групе, већ због интереса становништва или нпр. нације итд., а овај моменат је данас нарочито изражен у Ираку и Авганистану, па се чак може казати – најчешће у исламским државама. Дакле, терористи настоје да циљ терористичких акција прикажу као општи циљ, од кога ће корист имати широка популација. "Терористи у суштини не могу да прихвате свет онакав какав је, и мада би им се многи људи придружили у одбацивању садашњих друштвених норми, терористи се од њих разликују јер одбацују и могућност да промене друштво на миран начин".⁵⁶ Због тога они и постају терористи и тиме они често правдају своје терористичке акције.

За разлику од терориста, припадници криминалне групе готово никада своје криминалне акције високог ризика не би вршили у интересу других. Њихова је велика жеља и циљ да им акције буду прикривене и сигурне.

⁵⁶ Х.Х.А. Купер у Џонатан В. Рајт стр. 30.

Страдање и nanoшење повреда, душевне патње итд. нису иманентни акцијама из области организованог криминалитета. То су најчешће нежељене последице, настале лошим планирањем и прогнозирањем акције неке криминалне групе, односно њеном недораслошћу акцији или пак случајно. Криминалци се због тога скривају или настоје да максимално отежају посао истражним и другим безбедносним органима. Терористи по правилу стоје иза својих акција, а често и дају прецизан назив саме организације која је починила неки терористички акт.. Нарочито је, у последње време, интересантно сазнање да терористи, осећајући своју надмоћност и предност над органима безбедности, све чешће унапред саопштавају своје претње, намере и захтеве, нарочито када се ради о терористима самоубицама, нпр. Нажалост, они та саопштења готово да никада не дају "у празно". Не одржати реч, односно не испунити дато обећање, за терористе би представљало својеврстан акт издаје, акт сопственог омаловажавања, пад постигнутог рејтинга међу терористичким групама итд. С друге стране, ретко се дешава, чак би то било крајње непромишљено, да припадници неке криминалне групе унапред најаве своју акцију.

И ова чињеница недвосмислено указује на нужну, али и очигледну разлику између терористичке организације – тероризма⁵⁷ и криминалне групе – организованог криминалитета.

У изучавању тероризма и организованог криминалитета неминовно се мора истаћи и чињеница о тзв. (хало)ефектима који се битно разликују за акције терористичких организација и за акције криминалних група. Сасвим сигурно је да пљачка неке продавнице у Њујорку, чак и ако се приликом те пљачке десило убиство, оставља готово индиферентним становнике самог Њујорка, а нарочито било ког града ван САД, и обрнуто. Но, када се у контекст доведе терористичка група, тачније и на само спомињање тероризма, а нарочито у САД после 11.септембра 2001.године, та индиферентност сасвим нестаје. На основу анализе доступног материјала о извршеним терористичким акцијама широм света, може се са великом прецизношћу казати да становнике државе у којој се десила терористичка акција на првом месту интересује да ли има и колики је број настрадалих особа, ко стоји иза терористичког акта, шта је циљ тог акта, има ли

⁵⁷ Симеуновић Д. за тероризам наводи: "Као вишедимензионални политички феномен савремени тероризам се може теоријски одредити као сложени облик организованог, индивидуалног и ређе институционализованог политичког насиља обележен застрашујућим брахијално.физичким и психолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити "велики циљеви" на начин потпуно непримерен датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају".

ухапшених терориста и др., а наредна област интересовања је усмерена на мере супротстављања, односно на мере из области безбедности.

Код акције криминалне групе редослед интересовања је другачији и на прво место се ставља интересовање у вези с бројем настрадалих и повређених, затим за то колика је материјална штета, има ли настрадалих или ухапшених криминалаца, да ли се ради о регистрованим (познатим) криминалцима и др., а следећа група питања се односе на мере безбедности. Већ из ових интересовања се може уочити да и становништво прави разлику (има подељене ставове, па и страх) између организованог криминалитета и тероризма. Приметна је већа забринутост (страх) од претњи или извођења терористичких акција. Истине ради, на овај страх утиче много фактора и околности, а нарочит утицај има сазнање о могућностима, стању и традицији у супротстављању сопствених снага безбедности тероризму или организованом криминалитету.

Аспекти научне диференцијације појмова

Са аспекта научног тумачења појмова тероризма и организованог криминалитета, уочава се да код појмовног одређења организованог криминалитета има, у погледу квантитета, знатно мање дефиниција које и у операционалном смислу нису дијаметрално различите. Чини се да је знатно лакше доћи до општеприхваћене дефиниције организованог криминалитета која има и већу операционалну вредност. Без упуштања овом приликом у анализу појмовног одређења организованог криминалитета – ваља изнети чињеницу о прихватању и постојању готово занемарљивих дефиниционих различитости појмовног одређења организованог криминалитета – објективно се може говорити о постојању општеприхваћених релевантних елемента појма организованог криминалитета. Дакле, не може бити речи о егзактним и непремостивим супротностима, односно о егзистирању тзв. дуплих стандарда у одређењу организованог криминалитета⁵⁸ који битно утичу на целокупну борбу против истога, мада постоје и аутори са различитим схватањем овог појма.⁵⁹

За разлику од организованог криминалитета, данас је познато неколико стотина употребљивих дефиниција и знатно већи број покушаја дефинисања тероризма. Многе од тих дефиниција тероризма међусобно се

⁵⁸ У сваком случају организовани криминалитет подразумева вршење већег броја кривичних дела унапред неодређених од стране добро организоване криминалне организације у којој влада строга хијерархија, дисциплина, трајни карактер и подела послова и задужења са циљем прибављања противправне имовинске користи и легализовања тако прибављене користи кроз различите видове и облике легалних активности уз јачу или слабију повезаност са државом, њеним појединим органима и појединцима од утицаја, власти или положаја. Др Драган Јовашевић: Лексикон кривичног права, Београд, 1998. год., стр 379.

⁵⁹ Стојановић З и Василијевић В.

дијаметрално разликују. Дакле, не ради се о недостатку или немогућности дефинисања појма тероризма, него проблем одређења тероризма лежи у његовој огромној политичкој употребној вредности као појма, али и у несагласју међу државама, које је базирано на веома различитим политичким интересима, који су понекад јавно, а чешће тајно опречни. При томе се чини депласирано, али ипак овом приликом потребно, нагласити да је савремена међународна заједница изузетно рањива на терористичке активности, а такође тероризам веома озбиљно угрожава егзистенцију минимума међународног јавног поретка. Ово, несумњиво указује на сложенији (проблематичнији) приступ одређењу релевантних елемената тероризма. Рекло би се да је евидентна доминација политике над науком, која узрокује да свет науке или само прати вољу политике у погледу дефинисања, стварајући при томе прикладне дефиниције, или пак свет науке настоји да буде опрезан односно конфузан како би задовољио и свет, науку и политику. Из ових различитих приступа одређењу тероризма и организованог криминалитета, свакако, произилази и најважнија разлика која се огледа у примени различитих ставова и организовању различитих облика у супротстављању организованом криминалитету и тероризму. Тако је несумњиво да нема државе која се неће одазвати и учествовати у борби против свих облика међународног организованог криминалитета. Но, када је реч о тероризму, та јединственост у супротстављању престаје да функционише, а што се дешава управо због различитог одређења ова два појма. Тачније речено, данас антитерористичка коалиција функционише или потпуно дириговано или разбијено.

Ваља истаћи још једну пуку истину, а која се огледа у чињеници да тероризам у ствари није споран само на политичком него и на научном пољу. Тако су присутне теорије да тероризам није могуће дефинисати и наводе се примери постојања великог броја дефиниција тог појма. Овакви ставови несумњиво указују на недостатак постојања ненаучности. Поред тога, присутна је и методолошка неосвештеност итд. Из овога нужно произилази закључак да оно што се не може дефинисати, практично се не може ни научно истражити. Ипак нам се чини да тероризам представља феномен који је, нарочито данас, веома присутан и веома добро истражен. Са аспекта науке се може дедуковати неколико елемената појма тероризма који ипак посве јасно указују на, у крајњем случају, могућност његовог изучавања и могућност супротстављања тероризму. Ти елементи су: насиље које се појављује као метод за демонстрацију силе; циљ терориста; страх од тероризма и терористички мотиви за извршење акције. Без намере да детаљно разматрамо ове елементе, додали бисмо да је тероризам у неку руку "унапређење схваћеног као *ultima ratio* у светским пословима стратегија где слабији постаје озбиљан учесник на глобалној сцени"⁶⁰

⁶⁰ Симеуновић Д.: Политичко насиље, НИРО Радничка штампа, Београд, 1980, стр.9

Постоје сазнања да се тероризам може научно предвиђати, истина, за сада, са великим процентом неуспеха. Прецизно се може казати само да терористи увек имају следећи – уноснији разлог и циљ на располагању. На ову чињеницу је готово немогуће утицати у смислу научног предвиђања у циљу одбране, поготово ако је реч о међународном тероризму. Припадници криминалних група могу да врше разне криминалне радње које се у суштини посматрају кроз њихову атрактивност без постојања претераног страха по безбедност сопственог живота, нарочито ако је успостављена довољна дистанца од места (из)вршења криминалног акта. Код терористичких акција присуство овог страха је огромно, а његово изазивање је управо један од циљева терориста. С тим у вези, када се говори о терористичким акцијама, говори се и о присуству страха, али и могућности или осећања угрожености и кад се није у непосредној близини (из)вршења терористичког акта, што је сасвим логично, због могућности употребе и најсавременијег оружја чије се дејство не би могло стриктно лоцирати само на одређени део територије..

Многи терористе данас сматрају последњом легитимном (иако они то нису) могућношћу у супротстављању успостави новог светског поретка, односно глобализацији и мондијализму. Има и ставова да тероризам не представља ни последњу опцију нити једини могући избор, већ га представљају као универзални и рационални избор у борби против савремених поробљивача.⁶¹

Значајно је у контексту потребе разликовања тероризма и организованог криминалитета указати и на постојање различитог приступа и организовања снага, средстава и тактике, али и стратегије у супротстављању тероризму и организованом криминалитету. Тако се у борби против тероризма, а нарочито против међународног тероризма, укључују војни стручњаци, с обзиром на могућност коришћења оружја за масовно уништавање од стране терориста. Када је реч о организованом криминалитету и оружју за масовно уништавање, може се претпоставити да би његова употреба при вршењу криминалне радње била нерационална и нецелиходна. Дакле, нуклеарно-хемијско-биолошка средства су у контексту организованог криминалитета примарно интересантна као предмет трговине, а не као оружје које је могуће применити и које би представљало главно оружје криминалаца.

Терористи такође имају своје базе за обуку (неретко су им инструктори – експерти за одређене области, из неких државних безбедносних институција итд).

Ипак, чини се да се највећа разлика између тероризма и организованог криминалитета најлакше уочава када се посматра са политиколошког аспекта. Тако тероризам има двоструки атрибут политике, а организовани криминалитет једноструки, условно двоструки. Организовани криминалитет

⁶¹ Ракић М Тероризам као одговор глобализацији, www.artel.co.yu

се у везу са политиком доводи само преко државних, пре свега, политичких институција, које по уставу и по разним законским одредбама имају одређену улогу у држави. Тако је нпр. у надлежности парламента доношење и закона у држави, па отуда и закона који се односе на област организованог криминалитета. Тешко је доказати да иза организованог криминалитета тј. његових појединих облика стоји политика државних органа, премда насиље које се испољава од стране актуелне власти према грађанима има своје већ изграђено и прихваћено појмовно одређење – "терор", које није релевантно за разматрање овом приликом.

За разлику од организованог криминалитета, терористи су данас надасве политички мотивисани, премда је Шмид нашао да се на политичком карактеру тероризма инсистира у 65 одсто доктринарних дефиниција⁶². Лични интереси терориста су изражени у политичком миљеу, с једне стране. С друге стране, закони по којима се тероризам проглашава кривичним делом и, уопште, на основу којих се терористима суди, јесте закони које доноси и усваја државни парламент – политичка и законодавна институција. Различитост и бројност егзистирајућих закона против тероризма у државама и политички миље из кога настаје тероризам, недвосмислено упућују на чињеницу да тероризам има дуплу политиколошку атрибутивност, а што нема ниједан облик организованог криминалитета до сада познат.

Према томе, политика се код тероризма јавља у функцији супротстављања тероризму и као политика (мотив, циљ) која је главни узрок настанка и егзистирања тероризма данас. Однос те две политике (политике борбе против тероризма и политике терориста) указује на могућности терориста и тероризма данас, али и убудуће. Уосталом, "први корак да неки човек постане терориста је жестоко одбацивање нормативног друштва"⁶³ – (одбацивање одређене политике друштва Р.М.)

Закључна разматрања

Чињеница је да постоји прека потреба недвосмисленог одређења појма тероризма те његовог јасног диференцирања од других, објективно веома сличних појмова. Данас постоје многе, само тероризму иманентне особине, на основу којих већ сад може бити прихваћено јединствено појмовно одређење тероризма, односно његова дефиниција. Међутим, све је очигледније да се до егзактних дефиниција организованог криминалитета, а посебно тероризма, не може доћи због неразумног утицаја политике над науком. Због тога се не треба надати скорашњем усвајању општеприхваћених и егзактних одређења ових савремених феномена, што представља круцијални услов за успешну борбу против њих.

⁶² Димитријевић В.; Покрет несврстаности и међународни тероризам, савремени тероризам, НИП Пословна политика, Београд, стр 42.

⁶³ Купер Х.Х.А. исто. стр 30

ЛИТЕРАТУРА

1. Бодеро, Д.: *State Roles, Community Assessment, and Personality Profiles Tallahassee, Institute for intergovernmental research* 2000;
2. Бошковић, М.: *Организовани криминалитет*, Београд, 1998;
3. Цветковић, Б.: *Тероризам – средства и последице*, Сплит, 2002;
4. Димитријевић, В.: *Тероризам*, Београд, 1982; Јовашевић, Д.: *Лексикон кривичног права*, Београд, 1998;
5. Крстић, О.: *Криминалистичка превенција и прогностика*, ВШУП Бања Лука, 2005;
6. Курмон, Б., Рибникар, Д.: *Асиметрични ратови – сукоби јуче и данас, тероризам и нове претње*, Београд, 2003;
7. Пејановић, Љ.: *Тероризам и противтерористичка дејства у ваздушном саобраћају*, ВИЗ, Београд, 2003;
8. Ракић, М.: *Безбедносна превентива*, Институт за политичке студије Београд, 2006;
9. Ракић, М., Вејновић, Д.: *Систем безбједности и друштвено окружење*, Дефендологија, Бања Лука, 2006;
10. Ракић, М.: *Технологизација као фактор терористичке интеграције*, ВШУП Бања Лука, 2002;
11. Ракић, М.: *Неки од прагматичних начина за превазилажење тероризма*, ФЦО Београд, 2000;
12. Симеуновић, Д.: *Државни удар или револуција*, Београд, 1991;
13. Симеуновић, Д.: *Политичко насиље*, Београд, 1989;
14. Срдановић, Б.: *Међународни тероризам*, ЈП СЛ СРЈ, Београд, 2002;
15. Стојановић, З.: *Организоване форме криминалитета, Безбедност и друштвена самозаштита*, Београд, бр.5/1990;
16. Васиљевић, В.: *Превенција и репресија организованог криминалитета, Безбедност и друштвена самозаштита*, Београд, бр 12/1990;
17. Вилкинсон, П.: *Политички тероризам*, Њујорк, 1974.

Mile Rakić, senior lecturer
MINISTRY OF THE INTERIOR
HIGH SCHOOL OF INTERNAL AFFAIRS
BANJALUKA

**ASPECTS OF DIFFERENTIATION BETWEEN THE TERMS
TERRORISM AND ORGANIZED CRIME**

Summary:

If we want a general definition of terrorism in order to fight and prevent it, it is very unproductive to identify it with analogous organized crime. In practice, there is a tendency of distinguishing the term and the nature of terrorism and organized crime as a prerequisite for organization and functioning of preventive measures, counterterrorism and anti-terrorism actions of security officials.

Key words: terrorism, organized crime, politics, safety, fight

Проф. др Александар Милић
Бања Лука

ПРЕВЕНЦИЈА МАЛОЉЕТНИЧКЕ ДЕЛИНКВЕНЦИЈЕ

Сажетак:

*Малољетничка делинквенција је свако преступничко понашање појединца или група које је **противдруштвено и неприхватљиво**, којим се **крше етичка и законска правила** друштва. Она условљава **спонтано или организовано ефикасно друштвено реаговање** у намјери да се заштите добра и вриједности друштва и сами актери таквог понашања.*

*Неопходна је **ефикасна стратегија свих сегмената** (партнера) **друштва**, а посебно полиције, у оквиру свих нивоа превенције малољетничке делинквенције и здравог одрастања дјецe и малољетника. Основна стратегија је **програм превенције** на којој раде тимови и **интердисциплинарни рад**.*

Кључне ријечи: *деликт, малољетничка делинквенција, криминалитет младих, превенција, здраво одрастање.*

Активности и понашања, посебно поремећена понашања, **специфична су подручја и предмет** проучавања **психологије** и њених примијењених дисциплина (развојне, медицинске, клиничке, педагошке, социјалне, криминалистичке, форензичке... психологије), психопатологије, социјалне патологије, социологије, социјалног рада, медицине, педагогије, правосуђа, екологије и других дисциплина које су повезане са човјekom, његовим понашањима, активностима и стилom живљења.

Човјек је, у складу са узрастом, психо-социјалним профилom, актер свих догађања у друштвеној, природној, техничкој, културолошкој... сфери живљења.

Општа је тежња да се унаприједи друштвена и природна средина коју може сачувати и оплеменили само здрав, способан, добронамјеран и креативан човјек. Сва тежња друштва усмјерена је у правцу стварања, формирања здравог, цивилизованог, способног и креативног човјека који је продукт бројних природних и друштвених фактора – фамилио-генетских

предиспозиција, услова одрастања у породици, школи, ужој и широј средини, степена његове активизације, зрења и одрастања, утицаја вршњака и других социјалних услова...

Значајан период одрастања и формирања образаца (модела) понашања јесте дјетињство и младалаштво. Тежња родитеља и других партнера у васпитању и вођењу дјече и малољетника, а и одраслих, јесте апсолутна нормалност човјека, која је у основи готово увијек релативна. Поред успјешности у тим тежњама које су доминантне, у процесу одрастања човјека настају и бројне тешкоће и поремећаји који се, поред осталог, манифестују поремећајима у понашању које је симптоматично по бројним обрасцима, димензијама и посљедицама.

Поремећено понашање представљају сви **облици** (начини, обрасци, модели, појаве, скрипти, стилови...) **непожељног** и **штетног** понашања који су у супротности са друштвеним, моралним и законским нормама и обичајима, и који условљавају адекватне друштвене интервенције у циљу **детектовања, разумијевања, сагледавања негативних рефлексивних, прогнозирања те сузбијања и превенције. Основни циљ свих друштвених интервенција јесте да се дјеца и малољетници оспособе за здрав живот и друштвено користан рад.**

У циљу ваљаног схватања, разумијевања и адекватног реаговања различитих друштвених институција, битно је усагласити **схватања** и ставове о **поремећајима у доживљавању, реаговању и понашању** дјече и малољетника.

То су, дакле, **сви обрасци девијантног понашања** дјече и малољетника **различите биолошко-генетске, социјалне и психолошке генезе** који излазе (одступају) из оквира друштвених (етичких и законских) норми и неповољно утичу на даљи развој личности дјече и малољетника. То су, значи, **морални, друштвени и законски преступи** дјече и малољетника. Због тога је често у употреби појам **малољетничко преступништво. Малољетничко преступништво** се дефинише као свако понашање појединца или групе младих које је **противдруштвено и неприхватљиво** – којим се крше правила или норме друштва, када је друштвено видљиво и изазива спонтано и/или организовано друштвено реаговање у намјери да се заштите добра и вриједности и сами актери таквог понашања (Ж. Јашовић, 2002).

Широка је лепеза поремећаја понашања младих. У литератури и законској пракси, најчешће се говори о двије основне групе поремећаја понашања. **Прву групу** чине блажи облици поремећаја понашања дјече и малољетника – **васпитна запуштеност**, а **другу групу** чине тежи облици – **малољетничка делинквенција или криминалитет младих**. Ова подјела је условна. Постоје гранични облици, комбиновани и други бројни облици поремећеног понашања дјече и малољетника који и нису схваћени као поремећаји. Бројни облици се преплићу а њихова симптоматологија,

етиологија, детерминанте, посљедице и друге рефлексије су различите, сложене и међусобно високо кореспондентне.

Термин **делинквенција** потиче од латинске ријечи **delictum**, што значи **грешка, преступ, дјело које је законски забрањено, кажњиво понашање** људи свих узраста. Из таквог одређења произилази и значење ријечи **делинквент** (лат. **delinquere** - **погрјешити**), што значи **починилац забрањене и правно кажњиве радње**, односно преступник – **злочинац**. То значење је етимолошки повезано са другим појмовима – **деликт**, лат. **delinquere, delictum** - **иступ против закона, преступ, злочин; делинквенција** – **асоцијално понашање, антидруштвена активност** (Вујаклија, М., 1991; Инглиш, Х.Б. – Инглиш, А. ЦХ. 1966; Klaić, R., 1981).

С обзиром на то да је ријеч о **делинквенцији дјецe и малољетника**, у употреби је и појам **малољетничка делинквенција** – што указује да је починитељ малољетно лице. **Делинквенција малољетника** се, по облицима, димензијама, учесталости, по етиологији и посљедицама, знатно **разликује од делинквенције одраслих**. Основни разлог за то је психо–социјални и биолошки статус личности из чега произилази посебан – **примјерен статус малољетника у кривичноправној науци и пракси**.

Међу научницима и практичарима постоје различита мишљења о томе које радње и понашања треба подразумевјевати под појмом делинквенције.

Шири приступ подразумијева **све радње и понашања разичитог степена штетности** – почев од непослушности и неактивности, пушења до нарушавања јавног реда и мира, до разбојништва и убиства.

Ужи приступ подразумијева радње и понашања која су правно, кривично и прекршајно кажњива.

Најужи приступ је криминолошки. Малољетничка делинквенција подразумијева само оне радње које се у позитивном законодавству третирају као криминалитет.

У чешће примијењеној теорији и пракси, у детекцији, феноменологији, етиолошком приступу, сагледавању негативних рефлексија и прогностике даљих психо–социјалних реперкусија, превентивних, репресивних и других реакција друштва, практичним се показало разликовање трију група преступничког понашања:

Прекршаји малољетника који подразумијевају широку лепезу друштвено непожељних и забрањених радњи (блаже негативности које се граниче са криминалитетом, непристојно понашање, повреде јавног реда и мира, туче, прекршаји у саобраћају...), који су у порасту.

Социо–патолошке појаве код дјецe и малољетника јесу пушење, пијење алкохолних пића, проституција, наркоманија, скитња, лијеност, пасивност... Повезане су са криминалитетом – посебно код младих, због неотпорности, незрелости, сугестибилности и сл. Код младих су знатно штетније у даљем развоју личности. Изразитије нарушавају психу, нервни, ендокрини, имунолошки и духовни систем и психичку равнотежу, ремете однос према себи, породици, школи, раду, активитету, етици, друштву,

однос са родбином, однос према закону и сл. Малољетни преступници су често у сукобу са законом (упад у криминалитет и неминовну болест и смрт). Проблеми су вишедимензионални – биолошке, психолошке, моралне, културне, друштвено–социјалне природе. Ове појаве у посљедње вријеме попримају све шире размјере.

Криминалитет малољетника је најтежи облик преступничког понашања. У њему долази од изражаја разноврсност испољавања (насилништво, организованост, групни облици дјеловања, специфична структура и динамика делинквентне групе, улоге, руковођење и др.). У свијету је, у оквиру укупног, 20 – 30 % малољетничког криминалитета . Најчешћи је имовински криминалитет. Крађе и тешке крађе чине 45 до 50 % кривичних дјела. Оне су, често, неимовинске мотивације и циљ им је идентификација са вршњачком делинквентном популацијом. Дјеца и малољетници склони су и деструктивном понашању.

У посљедње вријеме, у свијету и код нас су изражени облици групног и организованог малољетничког криминалитета. Идентификоване су својеврсне банде, гангови и групе које имају своје називе, особине, имиџ, вође, правила, циљеве, задатке, операције, динамику (улоге) и др. што представља посебан проблем сваке локалне заједнице, јер оне специфичном насилном методологијом "увлаче" дјецу и малољетнике у различите обрасце поремећеног понашања – делинквенције, од ситних крађа, превара, изнуда и насиља, до тешких кривичних дјела.

Делинквенцију дјече и малољетника треба схватити као озбиљне поремећаје који **"воде" у криминалитет одраслих**. Због тога је потребна **свеобухватна превенција** свих облика поремећаја у доживљавању, реаговању и понашању дјече и малољетника, а посебно **тежих облика делинквенције**, која подразумева:

- Циљане опсервације (истраживања), идентификацију и регистровање свих облика (образаца, модела...) малољетничке делинквенције, потпуну дескрипцију, симптоматологију, димензију и учесталост. Дакле, у свим локалитетима треба стално вршити примјерена епидемиолошка истраживања;

- Упознавање и схватање **етиологије** малољетничке делинквенције – фактора који знатно утичу на појаву, ширење и перзистирање малољетничке делинквенције.

Нужно је у свим анализама појединачних и/или групних случајева упознати и регистровати значајне факторе који су утицали на психо-социјално профилисање дјече и малољетника:

- фамилио – генетску анамнезу;
- анамнезу одрастања у породици, школи, ужој или широј средини;
- структуру личности – психо-физичку упадљивост – девијантност, способности, карактер, темперамент, потребе, нагоне, интересе, мотивацију, схватања, ставове;

- ниво зрелости и активитета у породици, школи, на јавним мјестима, у слободном времену...;
- ниво отпорности или неотпорности (рањивости, крхкости, подложности...);
- поремећаје у доживљавању, реаговању и понашању...;
- поремећаје у стилу живљења.
- Идентификовање негативних рефлексија малољетничке делинквенције;
 - Успјешно анципирање (предвиђање, прогнозирање) развоја малољетничке делинквенције ка делинквенцији одраслих (што представља **посебан проблем** малољетничке делинквенције);
 - Нарочито посвећивање пажње **ефикасној стратегији реаговања друштва у превенцији и сузбијању** поремећаја и делинквенције код дјеце и малољетника. Основа ефикасне стратегије је интердисциплинарни приступ свих **одговорних сегмената друштва (породица, школа, социјални рад, полиција, правосуђе, здравство, вјерске институције, медији... и сл.)**, који ће **партнерски у интеракцији и цјеловито перманентно радити** (са свим генерацијама) **на свим нивоима превенције** (примарној, секундарној и терцијарној) **поремећаја** у понашању и на **афирмацији здравог одрастања** (шема 1).

Шема 1: Интеракција и активизација партнера у развоју личности

За здраво одрастање, зрење, јачање и оспособљавање дјете и малољетника, а посебно оних са поремећеним понашањем, неопходан је интердисциплинарни приступ свих партнера чија активност треба бити повезана у **јединственој стратегији**.

Неопходна је њихова едукација за партнерско дјеловање, професионализам, благовременост, ефикасност, као и интеракција међу њима. Свему треба да претходи ваљано истраживање, планирање активности, њихова операционализација и вредновање.

Досадашње активности одговорних и мериторних институција нису на жељеном и потребном нивоу. Донесене стратегије нису у потребној мјери оживљене и плодотворне. Не постоје **оптимални програми и планови рада нити свеобухватно тимско и партнерско дјеловање**. Нису **координиране заједничке и посебне активности**.

Посебну пажњу треба посветити **улози полиције у превенцији малољетничке делинквенције** у оквиру свих ресурса и нивоа гдје би **носиоци тих активности били тимови** при центрима и станицама јавне безбједности које би требало да чине **криминалиста, психолог, педагог, социјални радник, дефектолог, социолог...**, који би повезивали и координирали рад на превенцији малољетничке делинквенције, укључујући додатно едуциране полицајце из полицијских станица. Неопходно је умрежити свеобухватне активности.

С циљем да се унаприједи и помогне у раду тимова за малољетничку делинквенцију, конципиран је примјерен модел ПРОГРАМА РАДА ТИМОВА (одјељења, одсјека) ЗА МАЛОЉЕТНИЧКУ ДЕЛИНКВЕНЦИЈУ, који се, по потреби, прилагођава одређеном локалитету и његовим епидемиолошким показатељима. Програм рада подразумијева:

- Упознавање са радом полиције свих специјалности – повезаности са малољетничком делинквенцијом (јавне безбједности, одјељења и одсјека криминалистичке полиције, саобраћајне полиције);
- **Упознавање са радом других партнера у повезаности са малољетничком делинквенцијом:** невладиних организација, владиних организација, форума родитеља, форума младих, школа, социјалног рада, правосуђа, здравствених институција и др.;
- Прилагођавање и операционализација програма рада тимова за малољетничку делинквенцију у повезаности са оперативним плановима сродних одјељења и одсјека.

- Посвећивање пажње свим нивоима превенције:

* **Примарна превенција** малољетничке делинквенције

- Идентификација и превенција поремећаја у друштву – у породици, школи, широј и ужој социјалној средини путем партнерског дјеловања – фактора асоцијалног и делинквентног понашања;
- Превенција – предупређивање и неутралисање узрока, услова, повода асоцијалног, девијантног и криминогеног понашања дјецe и малољетника;
- Супротстављање преступничком понашању дјецe и малољетника – антиделинквентно дјеловање тимова и сарадника – полицајаца у полицијским станицама.

● Планирати мјере:

Опште стратегијске – Интеракција партнера (породица, школа, центри за социјални рад, правосуђе, здравство, медији...);

Посебне – Усмјеравање активности ка жариштима, изворима, ризичним мјестима, у ризично вријеме, према ризичним појединцима;

Појединачне – Усмјеравање активности према појединачним случајевима:

- Конкретизација и операционализација општих, посебних и појединачних мјера у оквиру опште стратегије;
- Дјеловање ка циљним факторима одрастања (наслјеђе, функција породице, функција школе, медија, слободног времена, активизација одрастања);
- Истраживања и популаризација резултата истраживања фактора делинквенције дјецe и малољетника.

* **Секундарна превенција** малољетничке делинквенције подразумијева поступке и мјере према дјеци и малољетницима и факторима када се већ развило девијантно понашање, са циљем прекида и сузбијања делинквентног понашања.

Циљне мјере:

- Сузбијање, ублажавање, отклањање присутних пратећих проблема код појединаца, група, породица, социјалне средине (социјално окружење живљења, школа, итд);
- Повезивање примарне и секундарне превенције;
- Истраживања образаца и модела делинквенције дјецe и малољетника.

* **Терцијарна превенција** малољетничке делинквенције подразумијева спречавање повратништва малољетничке делинквенције. Она подразумијева:

- Активности и дјеловања у оквиру мјера преваспитавања, поправљања и редукције понашања, социјалне реинтеграције, рехабилитације, спречавања повратништва (већ превазиђених проблема и узрока), учешће у предлагању - каналисању дисциплинских мјера, мјера појачаног надзора, заводских мјера, малољетничког затвора и др.;
- Праћење партиципације у раду терапијских заједница (комуна) у оквиру невладиних и владиних организација;
- Усмјереност према појединцу и групи, породици, ужој и широј социјалној средини;
- Учешће у дуготрајној и перманентној активности са другим партнерима у оспособљавању за живот дјецe и малољетника;
- Планско и систематско организовање и праћење тренда пада и пораста малољетничке делинквенције;
- Евалуација, предлагање нових мјера и истраживање, као и публикација постојећих резултата испитивања у циљу примјерене и ваљане едукације јавности.

Посебно је значајно **учешће полиције у откривању** (уочавању, пријављивању, идентификацији, процесуирању), сарадњом са грађанима (форумом родитеља, форумом младих, невладиним и владиним организацијама, породицама, школама, социјалним радом, здравством, тужилаштвом...). Пажњу усмјерити на:

- васпитну запуштеност дјецe и малољетника;
- непожељне и забрањене радње (непристојно понашање, повреде јавног реда и мира, туче и насиља, прекршаји у саобраћају);
- прекршаје малољетника;
- учешће у социјално патолошким појавама – пушење, пијење алкохолних пића, наркоманија, проституција, скитња, рушилаштво...;
- криминалитет малољетника – организованост, индивидуалне и групне облике дјеловања делинквентне дјецe и малољетника...

У циљу професионалног, благовременог, свеобухватног, трајног и ефикасног дјеловања потребно је слjedeће:

- Извршити конституисање тимова (путем систематизације);
- Извршити евалуацију досадашњег рада тимова путем извјештаја у раду;
- Извршити припреме и едукацију постојећих и нових извршилаца;
- Конципирати годишњи програм и план рада са упутствима за његову операционализацију;

- Обрадити теме кључне за унапређење рада тимова за малољетничку делинквенцију;
- Организовати учешће на другим стручним скуповима о раду полиције и других партнера са дјецом и малољетницима;
- Организовати истраживачки рад тимова и популаризацију резултата истраживања;
- Вршити перманентну евалуацију рада и конципирање мјера унапријеђења тимова за малољетничку делинквенцију.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Др Зоран Илић: *Ресоцијализација младих преступника, Дефектолошки факултет, Београд, 2000.*
2. Др Томислав Марковић: *Малољетничка делинквенција и њено сузбијање, Стручна библиотека Службе јавне безбједности, Београд, 1973.*
3. Чедомир Хајдуковић: *Преступничко понашање младих, Савремена администрација, Београд, 1975.*
4. Др Слободан Узелац: *Одгој и преодгој дјетета и малољетника изван институције, Факултет за дефектологију, Загреб, 1990.*
5. Др Александар Милић: *Поремећаји у понашању дјеце и омладине, Зборник друштвено-криминалистичких наука, Књижевна задруга, Бања Лука, 2004.*
6. Др Александар Милић: *Психолошке детерминанте насиља у породици, Зборник друштвено-криминалистичких наука, Књижевна задруга, Бања Лука, 2003.*
7. Др Александар Милић: *Насиље у породици – претпоставка развоју вулнерабилне личности, Интернационални конгрес „Здравље за све“, Зборник радова Психијатрија 21. вијека, Бања Лука, 2003.*
8. Др Александар Милић: *Улога породице и школе у превенцији социо-патолошких појава, Дефендологија, Бања Лука, 1998.*
9. Др Жарко Јашевић: *Криминологија малољетничке делинквенције, Хрестоматски дијелови и предавања, Сарајево, 2002.*
10. Др Милан Шкулић: *Малољетници као учиниоци и као жртве кривичних дела, Досије, Београд, 2003.*
11. Др Миленко Николић: *Малољетничка делинквенција и социјални рад, "Магистрат", Сарајево, 2004.*

Professor Aleksandar Milić, PhD
Banjaluka

PREVENTION OF JUVENILE DELINQUENCY

Summary:

Juvenile delinquency implies transgressional behaviour of an individual or a group which is unacceptable and anti-social, used to breach ethical and law codes of the society. It stipulates spontaneous or organized efficient reaction of the society in order to protect public good and the values of the society and the wrongdoers themselves.

Efficient strategy of all segments(partners) of the society is necessary, and of the police in particular, regarding all the levels of juvenile delinquency prevention and healthy growing up of children and juveniles. The basic strategy is a prevention program used by the teams and interdisciplinary work.

Key words: *delict, juvenile delinquency, juvenile crime, prevention, healthy growing up*

Доц.др Младен Милосављевић
Душица Милосављевић, дипл. правник

ЕКСПЕРТИЗЕ ТРАГОВА КРВИ – ИДЕНТИФИКАЦИЈА ТРАГОВА КРВИ

Увод

Могућност експертизе (вјештачења) трагова крви сваким даном је све обимнија и чешћа. Сувремене методе омогућују добијање позитивних резултата чак и са микротраговима. Експертиза трагова крви може одговорити на сљедећа питања (свакако да одговори на сва ова питања нису једноставни и лаки, а некада нису ни могући):

- да ли траг потјече од крви?
- да ли је крв људског поријекла?
- ако је животињска, којој врсти животиње припада?
- ако је људска, којој крвној скупини припада?
- да ли је крв мушке или женске особе?
- да ли је крв из уста, носа или сполних органа?
- да ли се ради о крви новорођенчета?
- колико је стар траг крви?

Иако смо свјесни епохалне улоге ДНА анализа, никако не смијемо потцијенити старије – конвенционалне методе. У том смислу, као један од вјечних поступака, појављује се утврђивање да ли неки траг уопће потјече од крви. Чак и прије извођења ДНА анализа неопходно је утврђивање наведеног параметра. Многи форензичари и они који то нису, мислили су да ће појавом ДНА анализа старе – конвенционалне методе отићи у заборав. Међутим, реалност и позитивна пракса показују да ће оне и даље (само у мањем обиму) бити заступљене у форензичкој пракси. Уосталом, већ се показало да су одређена кривична дјела ријешена примјеном

конвенционалних метода, а након што ДНА анализе нису дале позитивне резултате.

Испитивање трагова крви представља први и основни ступањ у испитивању трагова крви. Иако се, наизглед, ради о једноставном поступку (поступцима), он у себи крије мноштво замки, посебно за оне мање упућене и утрениране. Чак и они који се сматрају рутинерима ових поступака могу упасти у одговарајуће замке, ако не посједују довољан фондус знања, праксе и експерименталних радова. Никако се не би смјело занемарити да постоје супстанце које дају лажно позитивне резултате са тестовима за доказивање присуства трагова крви. Исто тако, постоје и ситуације када је крв у трагу (микротрагу) присутна, а одређени реагенс је не идентификује. Тада и долазе до изражаја знање и способности испитивача да употреби одговарајући тест који ће и у тим ситуацијама дати одговарајући резултат. Понекад ће од ове прве фазе у испитивању трагова крви зависити цјелокупан остали поступак. Можда ће на овај наћин истрага бити усмјерена у погрешном правцу! У сваком случају, они који мисле да је идентификација трагова крви обична, једноставна, лака анализа и, уз то, без великог криминалистичког значаја, у великој су заблуди. Овај рад покушаће да представи само неке од могућих поступака у процесу идентификације трагова крви, те да открије само један дио ове проблематике. Истовремено, он ће представљати и својеврсни подсјетник за оне који тек улазе у свијет овог дијела форензике.

1. Идентификација трагова крви (да ли траг потјече од крви)

Узорци достављени на испитивање увијек се подвргавају идентификацијском тесту као првом ступњу у серији форензичних серолошких испитивања. Сви тестови за идентификацију присуства крви базирају се на детекцији хемоглобина. Хемоглобин садржи два дијела: хем-дио, који је повезан са глобин-протеинским дијелом. Ови тестови су утемељени на детекцији хем-дијела или хемо деривата (модифицирани хем, који је кемијски различит од оног у свјежој крви). Хемо деривати могу бити присутни у узорку као природан резултат сушења и старења крви или могу бити припремљени намјерно као темељ за примјену теста. Ови идентификацијски тестови опћенито се дијеле на вјеројатне (пресумптивне) и потврдне (недвојбене), који се разликују у овисности од тога да ли је тест потпуно специфичан за хем или за хемоглобин.

1.1. Пресумптивни (вјеројатни) тестови идентификације трагова крви

Сви пресумптивни тестови који се обично користе јесу карактеристични тестови, што потјече од чињенице да се сви утемељују на каталитичкој активности хема у хемоглобину. Сам хемоглобин није

биолошки катализатор (ензим) у организму, али молекула има одређени пероксидазни активитет који се може демонстрирати у тест туби кориштењем различитих оксидирајућих супстрата. "Супстрат" је нека органска молекула која се може подврћи кимиј-ској реакцији која може бити катализирана (убрзана) неким ензиматским катализатором. Супстрати кориштени у овим тестовима могу се подврћи оксидацијској реакцији са водик пероксидом. "Пероксидаза" је ензим (протеински катализатор) који може убрзати ову оксидацијску реакцију, а хем-дио хемоглобина дјелује слично "пероксидази" у овим тестовима. Само реакција катализирања "пероксидазом" може се опћенито написати као: $AH_2 + H_2O_2 = A + 2H_2O$, гдје је AH_2 неки оксидирајући супстрат, а "А" његов оксидирани облик. H_2O_2 је водик пероксид, а H_2O вода. Мноштво различитих супстанција је кориштено као супстрат за каталитички тест. Неки од тих тестова су названи по супстрату, а неки по проналазачу. Пресумптивни тестови су прављени као брзи и приручни, а тако да су супстрати изабрани на начин да су компоненте "AH₂" и "А" безбојне и обојене респективно или да су различите боје. Управо поради тога, промјене боје или појава обојених продуката означаје позитиван резултат. Каталитичну (сличну пероксидази) активност крви открио је Сцхонбеин 1857. године, користећи гвајак као оксидирајући супстрат. Ван Деен је 1862. године препоручио да се гвајаков тест користи као званичан судско-медицински тест за крв.

1.1.1. Гвајаков тест

Поступак по Ван Дееновој реакцији: у порцуланску шољу сипа се неколико капи тинктуре гвајак и неколико капи озонираног (које је стајало на сунцу) терпентинског уља жућкасте боје. У ову мјешавину дода се једна кап, у дестилираној води натопљене, материје са мрљом, коју треба испитати. Ако се у мрљи налази крв, тада мјешавина мора добити плаву боју. Иста се процедура може обавити ако се чисти бијели упијајући папир натопи овим реактивом и течношћу коју треба испитати. Реакција се темељи на томе што тинктура гвајак у присуству терпентина и крви постаје плава (ова реакција већ дуго је само историјска чињеница). Тијеком времена, многе супстанције су кориштене за идентификацију крви, а најважније од њих су дате у табели 1.

Каталитични тестови су веома осјетљиви. Неки од њих су у могућности да детектирају крв у разблажењу са водом 1:1.000.000. Међутим, битно је напоменути да они нису сасвим специфични за крв. Постоје двије веће скупине материја које могу дати лажно позитивне резултате са овим тестовима (јаки оксиданси и биљне пероксидазе).

Присуство поменутих материја може се открити додавањем прво тест реагенса у одсуству пероксида. Позитиван резултат у овом дијелу поступка је добар показатељ да је присутан јак оксиданс. Биљне пероксидазе су топлотно лабилне, док упоредна каталитична активност хема није. Ако

узорак даје позитивну реакцију, он се може загријати и након тога поново тестирати. Постојаност позитивне реакције је индикативна за крв. У наредном дијелу излагања нешто више ћемо рећи и о бензидинској, леукомалахит, фенолфталеин, флуоресцентној проби као и неким другим покусима.

Reagens i / ili naziv testa	Autor i godina
Guaiacum (Van Deen - ov, Day - ov test)	Van Deen (1862) Day (1867)
Aloin	Klunge (1882)
Phenolphthalein (Kastle - Mayer - ov test)	Kastle i Sheed (1901) Mayer (1903)
Benzidin (Adler - ov test)	Adler i Adler (1904)
Leucomalachitgreen	Adler i Adler (1904)
O - Tolidin	Ruttan i Heredisty (1912)
O - Toluidin	Gershenfeld (1939)
O - Dianisidin	Owen i dr. (1958)
Tetramethylbenzidin	Garner i dr. (1967)
Luminol	Specht (1937)
Fluorescein	Le i dr. (1979)

Табела 1: Каталитички реагенси

1.1.2. Бензидински покус

Искусствено гледано, наведени покус је врло осјетљив, једноставан за извођење, а испитивани материјал се нити загађује нити уништава. Ако се проба правилно изведе, готово да нема могућности забуне у оцјењивању да ли испитивана мрља потјече од крви или не (тим прије јер не реагира са ”сумњивим” тварима као што су жељезне соли, испљувак, сперма, слина).

За припрему реагенса потребито је имати: бензидин (дипхенулдиамин), 96% алкохол, ледену оцатну киселину и водик пероксид (H_2O_2). Осим тога, за извођење реакције потребан је још филтер папир и капалка. У једној бочици од око 5 мл отопимо у алкохолу бензидин до засићења и додамо пар капи ледене оцатне киселине (други аутори предлажу да се користи 2% отопица бензидина у леденој оцатној киселини и алкохолу). Узме се 1 грам бензидина у праху и при сасвим лако загријавању помијеша са 10 ml ледене оцатне киселине, након чега се дода 96% алкохол до 50 ml Као други реагенс припреми се 3 до 5% отопица водик пероксида.

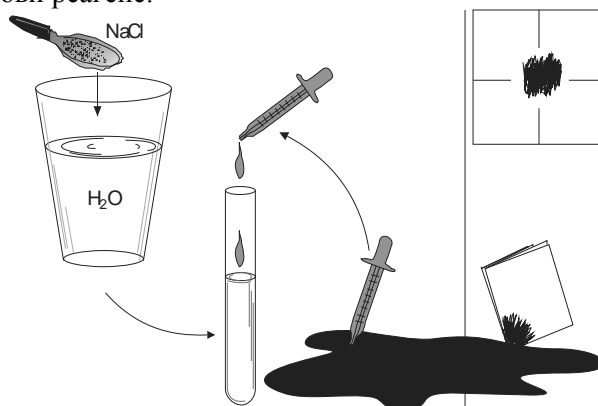
Ако се бочице (тамно стакло) често не отварају и чувају на хладном мјесту могу се упорабљивати и мјесец дана након припреме (мада њихово кориштење није препоручљиво након седам дана).

Иако се ради о високо поузданој методи, она је, и поред тога, само оријентацијска. Опрезност у тумачењу резултата ипак мора постојати. Сцхлеуер наводи податке да се може добити негативан резултат бензидинске реакције ако је мрља крви била изложена дјеловању магнезијевих и калцијевих соли, цијанида и неких дезинфекцијских средстава. Позитивна реакција (по неким ауторима) може се добити и када у траговима постоји

извјесна количина сока од свјеже рајчице, сока од кромпира, биљног зеленила, квасца и др. Поред тога, и анорганска оксидацијска средства могу дати позитивну реакцију (бакар, јод, формалин, калиј, олово, платинска једињења и др.). И поред наведених ограничења, у нашој вишегодишњој пракси нисмо имали проблема приликом кориштења наведеног теста.

Пробу изводимо на слиједећи начин: комадић филтер папира (одређене величине, коју обично прилагођавамо величини испитиване мрље) пресавијемо на четвртину првобитне површине и кутом филтер папира лагано протрљамо сумњиву мрљу (други дио слике бр. 1). Послије тога папир раширимо и на мјесто контакта (трљања) капнемо 1-2 капи отопине безидина, а након тога 2-3 капи водиковог пероксида. Неки аутори препоручају да се прије трљања филтер папир накваси дестилираном водом.

Ако мрља потјече од крви, након додатка пероксида, на мјесту којим је додирнута та мрља појављује се брзо интензивно тамноплава боја. У присуству крви, плава боја се појављује најкасније за пар секунди. Појави ли се боја касније, а уз то још слабо изражена, односно буде ли више зеленоплава, резултат треба сматрати негативним. Када је реакција слабо позитивна, додатком 2nNaOH или амонијака боја се појачава. Осим тога, реакција се мора сматрати негативном и ако се мјесто додира са мрљом обоји већ након додатка самог бензидина. Иначе се додатком 1 капи цхинолина отопини бензидина повећава ефикасност. Пожељно (читај обавезно) је да се наведени покус изводи у рукавицама и прије сваке употребе реагенс треба испробати најприје на чистом филтер папиру (резултат мора бити негативан), а затим и са мрљом која сигурно потјече од крви (резултат мора бити позитиван). Ако се са познатим узорком добије зеленкаста, а не плава боја, вјеројатно је пероксид исхлапио и треба припремити нови реагенс.

Слика 1. Прикупљање трага течне крви; Извођење бензидинског теста

Пошто је утврђено да су бензидин и његове соли канцерогени, употреба бензидина се сусрела са многим (веома јаким) ограничењима у

институцијама здравствене администрације. Управо због тога многи лабораторији су га замијенили другим реагенсима. Неки форензични лабораторији су тако почели примјењивати о-толидин (3, 3-диметилбензидин) као тест реагенс за крв, све док се, нажалост, и тај реагенс није класифицирао као изузетно (високо) опасни карциноген. Негдје 1974. године описана је синтеза 3, 5, 3, 5-тетраметилбензидина. Након извршених експерименталних студија на животињама, овај спој је класифициран као неканцероген и од тада се користи као реагенс за спот тест на крв.

Слика број 1. схематски приказује прикупљање трага крви у епрувету са физиолошком отопином, али истовремено и начин тестирања бензидинским тестом.

1.1.3. Спот покус

Спот покус реакција на трагове крви са водик пероксидом и 3, 5, 3, 5-тетраметил-бензидином изводи се на слиједећи начин: протрљати неколико пута комадићем смотаног филтер папира преко сумњиве осушене мрље. Ставити двије капи тест реагенса на вршак папира. Сачекајте око 30 секунди да бисте се увјерили да се није развила боја, а након тога додајте кап 3% водик пероксида. Алтернативни поступак подразумијева да се у тест тубу стави комадић замрљаног предмета и прелије, затим, тест реагенсом. Након тога туба се мућка око 1 минут и затим се дода кап 3% водик пероксида. Позитивна реакција се индицира појавом тамноплаве боје. (Лабилне биљне пероксидазе се разграђују ако се замрљани комадић у туби третира на воденом купатилу 5-10 минута прије тестирања. Након тога стварна крвна мрља ће дати позитивну реакцију).

1.1.4. Спот покус на трагове крви са фенолфталеином (пхенолпхталеинска проба)

За фенолфталеин се вјерује да је некарциноген. Резултати тестирања такођер индицирају да ензим пероксидаза, која је доста распрострањена у биљкама, не придоноси лажно позитивним резултатима у овом тесту. Проба се изводи на слиједећи начин: сумњива мрља се протрља навлаженим тампоном вате, а затим се дода кап фенолфталин реагенса (редуцирани фенолфталеин са металним цинком у базичној отопини), а након тога дода се кап 3% водик пероксида. Појава ружичасте боје индицира присуство трагова крви.

Припрема фенолфтал(е)ин реагенса: у тиквици се загријава 2 грама фенолфталеина, 20 грама КОХ (у зрнцима), 100 грама дестилиране воде и 10 грама Zn (цинка) у праху, све док се не изгуби боја. Реагенс је потребно чувати у тамној боци. Наведени реагенс је на тржиште из Париза пласиран као производ под називом хемидент.

1.1.5. Леукомалахит зелени (леуцомалацхит зелен) покус

У поређењу са бензидинским покусом, ова проба је специфичнија, али је и нешто мање осјетљива. Отопина за ову методу се припрема на слиједећи начин:

Леукомалахит зелени	1 грам
Оцатна киселина	100 милилитара
Дестилирана вода	150 милилитара

Прије самог извођења пробе потребно је помијешати четири дијела ове отопине са једним дијелом једнопостотног хидрогена (1%). Позитивном реакцијом сматра се појава зелене боје, која након извјесног времена прелази у плавозелену боју.

Овај дио излагања најбоље је завршити једном прастаром пресумптивном методом, чија реакција изгледа овако:

На сумњиву мрљу капнути кап хипероксида, а затим проматрати кроз повећало. Обратите пажњу на то да ли се ослобађају или не ослобађају пликовити мјехурићи. Нормално је да и наведена реакција нема апсолутну вриједност, јер и неке друге материје осим крви растављају хипероксид и ослобађају мјехуриће кисика.

1.1.6. Тестови за доказивање крви у урину у криминалистичкој пракси

Цијенећи потребе постојања што већег броја различитих тестова (из категорије пресумптивних), у нашој пракси смо провјерили више тест индустријских трака (различитих произвођача) за доказивање присуства трагова крви у урину као могућих тестова за криминалистичку идентификацију трагова крви на различитим подлогама, различите величине и старости.

Тестирању су подвргнуте тест траке: "Hemastih", "Multistih", "Multistih 10 СГ", "Urokomb 9" и "Repignost Rapid Screen".

У свим случајевима забиљежени су изванредни резултати (када су у питању различите подлоге, величина и старост), чак и када су у питању микротрагови крви. Нормално, опрез мора увијек постојати, посебно у ситуацијама када подлога на којој се мрља налази има одређена – могућа дејства (на утицај – резултат) на коначни исход теста, или када постоји могућност контаминације испитиване мрље одређеним хемикалијама.

Приликом извођења теста потребно је тест траку, односно њено реагирајуће мјесто (јастучић) навлажити водом, а након тога прислонити га

на сумњиво мјесто и проматрати евентуалну промјену боје на њему. Ако се у року од 0 до 40 секунди појави зеленоплава боја, резултат се сматра позитивним. Одсуство наведене промјене обојења или појава промјене боје након истека наведеног временског периода, сматра се негативним резултатом. Наведени тест је, генерално, способан открити 150-620 микрограма по литру слободног хемоглобина или 5 до 20 недирнутих еритроцита на микролитар урина. Из овога је видљиво да се основа теста базира на осјетљивости на хемоглобин (у оригиналној упуту је наведен и податак да у случајевима контаминације урина са нпр. хипохлоратима или при неким инфекцијама може доћи до стварања лажно позитивних резултата).

Међутим, битно је још једном истаћи да је приликом извођења овог теста на наш начин течни медиј обична или дестилирана вода.

1.1.7. Луминолска проба

Други реагенс (други тип) који се може користити за потребе пресумптивних проба, осим оних наведених у досадашњем излагању, јесте луминол (3-аминофталхидразид). Битно је истаћи да луминол не реагира као остали реагенси дати у табели 1. Без обзира на одређене разлике (механизам реакције), треба примијенити исте обзире код тестирања луминолом као и код каталитичног теста. Под извјесним условима луминол је кемилуминисцентан када се подвргава оксидацији у алкалној отопини.

Овај феномен је први запазио Ломмел, мада то није публицирао. Албрехт је први простудирао реакцију у детаље, а 1937. године је Sprechт направио судско-медицински идентификацијски тест за крв са луминалом. Интересантно је истаћи да слабију луминисценцију могу дати и једињења олова, ферицијаниди, жађ, хлорид злата, хлорифил и др.

За извођење луминолске пробе потребно је направити слиједеће реагенсе:

1. 0,1 g луминола (3-аминофталхидразид)
2. 5,0 g NaHCO_3
3. 15 ml 30% водик пероксида
4. 100 ml дестиловане воде

Отопину луминола треба држати у тамним боцама (и у мраку), а обавезно је извршити и контролу прије сваке пробе. Најбоље је да се отопина направи непосредно прије анализе. По неким ауторима, добре особине ове методе су и у томе што се крв не уништава (мада има и другачијих мишљења), тако да се након извршене луминолске пробе могу вршити и друга испитивања.

Луминолска проба примјењује се код испитивања већих површина (земљиште, зидови, завјесе, прекривачи, подови и др.) са којих су трагови крви испрани кишом, водом или су премазани зидном бојом. Проба се изводи тако да се луминолска отопина распрши по сумњивим мјестима.

Ограничавајући фактор је то што се проба мора обавити у мраку (или у замраченој просторији), односно ноћу, јер луминол у присуству трагова крви свијетли (појава хемилуминисценције). Често се луминолом могу доказати сасвим невидљиви трагови крви, а осим тога и утврдити њихова локализација, распрострањеност и облик. Најоптималније вријеме реакције је 15 минута након nanoшења реагенса. Запажено је да се добри резултати постижу и са до 1 године старим мрљама.

1.1.8. Флуоресцентна проба

Још од 1916. године познато је да хематопорфирин флуоресцира под ултравиолетним свјетлом. Реакција се изводи на тај начин да се на испитивани траг ставе 2 до 3 капи концентrirане сумпорне киселине да би се ослободио хематопорфирин. Под кварц лампом он флуоресцира наранџастом бојом. Мали трагови се могу проматрати под флуоресцентним микроскопом. Као замјену за сумпорну киселину могуће је користити NaHO и NCl

* * *

Можда је сву ову причу о пресумптивним тестовима најбоље завршити кратким освртом на вриједности позитивних резултата при кориштењу каталитичних тестова. Било је много дискусија у литератури око тога колико су стварно специфични каталитични тестови. Разумије се да вриједност позитивних резултата овиси од тога који је тест примијењен, од начина примјене теста (двостепени, са гријањем или без њега итд.), од врсте материјала који се тестира (чист, контаминиран), те од вјештине и искуства аналитичара. Нормално је да ће позитивни резултати, добијени са више каталитичних тестова, дати увјерљивији доказ о присуству трагова крви него у ситуацијама када је само један тест дао позитивне резултате. Реакција се може јавити и одмах након nanoшења реагенса.

Gradwohl, Culiford и Nicolls упућивали су на прихватање погледа да ће пажљиво изведен и правилно контролиран каталитични тест, изведен од искусног аналитичара, индицирати да је крв присутна, док ће оксиданси или биљна пероксидаза бити искључени (наше вишегодишње искуство само потврђује наведену поставку).

Неовисно од овога постоји и стајалиште да каталитични тест треба проматрати као стриктно пресумптивни. Ову поставку заступа мањи број форензичара, а међу њима се посебно истиче Hunl.

Многи серолози неће извијестити нити доказати да је ”крв присутна” само на темељу каталитичног теста, али могу сасвим сигурно да се изразе у благо квалифицираним варијантама као што су ”резултати индицирају на присуство крви” или ”резултати су потпуно у складу са присуством крви”.

1.2. Потврдни или недвојбени тестови

Потврдни (недвојбени) тестови на крв који се налазе у уобичајеној употреби, могу се класифицирати на слиједећи начин:

1. - Кристалични и микрокристалични,
2. - Имунолошки са антихуманим хемоглобином,
3. - Хроматографски,
4. - Спектрални,
5. - Микроскопско-цитолошки,

1.2.6. Кристалични и микрокристалични

Кристалични тестови су кориштени за идентификацију крви много прије каталитичних тестова и најстарије је објавио Теицхман 1853. године. Теицхманови кристали су хематин хлориди и могу бити формирано од материјала који садржи хемоглобин, са благим загријавањем у присуству глацијалне оцатне киселине и соли хлорида. Мноштво модификација наведеног теста објављено је током протеклог периода.

Када у испитиваном трагу има премало крви или је крв стара и трулежно измијењена, проба на Тајхманове кристале даје негативне резултате. Сама проба се изводи на слиједећи начин: мања количина сумњивог праха или ситно рашчупканих влакана стави се на предметно микроскопско стакло и дода се једно, два или три зрнца кухињске соли, а преко тога се додају двије-три капи ледене оцатне киселине. Наведени препарат се затим прекрије покровним микроскопским стаклом и загријава на пламену све дотле док не почне врвити. У том тренутку се ставља под микроскоп и проматра под повећањем од 300 до 500 пута. Кристали су мрке боје, имају облик косих паралелограма, појединачни су или у скупини. Проба на ацетон-клар кристале изводи се тако што се сумњиви траг стави на предметно микроскопско стакло и покрије покровним стаклом. С једне стране покровног стакла пушта се ацетон, а са друге 10% хлороводонична киселина. При хлађењу настају фини игличасти кристали који, ако су већи, могу имати и другу форму.

Када се користе кристалични тестови, многи аналитичари између осталог дају предност Нипповој методи, код које се користи 0,1% отопина КЈ, КБр и КЦл. Загријавање је у процедури критични дио, јер је могуће да се препарат загрије недовољно или пак превише, што узрокује грешку. Могуће је, такођер, да се при тестирању добију негативни резултати и при недвојбено присутној крви, мада се обично не може лако дијагностицирати разлог. Сама старост крвне мрље изгледа да не спречава позитивне резултате у рукама искусног истражитеља. Вагенар је препоручио

модификацију теста кориштењем ацетона и минералне киселине. Кристали настају на собној температури, што елиминира потешкоће са гријањем. Тест може бити довољно осјетљив и може постићи позитивне резултате са мрљама које садрже 2 до 8 мг хемоглобина.

Слиједећи кристалични тест, који се доста широко примјењује, заснива се на формирању природних хемокромогена. Тест је објавио Такајама 1912. године, и то првенствено за судско-медицинску употребу. Формирање пиридинских хемокромоген кристала из крви примјетио је Доногану у Будимпешти 1913. Већа студија о кромоген кристалима везана је за Дилинг-а 1910. године. Такајама је користио двије различите отопине, које се разликују само у релативној пропорцији конституената. Због различитих разлога тзв. Такајамина “отопина ИИ” је био најпопуларнији: 3 мл засићене глукозе, 3 мл 15% NaOH, 3 мл пиридина и 7 мл воде.

Свој рад из ове проблематике Такајама је направио у Јапану, док је у Еуроци постао познат преко чланка који је објавио Стрессман 1922. године (он је учио од Фујиваре који је био Такајамин студент). Постоје различите техничке варијанте Такајаминг теста. Многи аналитичари користе благо загријавање да индицирају стварање кристала. Други опет сугерирају да то није потребно и да је спорије испаравање које омогућава спонтани процес погодније. Објављено је и да су добијени кристали и са узорцима који нису дали Тајхманове кристале. Старост крвне мрље не утјече на стварање Такајама кристала, а познати позитивни резултати добијени су са мрљама старим преко 20 година.

Кристалични тестови нису ни близу тако осјетљиви као каталитични, али већина серолога се слаже да позитивни резултати чине доказ о присуству крви. Многи стручњаци тврде да је Такајамин тест осјетљивији од Тајхмановог теста. Хунт и др. су добили пиридин хемокромоген кристале из мрља крви које су садржавале 0, 2 микрограма крви. Милер опет тврди да се позитивни резултати могу добити са само 5 микролитара отопине крви разблажене у омјеру 1:1.000 микролитара (микролитар крви је милионити дио литра - једна кап крви је око 50 микролитара). Блаке и Дилон су испитивали могућност добијања лажних позитивних резултата Такајама кристала тестом са жељезо-протопорфирином, који садржи другачије материје од хема. Том пригодном нису запажени забрињавајући случајеви. Осим тога, док пречишћени узорци каталазе и пероксидазе могу дати кристале, бактерије које садрже умјерено велику количину каталазе не дају тест. Неке бактерије ће дати лажно карактеристичне реакције. Међутим, просто је невјеројатно да ћемо се у пракси срести са узорцима који су способни дати Такајама кристал тест, а у одсуству крви.

Међу најстаријим недвојбеним тестовима за доказивање присуства крви користи се реакција Атрзузовски, а за њену припрему потребни су слиједећи реагенси:

– дестилирана вода	1 cm ³ ,
– чисти алкохол	1 cm ³ ,

- ледена оцатна киселина 1 cm³,
- јодоводонична киселина 5 капи.

Поступак: Мали дио сумњиве мрље ставити на микроскопско стакло те га прекрити другим микроскопским стаклом. Пажљиво уводимо реагенс међу двије стаклене плочице тако да се испитивана мрља добро натопи. Наведени препарат стављамо пажљиво на пламеник, тако да за 15-20 секунди проврије. Током овога поступка поступно надопуњујемо реагенс који је испарио. Након хлађења, микроскопски преглед је сљедећа етапа, а њоме ћемо констатирати, ако се ради о крви, присуство извјесне количине малих ромбоидних тамносмеђих кристала јодохидрат хематина, који су карактеристични за присуство крви.

1.2.7. Имунолошки тестови са антихуманим хемоглобином

Судско-медицинске и криминалистичке тестове са антихуманим хемоглобином први је препоручио Клеин 1905. године. Велика предност овог поступка је у томе што се идентификацијски тест за крв и човјечије поријекло обједињују у истом поступку. Да би се реализирала ова предност, антихумани хемоглобин мора бити специфичан за врсту. Многи истражитељи су припремали антихумани хемоглобин реагенс који је био најмање релативно специфичан за врсту. О проблему реактивности (цросс) антисерума препарираног из ткива одређених животиња биће касније детаљније продискутирано. Серум антихуманог хемоглобина обично није био широко доступан, па су многи аналитичари имали одређених проблема у припремању сопствених серума. Бахтер и Реес су тестирали бројне комерцијалне антисеруме и утврдили да су неки од њих погодни за судско-медицинска и криминалистичка испитивања крви, под увјетима да се правилно примијене. Де Форест и Лее су препоручили процедуру утемељену на огледима са зечијим антисерумом који су они припремили. Један од основних поступака за судско-медицински тест препоручио је и Фујиwара.

1.2.8. Хроматографске методе

Хроматографску карактеризацију хемоглобина и његових деривата, ради идентификације крви, први је сугерирао Фиори, користећи филтер папир. Модифицирана метода, која је уједно и много бржа, пронађена је неколико година касније. Систем танкослојне хроматографије разрадио је Фараго 1966. године. Фиори је препоручио број фаза у поступку чинећи тест што је могуће више специфичним. Развијени хроматограм се сушио на 100°C ради инактивације било које биљне пероксидазе у узорку. Након тога је даље прегледан под УВ свјетлом - кратко и дуготаласно, да би се утврдило присуство неке друге флуоресцирајуће компоненте осим хематин спојева. Хематопорфирин (хем без жељеза), на примјер, може се пронаћи у

овој фази поступка. Хроматограм је затим прскан бензидином у закисељеном алкохолу ради одређивања могућних кемијских оксидата, и на крају са H_2O_2 (водик пероксид) да развије хематин спојеве. Фиори је направио поступак налик "бензидинском тесту" да буде што је могуће специфичнији и препоручио да се исто тако осјетљив идентификацијски тест (као што је антихуман хемоглобин) изведе паралелно када се испитују спорни узорци.

1.2.9. Спектралне методе

Спектралне методе за идентификацију крви старије су од свих поступака, изузев микроскопских. Старије методе се односе на дијагностицирање трака хемоглобина или његових деривата кориштењем спектроскопа или микроспектроскопа. Најстарију сугестију да се карактеристике апсорпционих трака хемоглобина и његових деривата користе као судско-медицински тест дао је Хоппе 1962. године. Ове методе су користили многи аналитичари све док се нису развили остали поступци који су осјетљивији. Херепатх је 1868. године обавијестио да је идентифицирана крв микроспектроскопски из мале мрље пронађене на дршци сјекире која је била стара неколико седмица. Техника може детектирати "мање од једне хиљадинке грама сушене крви, обојене материје која је екстрахирана са једном и по капи дестилиране воде", написао је он. Једну од најбољих референци за спектрофотометријске вриједности хемоглобина и његових деривата дали су Лемберг и Легге. Под дјеловањем зрака, усљед старости, сушења, топлоте, киселина или алкалија, па затим под утјецајем извјесних отрова (јетких киселина или лужина, сумпор-водика, угљен монооксида, цијан-водика) хемоглобин се претвара у разне деривате (оксихемоглобин, метхемоглобин, хематин, хемокромоген и хематопорфирин), односно у сулфхемоглобин, угљик-монооксидхемоглобин, цијан-хемоглобин и др. Сви ти деривати хемоглобина, односно сва та једињења хемоглобина, имају особите спектре. Према томе, утврдити спектроскопски у сумњивим мрљама присуство једног (или више) од именованих деривата, односно једно од наведених једињења хемоглобина, значи утврдити постојање једног од поменутих крвних отрова, односно утврдити постојање крви.

У круговима неких ауторитета вјерује се да није довољно одредити спектар екстракта испитиване мрље. Штовише, ово испитивање треба слиједити мјерење спектра неколико хемоглобинских деривата, препарираних додавањем различитих реагенса у екстракт и њихово компарирање са познатим спектрима. Примјери таквих деривата су (као што је раније наведено) хемокромогени, цианметхемоглобин, хематин и цијанид хемокромоген. Хематопорфирин може такођер бити препариран третирањем екстракта са јаком сумпорном киселином. Овај дериват јасно флуоресцира под УВ свјетлом. Неки аналитичари, изгледа, више воле избјећи рад са јаком

минералном киселином и конверзију обављају са тиогликолном киселином и редуцирајућим реагенсом, док остали још користе сумпорну киселину. Ипак, многи ауторитети вјерују да правилно контролирани спектрофотометријски тестови, посебно ако су формирано деривати и одређени њихови спектри, представљају потпуно довољан доказ о присуству крви.

1.2.10. Микроскопске и цитолошке методе

Микроскопске или цитолошке методе јесу најстарије методе за идентификацију крви у мрљама, изузев неколико кимијских поступака који нису примјењивани дуги период. Микроскопски поступци су кориштени примарно за идентификацију станица крви. Међу првим заговарачима су били Мандл, Роуссин и Салмон. Једно вријеме се вјеровало да и еритроцити могу бити "реконструирани" из крвних мрља, иако се они у суштини разграђују сушењем. Међутим, леукоцити се не распадају и они се могу открити. Еминентни биолог Вирцхов је 1857. године заговарао да идентификација леукоцита из крвних мрља представља идентификацију крви.

При цитоскопским претраживањима мрља ради утврђивања да ли су крвне или не, иде се за тим да се нативно или тинкторијално утврди присуство еритроцита или леукоцита, односно фибринских влакана. Микроскопско-цитолошке методе за идентификацију крви су значајно потиснуте осталим методама.

Из наведеног текста јасно је видљиво да постоји читав спектар тестова погодних за доказивање присуства трагова крви.

Завршна разматрања

У овом чланку дат је преглед различитих идентификацијских тестова у процесу идентификације трагова крви у криминалистичким и форензичким испитивањима. Неки од њих давно су превазиђени и представљају само дио историје ове области истраживања. Међутим, свакако је важно познавати и све њихове добре и лоше стране, јер ова област истраживања обилује могућим изненађењима и никада није искључено да треба посегнути за неким старијим методама, посебно ако има индиција да би нам оне могле помоћи у апсолутно поузданој идентификацији.

Важно је напоменути да иако ова врста испитивања представља само први корак у поступку испитивања трагова крви, она представља изузетно важан сегмент у цјелокупној детерминацији испитиване крвне мрље. Погрешка на овом степену испитивања може имати далекосежне и несагледиве посљедице за окончање истраге или разјашњење злочина.

Потребно је истаћи и чињеницу да у неким литературним изворима можда постоје и неки другачији подаци и искуства, те због тога никада не

треба престати трагати за новим сазнањима, подацима, властитим искуствима.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Алексић, Ж. (1972): Научно откривање злочина, Београд.*
2. *Горкић, С. (1972): О траговима биолошког поријекла у криминалистичкој обради, Београд.*
3. *Јовановић, К. (1973): Криминалистичка техника, ВШУП Србије, Београд.*
4. *Лукић, М. (1970): Судска медицина, Научна књига, Београд.*
5. *Лукић, М., Пејаковић, С. (1975): Судска медицина, Београд.*
6. *Лукић, М. (1982): Основи судске медицине за раднике органа унутрашњих послова, ПФВ, Београд*
7. *Милосављевић, М. (2000): Основи форензичке биологије, УГ «Образовање гради БиХ», Сарајево.*
8. *Миловановић, М. (1982): Судска медицина, Медицинска књига, Београд – Загреб.*
9. *Прокоп, О. (1966): Форенсиске Медизин, Берлин.*
10. *Симић, И. (1962): Идентификација лешева, Безбедност, број 5.*
11. *Трегубов, С., Андоновић, А. (1935): Криминална техника, ДОМ, Београд*
12. *Зечевић, Д. и сар. (1980): Судска медицина, Југословенска медицинска наклада, Загреб,*

Драган Кулић

Државна гранична служба, Босне и Херцеговине

КРИЈУМЧАРЕЊЕ ПРЕКО ДРЖАВНЕ ГРАНИЦЕ - МЕТОДИКА ОТКРИВАЊА ИСТРАГА-

Резиме:

У циљу обезбјеђивања јавних прихода, заштите домаће производње и тржишта, реализације социјалних циљева, заштите и безбједности живота и здравља људи, биљака и животиња, као и заштите животне средине, држава предузима низ административних, пореских, царинских мјера, као и мјера кривичноправне принуде на: контролисању, ограничавању или забрани увоза или транзита преко државне територије одређених врста робе или супстанци. Релизација наведених циљева угрожава се појавним облицима кријумчарења наведених врста робе преко државне границе, односно царинске линије, који се перманентно усавршавају и прилагођавају актуелним друштвено-економском условима, а кријумчари робе веома ефикасно и перфидно користе ситуацију на тржишту, што свакако и одређује врсту и количину робе намијењене кријумчарењу. Због сложености појавних облика кријумчарења и степена угрожавања овим појавним обликом криминалитета, неопходно је развити дјелотворне и ефикасне механизме, методологију и модалитете спречавања и сузбијања наведеног облика криминалитета, у областима: откривања и отклањања узрока кријумчарења, превентивног дјеловања, нормативноправне регулативе, ефикасног и благовременог откривања, истраге и доказивања ових кривичних дјела, кривичног гоњења извршилаца ових кривичних дјела, казнене политике, итд.

Кључне ријечи: *мјере царинске контроле, преношење робе преко царинске линије, кријумчарење робе, профилирање возача и возила, мјере и радње овлаштених службених лица.*

1. Уводне напомене

Свака држава за финансирање државне организације и њено функционисање обезбјеђује финансијска средства из тзв. «јавних прихода», који се обезбеђују кроз плаћање: пореза, царина, такси, накнада и других дажбина. С друге стране, држава врши заштиту сопствене производње, заштиту здравља и безбједности људи, биљног и животињског свијета, као и заштиту животне средине: контролисањем, ограничењем или забраном увоза или транзита преко државне територије одређених врста робе или предмета. У циљу реализације наведених активности, предузима се читав спектар пореских, царинских, административних и других мјера фискалне политике, као и мјере кривичноправне принуде према физичким или правним субјектима који крше прописе из наведених области. Један од најефикаснијих механизма за постизање наведених циљева јесте увођење «царине» као инструмента преко кога држава остварује одређене привредне и финансијске циљеве, и то: фискалне циљеве, заштиту домаће производње, социјалне и безбједносне циљеве. Царињем робе и услуга држава остварује знатан дио јавних прихода, што представља један од основних извора прихода у буџету државе, и на тај начин реализује фискални циљ. Увођењем царина штити се и развија домаћа производња, јер су увезени производи «оптерећени» царинским дажбинама скупљи од домаћих, чиме се домаћим производима обезбјеђује пласман на тржишту, повећава им се производња, а самим тим се омогућава и веће упошљавање домаћих прерађивачких капацитета и веће ангажовање кадровских потенцијала. Социјални циљеви се остварују тако што се укидањем или смањењем царинске стопе на производе који су од значаја за егзистенцију грађана (нпр. прехранбени производи) директно утиче на куповну моћ и социјални статус становништва. Царина има изузетно значајну безбједносну улогу, јер обезбјеђује заштиту од увоза оних врста робе које могу бити штетне по живот и здравље људи, животиња или биљака, или могу угрозити животну средину, као што су радиоактивне супстанце, нуклеарни отпад, отровне супстанце, оболеле и заражене биљке и животиње, као и здравствено и хемијско-биолошки неисправни производи биљног или животињског поријекла, итд. Царина је јавна дажбина и представља обавезу власника робе да, када роба доспије на граничну линију, плати прописани износ новца у корист буџета државе.⁶⁴

Историјски посматрано, кривична дјела којима се штите јавни приходи (прије свега царине), као и друге правнозаштићене вриједности (безбједност, здравље, животна средина и др.), уведена су у национална-државна законодавства онда када су и прописане наведене вриједности. Заједничка карактеристика инкриминација ових кривичних дјела, односно

⁶⁴ Проф. др Мирко Кулић «Пореска утаја и кријумчарење», БМГ, Београд, 1999. године,

кривичних дјела «кријумчарења» је «преношење робе преко царинске линије избјегавањем мјера царинског надзора», као и одговарајући квалификовани појавни облици у виду «организовања мреже кријумчара», «употребе насиља или оружја» приликом извршавања основног облика кривичног дјела, итд. Појавни облици кријумчарења перманентно се усавршавају и прилагођавају актуелним друштвеним и економским условима, а кријумчари робе веома ефикасно и перфидно користе стање на тржишту, што свакако и одређује избор робе намијењене кријумчарењу. Стога се и активности надлежних органа на спречавању и сузбијању кривичних дјела «кријумчарења» прилагођавају актуелним друштвено-економским и безбједносним условима, на националном и транснационалном нивоу.

2. Кривичноправно одређење, кривичног дјела «кријумчарења»

Кривично дјело «кријумчарење» чини онај ко преко царинске линије⁶⁵ пренесе робу веће вриједности, избјегавајући мјере царинске контроле, или ко се избјегавајући мјере царинске контроле бави преношењем робе преко царинске линије (чл. 214. ст. 1. КЗ БиХ). Радња извршења је одређена алтернативно, и манифестује се у два појавна облика. Услов за постојање кривичног дјела је да се избјегавају мјере царинске контроле. Избјегавање мјера царинске контроле ће постојати и у случају скривања робе приликом прелажења царинске линије, и у случају непријављивања робе царинским службеницима када постоји обавеза пријављивања. За постојање дјела није од значаја да ли се царинска линија прелази на мјестима одређеним за прелазак државне границе (граничним прелазима) или се ради о преносу робе ван граничних прелаза (илегално прелажење државне границе). Такођер, није од значаја чињеница да ли је роба у власништву починиоца или трећег лица, као ни начин на који се роба преноси (превозним средством, помоћу теглећих животиња или сам извршилац својом снагом, док се домаће животиње могу појединачно или организовано тјерати као стадо преко царинске линије). Код првог појавног облика радње извршења, потребно је да се ради о роби «веће вриједности», што представља вриједносно обиљежје које се дефинише у складу са конкретним приликама, степеном инфлације, монетарним кретањима, општем стању у привреди и друштву у цјелини итд. Према ставу опште сједнице Суда БиХ од 07.07.2004.године законско обиљежје «веће вриједности» код овог

⁶⁵ Царинска линија је идентична са граничном линијом-границом БиХ (чл. 3 ст. 3. Закона о царинској политици БиХ, Сл. гласник БиХ бр: 57 од 16.12.2004. године). Гранична линија је линија која разграничава територију БиХ од територије сусједних држава (чл. 3. ст. 1. т. 1. Закона о надзору и контроли преласка државне границе Сл. гласник БиХ бр: 56 од 15.12.2004.године).

кривичног дјела постоји ако је у питању вриједност робе у износу већем од 10.000 КМ, и то у вријеме извршења кривичног дјела (у претходном периоду је тај износ био 5.000 КМ). За постојање кривичног дјела није од значаја количина пренесене робе, што значи да се може радити о само једној ствари, под условом да се ради о већој вриједности (нпр. радна машина, разни уређаји телекомуникацијске или рачунарске опреме, итд.).

За разлику од првог облика радње извршења овог кривичног дјела, код другог облика није неопходно да се ради о преношењу робе веће вриједности, него да се извршилац «бави» преношењем робе преко царинске линије. Уопштено посматрано, појам «бави» подразумијева трајније вишестрано дјеловање, односно предузимање више радњи преношења робе преко царинске линије, јер у себи садржи тежњу - намјеру понављања. Постоје и ставови према којима је за извршење овог облика кривичног дјела довољно предузимање и само једне радње преношења преко царинске линије уколико је код извршиоца постојала намјера да настави, односно да се бави преношењем робе преко царинске линије. Међутим, ови ставови и мишљења се критикују и оспоравају из следећих разлога:

- кривична дјела код којих је радња извршења прописана као «бављење одређеном дјелатношћу» представљају својеврстан вид привидног реалног стицаја, за који је неопходно да постоје најмање двије инкриминисане радње, што значи најмање два кривична дјела;

- конструкција привидног реалног стицаја настаје у интересу починиоца кривичног дјела, јер му се на тај начин изриче једна казна за више инкриминисаних радњи. Када би се прихватио став или мишљење да се ова кривична дјела могу извршити и предузимањем само једне радње извршења, ако се из других околности може закључити да код извршиоца постоји намјера и спремност да радњу кривичног дјела понавља, то би значило да се извршилац кажњава и због тога што има намјеру да убудуће врши инкриминисане радње, иако те радње није починио, што је у супротности са основним начелима кривичног права.

Кривично дјело «кријумчарење» има бланкетни карактер, због тога што су «мјере царинске контроле» прописане другим законским прописима, тј. Законом о царинској политици БиХ, у којем је одређен - дефинисан појам «контрола од стране царинских органа», која обухвата: «обављање специфичних радњи, као што је преглед робе, провјера постојања и вјеродостојности докумената, преглед пословних књига и друге евиденције, преглед превозних средстава, преглед пртљага и друге робе коју лице носи са собом или на себи, и спровођење било којих службених истрага и сличних поступака с циљем обезбјеђивања примјене царинских прописа и, када је то потребно, других прописа који се примјењују на робу која подлијеже царинском надзору» (чл.4 ст. 1. т. 14). Мјере царинске контроле у основи имају за циљ да спријече неовлашћено поступање с царинском робом и обезбјеђење њене истовјетности док се не спроведе царински поступак. Сва роба која се увози, извози или провози преко царинске линије,

мора се пријавити надлежној организационој јединици УИО (службеницима царине), на начин и по поступку који је одређен тзв. «царинским прописима».

Објекат радње овог кривичног дјела је роба која се преноси преко царинске линије (може бити било која врста робе, било да је њен промет допуштен, ограничен или забрањен). Међутим, треба нагласити да објекат радње овог кривичног дјела могу бити само покретне ствари, односно ствари које се могу физички преносити преко царинске линије.

Кривично дјело кријумчарења се може извршити само са умишљајем, тј. починилац треба да има такав психички однос према радњи извршења дјела који обухвата свијест о томе да се преко царинске линије преноси роба веће вриједности и на тај начин свјесно и вољно крше царински прописи, избјегавањем плаћања царине и других дажбина, и тиме оштећује буџет, а у другом појавном облику се ради о директном умишљају.

Квалификовани - тежи облик овог кривичног дјела чини онај ко без одговарајућег одобрења, избјегавајући мјере царинске контроле, преко царинске линије пренесе робу чији је увоз забрањен, ограничен или захтијева посебно одобрење или дозволу надлежног органа. Тежи облик извршења овог кривичног дјела огледа се у врсти и природи робе која се преноси преко царинске линије. У овом случају неопходно је да се ради о роби чији је увоз или извоз забрањен, ограничен или захтијева посебно одобрење или дозволу надлежног тијела. Добијање акцизних маркица за акцизну робу од надлежних органа не може се сматрати «посебним одобрењем», јер се ради само о мјери фискалне политике, а не ради се о роби која се налази под посебним режимом у смислу да се уопште не налази у промету или је промет такве врсте робе ограничен одлукама надлежног органа. Одговарајућим законским и другим прописима прописују се услови за извоз или увоз специфичних врста робе, као нпр: лијекова, отровних супстанци, хемијских средстава, експлозивних и пиротехничких средстава и др. Односно, ради се о врстама робе чији је промет ограничен или које се не налазе у слободној продаји. За постојање овог облика кривичног дјела није нужно да се ради о «већој вриједности» нити да се извршилац «бави» пребацивањем преко царинске линије, јер ће дјело постојати и у случају само једног преноса преко царинске линије. За овај облик кривичног дјела је битно да се ради о преносу робе без одговарајућег овлашћења издатог од надлежног органа.

Тежи облик кривичног дјела постоји и у случају ако су, у претходно наведеним појавним облицима овог кривичног дјела, преко царинске линије пренесени предмети, роба или супстанце опасне по живот или здравље људи или пак представљају опасност за јавну безбиједност, или је кривично дјело учињено употребом оружја, силе или пријетње. Квалификаторну околност код овог облика извршења кривичног дјела представља објекат радње извршења и начин извршења дјела. Предмети, роба или ствари које су опасне за живот или здравље људи, односно представљају опасност за јавну

безбједност, могу бити: различити отрови, експлозивна и друга убојна средства, радиоактивне супстанце, нуклеарни отпад, животиње заражене заразним болестима и сл. Друга квалификаторна околност односи се на употребу оружја, силе или пријетње. Под оружјем у смислу ове инкриминације може се подразумијевати ватрено оружје (пушке, пиштољи, револвери, итд.), хладно оружје (ножеви, бодежи, самострели, итд.), затим експлозивне и распевајуће материје опасне за живот или тијело, а које се може користити за напад на овлаштена службена лица приликом предузимања мјера и радњи на спречавању преношења наведених врста робе преко царинске линије. Под пријетњом се подразумијева стављање у изглед неког зла другом лицу (у правилу, ради се о пријетњи нападом на живот или тијело). Под силом треба подразумијевати облике физичке силе и облике психичке присиле, која се не испољава у непосредној физичкој присили као код апсолутне силе, већ у присили усмјереној да се сломи воља другога нпр. пуцањем око ногу другога, хушкањем опасног пса на другога, и др. Примјена силе подразумијева и примјену хипнозе или омамљујућих средстава с циљем довођења у несвјесно стање или онеспособљавање за отпор.

Законодавац је прописао и изрицање заштитне мјере одузимања превозног средства чија су тајна или скривита мјеста искориштена за превозење робе или које је намијењено за извршење кривичног дјела «кријумчарења», ако је власник или корисник возила то знао или је могао или био дужан знати.

3. АКТИВНОСТИ ОВЛАШТЕНИХ СЛУЖБЕНИХ ЛИЦА НА ОТКРИВАЊУ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА «КРИЈУМЧАРЕЊА»

Законом о кривичном поступку је прописано да су овлаштена службена лица дужна предузети прописане активности (мјере и радње) «ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело...» (чл. 218 ст. 1. ЗКП БиХ). Из овакве законске формулације произилази закључак да су овлаштена службена лица дужна предузети одређене активности **тек кад наступе одређене околности**, што значи да се ова одредба ЗКП-а не односи на оне перманентне активности овлаштених службених лица (примјена полицијских овлаштења прописаних Законом о полицијским службеницима и другим законима којима се уређују надлежности полицијских органа) које имају за циљ да се тек сазна за извршење кривичног дјела за које се иначе не би знало, већ се односи на оне активности које слиједе пошто су већ прибављене чињенице и подаци који указују на могућност да је учињено кривично дјело, с циљем да се кривично дјело разјасни до те мјере не би ли се сумња отклонила, или обрнуто, не би ли се могућност да је учињено кривично дјело претворила у већи степен вјероватноће да је одређено лице учинилац кривичног дјела, те извршило његово проналажење и предаја надлежном тужиоцу на даљи поступак.

Овлаштена службена лица су стварно надлежни носиоци дужности - обавезе: проналажења учинилаца кривичних дјела (поред тужиоца који има право и дужност откривања кривичних дјела и проналажења осумњиченог..., сходно чл. 35 ст. 1. т. а. ЗКП-а), спречавања скривања или бјекства осумњичених или саучесника, откривања и чувања трагова кривичног дјела и предмета који могу послужити као доказ, те прикупљања информација које могу бити корисне у кривичном поступку, док се њихова редовна полицијска дјелатност манифестује у примјени «полицијских овлаштења» (предузимање општих неформалних оперативно-тактичких и техничких мјера и радњи), а налази се, посматрано из угла «подјеле власти» и легитимитета поступања, у области специфичне - посебне управне дјелатности (јер су полицијски органи саставни дијелови органа управе, односно Министарстава унутрашњих послова или Министарства безбједности), и по својој суштини не припада кривичном поступку, без обзира на то што је дијелом нормирана одредбама ЗКП-а (нпр. ограничење кретања на одређеном простору, потребан преглед итд.).

Правна природа редовне полицијске дјелатности, односно примјена полицијских овлаштења која имају овлаштена службена лица у односу на расвјетљавање и рјешавање кривичне ствари темељи се на чињеници да се ради о криминалистичкотактичкој или криминалистичкотехничкој дјелатности, која у првом реду спада у област тзв. »полицијског права» (права и дужности полицијских службеника, односно лица са полицијским овлаштењима), која је само дјелимично обухваћена одговарајућим одредбама ЗКП-а, а суштиниски дефинисана - прописана законима којима се прописују надлежност и овлаштења полицијских органа. Законом о полицијским службеницима (чл.10.) прописано је да се, поред дужности и овлаштења прописаних ЗКП-ом, полицијским службеницима, у циљу **спречавања кривичних дјела**, што значи до момента стицања спознајесазнања да постоје основи сумње да је почињено кривично дјело, дају сљедећа полицијска овлаштења: провјера и утврђивање идентитета лица и ствари, обављање разговора, привођење, потрага за лицима и стварима, привремено ограничење слободе кретања, издавање упозорења и наредби, привремено одузимање предмета, кориштење туђих возила и комуникационих средстава, снимање на јавним мјестима, употреба силе, обрада личних података и вођење евиденција, и задржавање пријава.

Дакле, када су обезбијеђени «основи сумње» да је почињено кривично дјело «кријумчарење», потребно је приступити планском утврђивању свих околности извршења кривичног дјела, као и откривања, проналажења и предаје надлежном тужиоцу починиоца кривичног дјела, прикупљању и обезбјеђивању трагова и предмета који могу послужити као доказ, те прикупљању свих информација које могу бити корисне у кривичном поступку. У правилу је потребно сачинити план активности у писменој форми, ако то околности конкретног случаја дозвољавају (околности оперативности и брзине поступања, законом прописани рокови итд.). Форме

планских активности могу бити различите, као и њихови називи, нпр. «оперативни планови», «планови откривања - истраге» итд., али садржај наведених планских форми треба да обухвата: чињенични опис кривичног дјела (радња извршења, подаци о осумњиченом, уколико је познат, итд.), околности које треба истражити (околности које се односе на обиљежја кривичног дјела, односно кривичне одговорности осумњиченог), мјере и радње које у ту сврху треба предузети - истражне радње, односно радње доказивања (ако се ради о сложенијем предмету, прецизирати носиоце активности и рокове за предузимање планираних активности, итд.).

3. 1. Специфичности откривања извршилаца кривичног дјела «кријумчарења» на граничном прелазу и у граничном појасу

За дјелотворно и ефикасно спречавање и сузбијање кријумчарења, од пресудног значаја је благовремено и квалитетно обезбјеђивање информација - сазнања о постојању кривичног дјела или намјере учињења кривичног дјела, као и информација о починиоцима кривичног дјела.

Један од веома експлоатисаних начина обезбјеђивања информација - сазнања о починеном кривичном дјелу или извршиоцу јесте профилирање на граничним прелазима, приликом предузимања мјера граничне контроле. Критеријуми селекције - одабира предмета контроле представљају визуелно-аналитичко третирање - комбинацију индицијалних основа, односно индикатора ризика, који се односе на: возила, возаче, транспортну документацију, трасу - правац путовања, врсту и количину робе и др., у комбинацији са осталим расположивим информацијама и сазнањима којима располаже овлаштено службено лице.

Профилирање возача:

Приликом профилирања возача, нарочиту пажњу је потребно обратити на тзв. «говор тијела» који, у суштини, представља сваки свјесни или несвјесни покрет дијела тијела или тијела у цјелини, који преноси неку емоционалну поруку. Нека истраживања су показала да се само 7% поруке преноси ријечима и њиховим граматичким распоредом, 38% поруке се преноси гласовним невербалним знаковима, као нпр: глас, јачина, брзина говора итд., док се 55% поруке преноси невербалним средствима типа «говора тијела». Резултати наведених истраживања су нарочито значајни за припаднике граничних контролних органа (граничне полиције, царине, инспекцијских и других органа који партиципирају у граничној контроли), приликом предузимања мјера и радњи граничне контроле. Покрети или комбинација покрета који замјењују или допуњују говор су углавном невољне радње, које могу указивати на то да је особа под стресом чији је интензитет већи него што је уобичајено, што упућује на закључак да је та

особа умијешана у кријумчарење или неку другу незакониту активност. Нарочиту пажњу је потребно обратити на сљедеће дијелове тијела:

Глава и лице:

Намјештање или глађење косе, намјештање или глађење бркова, прекривање ушних шкољки или вучење ушију надоље, појава црвенила на носу или лицу, блијеђење, глађење образа, учестало и пренаглашено зијевање, облизивање, гризење усне, стискање усана, осмјехивање у погрешно вријеме, превише често осмјехивање или предуго задржавање осмијеха, прекривање уста рукама, кривљење уста, штићење грла рукама, учестало или претјерано гутање, пренаглашено пулсирање вратне артерије, спуштен поглед и увучена брада, извијање обрва, мргођење, пренераженост, избјегавање погледа; очи не могу да мирују; интензивно жмиркање или трептање, прекривање очију, трљање или додиривање носа; чело се интензивно зноји; надувавање образа итд.

- Шаке и руке:

Најежена кожа, накостријешене маље, мешкољење или моторика «немирних» руку, чачкање ноктију, играње накитом, играње наруквицом од сата, трљање руку, «прање» руку, стално чешање, стално додиривање одјеће; руке не могу да мирују, затим руке прекрштене на грудима, руке прекрштене преко тијела; грчевито држање неког предмета, наслањање - држање за нешто, итд.

- Тијело:

Општа укоченост тијела, пренаглашени покрети, неосновани немир, преношење тежине с једне ноге на другу, тапкање стопалом, савијање кољена, учестало прекрштање и спуштање ноге, држање руку у зони препона, тијело искренуто, неприродан ход или неприродан корак, кориштење предмета као баријере, понашање «као у огледалу», итд.

- Показатељи који се чују:

Немогућност давања одговора, одбијање давања одговора, оклијевање прије него што се одговори, одговарање питањем на питање, понављање питања, тражење да се питање понови, континуирано тражење појашњења питања, одговарање превише споро или превише детаљно, прикривање теме са превише небитних информација, подрхтавање гласа, замуцкивање, пуцање гласа, произвођење кликтавих звукова, дубоко уздисање, стално прочишћавање грла, шкргутање зубима, итд.

- Промјене у висини гласа:

Висок тон указује на стрес, груб тон указује на страх, благ тон указује на покушај заташкавања или преваре, итд.

Промјене у јачини гласа:

Гласност указује на стрес, утишаност указује на страх,

- **Промјене у брзини говора:**

Бржи говор указује на жељу да се што прије оконча разговор, спорији говор указује на могућност неистинитих одговора,

- **Одвраћање пажње:**

Постављање превише непотребних или бесмислених питања, испадање ствари, тврђење лица да је болесно, причање ноторних лажи, усиљено и непрекидно причање - чаврљање, итд.

- **Покушаји утицања на службенике:**

Кориштење ријечи или фраза «стварно», «да будем искрен», «не бих вас лагао», «ништа не кријем», «да ли заиста мислите да бих ја нешто кријумчарио», итд.

- **Општи индикатори:**

«Самопровјеравање» путних докумената - пасоша, поновно провјеравање карата, усредсређено читање постера и другог информативног или рекламног материјала са пренаглашеном концентрацијом, интензивно пушење и усиљено играње или гњечење цигарета, одлагање да се приђе контролном мјесту, испољавање претјерано пријатељског односа или пренаглашено испољавање сарадње, предимензионирано и театрално негодовање, пренаглашена концентрација на тривијалне - небитне ствари, итд.

Подаци из личних докумената указују на мјесто рођења или пребивалишта које је познато полицијским круговима као мјесто гдје се најчешће набавља, складишти, растура или препродаје кријумчарена роба, или узгаја, производи или прерађује опојна дрога;

Лице које је раније процесуирано за кријумчарење, или је било у вези са лицима за која постоје оперативна сазнања о умијешаности у кријумчарење;

Нелогичности које се односе на број возача: један возач на веома дугој траси кретања - назначеној релацији, или присуство два возача на краткој релацији;

Присуство два возача различитих држављанстава;

Држављанство возача не одговара држави регистрације возила (да ли возач познаје језик земље полазне тачке путовања или земље регистрације возила, односно земље крајње дестинације робе, итд.);

Садржај личног пртљага возача: да ли одговара дужини путовања (по врсти и садржини) - нарочито одјећа (да ли одговара намјени, климатским условима, да ли одговара намјени - занимању, да ли је количински има превише или премало у односу на маршруту путовања);

Возач није упознат с релацијом и није му познато мјесто истоваара;

Возач изјављује да није присуствовао утовару робе коју превози;

Посједовање довољне количине новца - валута и апоени (да ли се подудара са валутом земље полазне тачке путовања или земље поријекла возача или земље регистрације возила, итд.);

Возач чека на прелазак границе на почетку или на крају смјене (да ли се вријеме преласка границе уклапа у одређени интерес - наведене разлоге возача);

Возач неуобичајено често користи мобилни телефон док прилази контролној тачки и чека прелазак државне границе;

Возач посједује цртеже и мапе које су у супротности са назначеним правцем за испоруку робе;

Возач неуобичајено често усмјерава поглед не једну тачку на возилу којим управља, и сл.

Профилирање возила:

Општи индикатори:

Усклађеност временских - атмосферских услова с врстом и типом транспорта (јако топло – хладно - кишовито вријеме за транспортну експлоатацију);

Оптималан период - вријеме производње (брања), прераде или дистрибуције за одређену робу;

Избор мјеста преласка границе које је мање фреквентно или нема довољно службеника у вријеме намјераваног преласка;

Изнајмљено возило, или возило које припада примаоцу робе;

Тип возила које има такве конструкционе карактеристике које карактерише велики број скровитих мјеста погодних за скривање кријумчарене робе;

Претходна искуства у откривању кријумчарене робе у наведеном типу возила;

Возило видно оптерећено без објективног оптерећења произашлог из терета или пртљага;

На лимарији или каросерији су видљиви трагови заваривања, брушења, фарбања, или су видљиве различите врсте или нијансе боје;

Да ли врста и тип возила одговара сврси путовања односно врсти и количини робе која се превози (количина и маса робе не одговара носивости и габариту возила итд.);

Возило које је често уочено при преласку границе без транспорта робе - празно возило;

Прилазак контролној тачки:

Брзина приласка мјесту контроле: пребрзо или преспоро прилажење;

Неосновано и безразложно одуговлачење прије приступања контролном мјесту;

Возило мијења саобраћајне траке без објективно постојећег и ваљаног разлога;

Очигледна веза између два или више возила, а друго возило заостаје ради праћења активности на контролној тачки;

Возило маневрише да стигне на контролну тачку у исто вријеме кад и друго возило;

Покушај неопаженог и спонтаног проласка возила, поред возила које се већ прегледа,

Возило дјелује претоварено;

Возило дјелује диспропорционално, по дужини, висини или ширини;

Увучени точкови приколице (што указује на терет мањи од максимума), што упућује на сумњу да се ради о економски неисплативом транспорту;

Резервни точак дјелује теже, нема равнотежу, не одскаче нормално, чудни и необични мириси излазе када се испусти ваздух;

Алат и опрема нису адекватни врсти и типу возила, или нису дио уобичајеног прибора (вишак непотребног алата);

- Превозници - аутопревозничке фирме:

Континуирано пружа услуге из транзитних подручја или подручја поријекла робе;

У саставу предузећа - фирме постоји радионица за лимарске - фарбарске или механичарске радове;

Нови превозник;

Превози често мање од пуног утовара или често истовара терет;

Видно неисплативи транспорти или путовања;

Континуирано неисправна транспортна документација или неадекватно обезбјеђење робе, као и лоши услови транспота;

Искуства из ранијег откривања у кријумчарењу или финансијске незаконитости у пословању или привређивању правног субјекта, итд.;

Пријављена роба:

- мјесто утовара или испоруке познато по производњи и трговини опојним дрогама или складиштењу или растурању кријумчарене робе;
- пошиљалац или прималац је физичко лице или фирма која се до сада није појављивала у посредовању и транспорту робе преко државне границе;
- неслагање између пословних активности пошиљаоца или примаоца и врсте робе;
- јефтина роба или роба ниског квалитета, са лошим комерцијалним угледом;
- транспорт робе контејнерима са оштећеним пломбама, транспорт воћа и поврћа и текстила;
- опис робе нејасан, нелогичан или пренаглашено детаљан - употреба неуобичајених израза;
- роба нетипична за пошиљаоца или примаоца, или су прималац и пошиљалац робе исти;

- обилежја и бројеви необични или нетипични за наведену врсту транспорта - трансакције;
- неадекватан и нелогичан однос између вриједности робе и трошкова транспорта,
- карактеристике робе које ометају адекватну контролу - преглед: роба у расутом стању - ринфузи, запаљива или опасна роба - хемикалије, временски осјетљива - кварљива роба, веома софистицирана-роба високе технологије, роба која се лако оштећује - ломљива, итд.);
- захтјеви за приоритет и притисак да се царинење изврши брзо;
- начини плаћања рачуна за робу;
- посебна упутства за руковање без неког ваљаног и логичног разлога;
- недоследности и нелогичности у погледу земље поријекла робе, или повезивања земаља поријекла – транзита - одредишта;

Путни документи за возача - возило, и транспортна документација за робу:

- путне исправе и други идентификациони документи за возача (пасош, лична карта, возачка дозвола, кредитне картице, карте социјалног осигурања, и др.), мјесто и вријеме издавања, посједовање виза, боравишних дозвола - одобрења боравка, овјере - печати, продужења важности, итд.;
- сви артикли који нису у складу са наведеном сврхом - маршрутом пута (мапе, брошуре, адресе, детаљи о смјештају, признанице, итд.);
- саобраћајне и друге исправе за возило: саобраћајне дозволе, потврде техничке исправности, дозволе за превоз - обављање дјелатности, посебна одобрења, сертификати - лиценце, итд ..;
- транспортна документација за робу - оригиналност, ваљаност; да ли је потпуна; да ли има бјанко овјерених, исправљаних, преправљаних, или дописиваних докумената итд., или возач има мање односно више документације него што је потребно или уобичајено;
- индикативно «савршенство» документације;
- тек регистровано возило након неколико пропуштених регистрација;
- подаци из путног налога не одговарају подацима о власнику возила;
- нелогичан путни правац - маршрута путовања;

Свакако је значајно уобзирити и анализирати опште информације о ситуацији на конкретном граничном прелазу: број и структуру путника, тзв. «редовних путника» (који свакодневно или периодично прелазе државну границу), и «очекиваних путника» (страни држављани и држављани БиХ), врсте и структуру превозних средстава која најчешће или искључиво саобраћају, утврђене и прогнозиране трендове «кријумчарења» на одређеној «рути», итд.

Поред профилирања лица на граничним прелазима, начини сазнања о кривичном дјелу и починиоцу могу бити:

- резултати криминалистичко-обавјештајне дјелатности и криминалистичко-обавјештајних анализа;
- информације прикупљене путем «кримоловаца» (бесплатна телефонска линија инсталирана у оквиру агенције СИПА за пријављивање кривичних дјела и њихових починилаца, уз зајамчену анонимност пријавиоца);
- оперативно обавјештавање, сарадња са грађанима - заједницом, и посебне оперативне методе - оперативне везе;
- оперативна и криминалистичка контрола (одређених категорија извршилаца кривичних дјела, или криминогених жаришта – објеката - локација...),
- кориштење резултата спроведених истрага, или истрага у току (изјава починилаца кривичних дјела, свједока и сл.)
- међусобна размјена информација између полицијских органа у земљи и иностранству, као и других агенција за спровођење закона (УИО, ОБА) и др.,
- анализа података обезбијеђених претраживањем и кориштењем службених евиденција, које се воде на граничним прелазима, или одговарајућих база података које се воде у полицијским или другим органима и агенцијама за спровођење закона,
- на основу обавјештења службених или одговорних лица у свим органима власти у БиХ, јавним предузећима и установама,
- на основу наредбе - захтјева тужиоца (чл. 35. или 216. ЗКП-а),
- примјеном посебних истражних радњи (из чл. 116. ЗКП-а)
- анализа и праћење средстава јавног информисања (посебно огласа и текстова у штампаним и електронским медијима), текстова и тематских емисија из ове области (тзв. истраживачко новинарство), итд.

Посебан начин сазнања о извршеном кривичном дјелу представља глас (фама) који је раширен у мањем или већем кругу лица да је извршено кривично дјело. То сазнање о извршеном кривичном дјелу обавезује овлаштена службена лица да предузму мјере и радњеи које ће потврдити или оповргнути сумњу да је извршено кривично дјело, односно да је одређено лице учинилац кривичног дјела.

Специфичност откривања кривичног дјела «кријумчарења» у граничном појасу се огледа у чињеницама: да је сваки прелазак државне границе ван граничног прелаза, у правилу, незаконит (са изузецима «више силе»), те стога претпоставља оперативно-криминалистичку обраду лица затечених у таквом преласку и ствара објективне претпоставке за откривање, истраживање и доказивање наведеног кривичног дјела. Такође, начин преласка границе и кријумчарења робе у граничном појасу односно на тзв. «плавој» и «зеленој» граници се разликује у погледу начина транспорта (пловилима - чамцима, пјешице, у превозним средствима -

путничким, теретним, теренским моторним возилима, запрежним возилима) и у погледу начина скривања - маскирања (у товарним просторима теретних или запрежних возила, маскирањем робом - пољопривредним производима, дрвним сортиментима, и др.), што је од значаја за откривање наведених кривичних дјела и проналажење њихових починилаца.

4. ЗАДАЦИ - ДУЖНОСТИ ОВЛАШТЕНИХ СЛУЖБЕНИХ ЛИЦА У ИСТРАЖИВАЊУ - ИСТРАЗИ КРИВИЧНОГ ДЈЕЛА «КРИЈУМЧАРЕЊА»

Закон о кривичном поступку БиХ, као процесне субјекте у истрази одређује тужиоца и овлаштена службена лица, а истрага обухвата оне радње доказивања, прикупљања података, информација и обавјештења од стране тужиоца и овлаштених службених лица, које резултирају таквим чињеничним супстратом, који тужиоца, као субјекта овлаштеног за предузимање кривичног гоњења, доводе до убјеђења да постоји довољно доказа, и да је стање ствари довољно разјашњено да се може подићи оптужница. Систематским тумачењем и смисаоним повезивањем значења одредаба ЗКП-а, може се закључити да су овлаштена службена лица субјекти истраге, и то субјекти оперативног дијела истраге, а тужилац је субјекат правног дијела истраге и дијелом оперативног дијела истраге (у дијелу обавезе откривања кривичног дјела и проналажења осумњиченог, чл. 35 ст. 1. т. а. ЗКП-а БиХ), чије су активности у истрази практично неодвојиве и чине једну комплементарну цјелину.

У чл. 218. ЗКП-а је прописано да: ако постоје основи сумње да је извршено кривично дјело с прописаном казном затвора преко пет година, овлаштено службено лице је дужно одмах обавијестити тужиоца и под његовим надзором предузети потребне мјере:

1. да се пронађе учинилац кривичног дјела,
2. да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника,
3. да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као докази,
4. да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку.

С обзиром на овакво законско одређење, произилази закључак да је законодавац прописао двије кључне дужности ОСЛ, и то: дужност хитног обавјештавања тужиоца и дужност да под надзором тужиоца предузима потребне мјере:

- да се пронађе учинилац кривичног дјела. Под «проналажењем» учиниоца кривичног дјела подразумијева се, у најширем смислу, откривање непознатог учиниоца и стицање сазнања о томе гдје се налази познати или сумњиви учинилац кривичног дјела. Које су то »потребне мјере«, цијени

овлаштено службено лице у сваком конкретном случају, самостално или под надзором – по наредби тужиоца;

- да се спријечи скривање или бјекство осумњиченог или саучесника. Овај задатак се односи на дужност предузимања мјера које имају за циљ обезбјеђење присуства познатог учиниоца кривичног дјела у кривичном поступку осумњиченог - саучесника (лишење слободе и задржавање «осумњиченог», задржавање лица затечених на мјесту извршења кривичног дјела - «свједока», итд.);

- да се открију и сачувају трагови кривичног дјела и предмети који могу послужити као доказ, што подразумијева предузимање мјера и радњи усмјерених на проналажење и обезбјеђење предмета који могу послужити за утврђивање чињеница у поступку, односно за обезбјеђење материјалних доказа (привремено одузимање предмета - робе, документације, возила, итд., претресање стана, просторија и лица, возила, итд., увиђај и вјештачење на мјесту извршења дјела, итд.);

- да се прикупе све информације које могу бити корисне у кривичном поступку, што подразумијева укупност активности на прикупљању свих информација које могу бити корисне у кривичном поступку, прије свега, прикупљање изјава које могу послужити као доказ о постојању одређених чињеница, и др.. Поред прикупљања изјава, овлаштена службена лица врше прикупљање и свих других информација које могу бити корисне у кривичном поступку: налаза и мишљења лица која располажу потребним стручним знањима - вјештака, извода из казних, оперативних и других службених евиденција које воде надлежни органи, као и других информација прибављених предузимањем других - општих оперативно-тактичних и техничких мјера и радњи које предузимају ОСЈ у складу са позитивноправним прописима.

Пошто је за кривично дјело «кријумчарења» (основни облици) прописана казна затвора до три године, односно до пет година (чл. 214. ст. 1. и 2. КЗБиХ), не постоји законом прописана обавеза «хитног усменог обавјештавања тужиоца», али с обзиром на природу кривичног дјела, субјективне и објективне елементе кривичног дјела, околности које треба истражити, начин и обим мјера и радњи које треба предузети, ради реализације задатака који су напријед наведени, може се основано утемељити препорука да се обавезно хитно усмено обавијести тужилац о постојању основа сумње да је почињено наведено кривично дјело, и да се под надзором тужиоца предузимају мјере и радње у складу са ЗКП-ом.

У истрази уопште, па и у истраживању кривичног дјела «кријумчарења», неопходно је дефинисати кривично дјело које је предмет истраге, и у том смислу је потребно утврдити чињенице од којих зависи оцјена о постојању субјективних и објективних конститутивних елемената кривичног дјела (субјективни елементи: облик кривице – виности, умишљај [директни-евентуални], урачунљивост учиниоца...; објективни елементи: радња извршења, последице радње извршења...). Задатак истраге је доказивање

кривичног дјела у чињеничном и правном смислу, тако да правна квалификација дјела, коју након окончања истраге одређује тужилац, треба да буде правни израз чињеница утврђених у истрази.

5. Кријумчарење, као појавни облик организованог криминала

У кривичном законодавству у Босни и Херцеговини прописано је кривично дјело «организирање групе људи или удружења за кријумчарење или растурање неоцарињене робе» (чл. 215. КЗ БиХ), које чини онај ко организује групу људи или друго удружење за организовано кријумчарење, или мрежу препродаваца или посредника за продају или растурање неоцарињене робе.

Ово кривично дјело у суштини представља својеврстан квалификовани облик кривичног дјела «кријумчарења», јер је овдје предвиђено као самостално кривично дјело тзв. организовано кријумчарење.

Радња извршења овог кривичног дјела је алтернативно одређена, и то:

- као организовање групе људи или другог удружења за организовано кријумчарење,
- као организовање мреже препродаваца или посредника за продају или за растурање неоцарињене робе.

Код првог облика, извршилац организује групу људи или удружење за организовано преношење робе преко царинске линије ради избјегавања царинске контроле, при чему није од значаја који вид радњи кријумчарења се предузима (битно је да се ради о некој од радњи кријумчарења). Под «организовано групом људи» се подразумева: група људи која је формирана а није спонтано настала, ради непосредно слиједећег учињења кривичног дјела, и чији чланови не морају имати формално дефинисане улоге, група која не мора имати континуитет чланства ни развијену организацију (чл. 1. ст. 16. КЗ БиХ), док се под «удружењем» подразумева било који облик удруживања три или више лица (чл. 1. ст. 12 КЗ БиХ). Карактеристика и једног и другог облика удруживања више лица јесте релативно добра организованост, постојање претходно утврђеног циља и плана дјеловања, који не морају бити детаљно конкретизовани, затим међусобна повезаност, јер законодавац у опису кривичног дјела прописује да се ради о организовано кријумчарењу.

Други облик радње извршења састоји се у организовању мреже препродаваца или посредника за продају или за растурање неоцарињене робе. Мрежа препродаваца или посредника постоји када више лица под контролом починиоца и за његов рачун врше продају неоцарињене робе, посредују у продаји, доводе у везу могуће купце и препродавце робе, уговарају услове продаје итд. Оно што карактерише мреже препродаваца или посредника јесте чињеница да препродавци и посредници по правилу нису међусобно повезани, и најчешће се међусобно не познају, тј. између

њих не постоји чвршћа веза, за разлику од групе људи или удружења, које, у правилу, карактерише већи степен повезаности и заједничког дјеловања. Појам растурања робе подразумијева различите видове стављања у промет робе, а осим продаје може обухватати и замјену робе за другу робу, давање робе у залог, бестеретно располагање робом, итд.

Кривично дјело се може извршити само са умишљајем (директним).

Члан групе људи или удружења за организовано кријумчарење је лице које постане члан наведених облика удруживања приликом самог формирања, или накнадним приступањем, тј. када је група с назначеним циљем дјеловања већ оформљена. Члан групе или удружења је лице које је свјесно и вољно приступило групи или удружењу, постало његов члан и које је спремно на саучествовање у остваривању злочиначких планова и циљева групе или удружења. Није од значаја на који начин је приступање групи или удружењу извршено, може се радити о изричитом пристанку (усмено или писмено), а и о фактичком приступању, тј. предузимању активности - дјелатности којима се јасно испољава припадност удружењу (учествовање на састанцима групе или удружења, учествовање у осмишљавању плана дјеловања, итд.). Члан групе или удружења не мора знати све појединости - детаље који се односе на циљеве и планове удружења (нпр. која роба, када и на који начин ће се кријумчарити); битна је спознаја - знање о општој дјелатности удружења, тј. о кријумчарењу робе у организованом облику. За постојање кривичног дјела није нужно да је у оквиру групе или удружења почињено неко кривично дјело за чије вршење је група или удружење формирано, јер ће дјело постојати и у случају да члан групе или удружења не почини ниједно кривично дјело за које је група или удружење формирано.

Истраживања из области кријумчарења робе преко државне границе - царинске линије показала су да је за кријумчарење различитих врста роба степен међусобне повезаности или организованости кријумчара веома различит: од високософистициране «злочиначке организације» па до тзв. «кријумчара-аматера» који користе властита превозна средства (пловила - чамце и возила у друмском саобраћају) за пребацивање кријумчарене робе. На оваквим резултатима истраживања и искуствима полицијских структура које се баве спречавањем и сузбијањем наведених појава, може се темељити закључак да «кријумчарење», у основи, не укуључује нужно високоорганизовану злочиначку организацију, и да се може говорити о различитим облицима организованости - организације извршилаца ових кривичних дјела, и то о: повременим кријумчарима, малим групама организованих кријумчара, и о високософистицираним злочиначким организацијама.

«Повремени кријумчари» су лица која су најчешће власници: пловила - чамаца, путничких возила, комби-возила, камиона, нереијетко и запрежних возила, као и пољопривредних и других радних машина, који превозе повремено или мање количине кријумчарене робе преко царинске линије,

односно државне границе (преко граничних прелаза или преко граничне - царинске линије у граничном појасу). Та активност није њихов основни извор прихода, и овакав начин кријумчарења може се сврстати у неорганизовано и несофистицирано кријумчарење.

«Мање групе организованих кријумчара» су специјализоване за превозење одређених врста робе преко царинске линије, кориштењем устаљених траса - рута кријумчарења. Наведене групе имају виши степен специјализације него поврмени кријумчари, као и одређени степен организованости, али немају чврсту хијерархијску организациону структуру, нити континуитет постојања.

«Организоване групе криминалаца» или «злочиначке организације» за кријумчарење представљају навиши облик организованости и специјализације за кријумчарење, који карактерише: криминално одређење – циљ, вршење кривичних дјела кријумчарења, чврста и развијена хијерархијска организациона структура и континуитет постојања. Наведене групе су у стању да задовоље и најсложеније захтјеве кријумчарења: од кријумчарења свих врста робе, нарочито робе чији промет није дозвољен (дрога, оружје, и др.) или је, одлуком надлежног органа, ограничен или подразумијева посједовање посебног одобрења - дозволе, до обезбјеђивања фалсификоване документације за наведену робу, а рута кријумчарења се простире на територији више држава, итд. Једна од главних карактеристика ових група јесте њихова изузетна флексибилност када су суочене са непредвиђеним ситуацијама, због добре организованости и међусобне повезаности - од полазне тачке, преко транзитног подручја, до одредишта. Затим су трасе - руте кријумчарења добро тестиране: како за кријумчарење различитих врста робе, тако и за кријумчарење људи, опојних дрога, оружја и сл. Организоване криминалне групе које су укључене у кријумчарење робе или лица имају тенденцију децентрализације и флексибилности у организацији, која омогућава брзу преоријентацију - пререструктурирање на чињење других криминалних активности у складу са «потражњом», «конкурэнцијом» и, свакако, ефикасношћу супротстављања тим активностима од стране тијела за провођење закона. Да би флексибилност била знатно побољшана, организатори криминалних група укључују у процес кријумчарења што већи број појединаца који нису чланови организоване групе криминалаца, који пружају «посебне услуге» за које су потребне посебне вјештине - знања, или материјално-техничка средства, као што су нпр: услуге превозења, вођења, уговарања, преношења новца, утјеривања дугова, набавке фалсификованих исправа, подмићивања појединих представника тијела за провођење закона и сл. Актуелни тренд кријумчарења робе у случајевима транснационалног «кријумчарења» одвија се према начелима «подјеле рада»: набављање робе, превозење, праћење транспорта, обезбјеђење транспорта и робе, док преношење - пребацивање преко границе обезбјеђују «локални кријумчари» с обје стране границе, због доброг познавања услова и карактеристика

мјеста преласка границе, али и због чињенице да се могу брзо и без нарочитог ризика замијенити уколико буду откривени. Међутим, што више организоване криминалне групе постају транснационалне, то више оне развијају организациону структуру, организациону мрежу и међусобне везе, како би побољшале своје оперативне способности и ефикасније одговарале на чињење напора државних и међународних институционалних облика организовања на спречавању и сузбијању наведених појава.

6. УМЈЕСТО ЗАКЉУЧКА

Ефикасна и дјелотворна заштита границе у областима миграција и промета робе, у свакој земљи представља један од главних стубова стабилне и функционалне модерне демократске државе. Мјере заштите од кријумчарења робе и лица, као појавног облика криминалитета, посебно су актуелизоване посљедњих година, будући да овај вид криминалитета све више добија организоване форме и међународни карактер, односно јавља се у облику транснационалног организованог криминала са израженим тенденцијама повезивања са одређеним облицима институционалног организовања друштва, појединим привредним, политичким и финансијским субјектима, итд. Неефикасност државе у области откривања и сузбијања овог вида криминалитета изазива неповјерење грађана у ефикасност државе у цјелини, а нарочито оних органа у чију надлежност спада сузбијање овог вида криминалитета.

У области (превентивног) дјеловања на спречавању «кријумчарења», неопходно је афирмисати информативне програме и кампање ради јачања јавне свијести о чињеницама да «кријумчарење» представља вид криминалне активности извршилаца ових кривичних дјела или организованих криминалних група ради стицања профита и представља озбиљан атак на економски систем држава, као и чињеници да оно представља безбједносни ризик на државном и међународном нивоу у погледу угрожавања здравља и безбједности људи, биљног и животињског свијета, као и угрожавања животне средине. Стога је неопходно промовисати и јачати развој програма и сарадњу на националном, регионалном и међународном нивоу, узимајући у обзир друштвено-економску основу «кријумчарења», ради спречавања у коријену друштвено-економских узрока кријумчарења, као што је сиромаштво и неразвијеност, затвореност тржишта, итд. Мјерама генералне превениције неопходно је афирмисати и изграђивати такве системе вриједности који не прихватају непоштовање закона и криминално понашање.

У сузбијању овог појавног облика криминалитета, поред поштравања казнене политике, прописивања тежих санкција за извршиоце ових кривичних дјела, примјене савремених криминалистичко-тактичких и техничких метода и поступака на откривању и доказивању ових кривичних дјела, потребно је успоставити механизме сарадње и координације

активности на међународном, регионалном и државном нивоу, између релевантних органа, у областима: размјене информација, у ефикасном и дјелотворном предузимању прекограничних превентивних и репресивних мјера и радњи, у материјално-техничком опремању и кадровској оспособљености царинских и полицијских органа итд. Ефикасност откривања ових кривичних дјела је у директној пропорцији са одређивањем извршилаца ових дјела, јер потенцијални извршилац овог кривичног дјела при доношењу одлуке о његовом извршењу, осим висине казне која му може бити изречена, полази и од вјероватноће да ће бити откривен. Уз уважавање сложености појавних облика «кријумчарења», степена угрожености држава, на националном и међународном нивоу, као субјеката угрожавања овим појавним обликом криминалитета, неопходно је развијање дјелотвораног и ефикасног приступа и методологије спречавања и сузбијања наведеног појавног облика криминалитета.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Кривични закон Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ бр: 3/03);*
2. *Закон о кривичном поступку Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ бр: 3/03);*
3. *Коментари кривичних закона у Босни и Херцеговини (књига 1), Заједнички пројекат Вијећа Европе и Европске комисије, 2005.године;*
4. *Закон о царинској политици Босне и Херцеговине (Службени гласник БиХ бр: 57/04);*
5. *Закон о Управи за индиректно опорезивање (Службени гласник БиХ бр: 89/05);*
6. *Закон о надзору и контроли преласка државне границе (Службени гласник БиХ бр: 56/04);*
7. *Споразум о међусобној сарадњи између Државне граничне службе БиХ и Управе за индиректно опорезивање бр: 50-10291-1/05 од 04.01.2006.године;*
8. *Проф. др Миодраг Симовић, «Кривични поступци у Босни и Херцеговини», ВШУП, Бања Лука, 2003.године;*
9. *Проф. др Миодраг Симовић и Владимир Симовић, «О неким карактеристикама новог концепта истраге у Босни и Херцеговини», зборник радова «Криминалистика у теорији и пракси», ВШУП Бања Лука, 2005. године;*
10. *Проф. др Мирко Кулић, «Пореска утаја и кријумчарење», БМГ Београд, 1999.године;*
11. *Доц. др Душко Вејновић, «Социолошки аспекти кривичног законодавства са тежиштем на етици у борби против кривичних дјела», Зборник радова «Реформа кривичног законодавства у Републици Српској», ВШУП Бања Лука, 2003.године;*

12. Доц. др Миле Матијевић, «Криминалитички и кривичнопроцесни аспекти основа сумње и основане сумње», Зборник радова «Реформа кривичног законодавства у Републици Српској», ВШУП Бања Лука, 2003.године

Dragan Kulic

State Border Service of Bosnia and Herzegovina

SMUGGLING OVER BORDER CROSSING METHODICS OF DETECTION AND INVESTIGATION

Resume:

In order to achieve the aim on getting the public revenue, protection of domestic production and market, implementation of social goals, protection and safety of lives and people's welfare, plants and animals as well protection of human environment, the State is undertaking a number of administrative, taxation, customs as well as the measures of criminal and legal force on: controlling, limiting or prohibiting of import or transit over state territory of certain goods or substances.

The implementation of above mentioned goals is endangered with existing forms of smuggling of mentioned goods over state border or customs line which are permanently improving and adopting to actual social-economic conditions while smugglers of goods are very effective and perfidiously utilizing the situation in the market which certainly orientate type and quantity of goods intended for smuggling.

In respect of complexity of existing form of smuggling and the level of endangering by this crime existing form, it is essential to develop the effective and efficient mechanism, methodology and modality of prevention and suppression of above existing form of crime regarding: detection and elimination of the cause of smuggling, preventive action, normative and legal regulation, effective and timely detection, investigation and providing evidence on those criminal acts, criminal prosecution of perpetrators of those crimes, penalty policy etc.

Key words: *customs control measures, transportation of goods over customs line, smuggling of goods, profiling of drivers and vehicles, measures and actions of authorized officials.*

Сања Сумоња

Инспектор за малољетничку делинквенцију ЦЈБ Бања Лука

НАСИЉЕ У ПОРОДИЦИ – ОСВРТ ИЗ ПРАКСЕ УЛОГА И ЗАДАЦИ ПОЛИЦИЈЕ

Резиме:

Праћењем појаве насиља у породици у посљедњих неколико година, долазимо до закључка да је ријеч о појави која је у сталном порасту, из године у годину. Да ли је насиље у породици прекршај или кривично дјело, чија се појава тек у посљедих неколико година интензивирала, или је насиље у породици коначно престало бити „приватна ствар“ и проблем у који други не треба да се мијешају? У овом раду покушаћемо да дамо осврт из праксе на наведену проблематику.

Кључне ријечи: *насиље у породици, облици насиља у породици, насилник, жртва породичног насиља.*

До прије неколико година, појму „насиље у породици“ није се ни изблиза придавало онолико значаја колико се то чини данас. У ранијем периоду, насиље у породици сматрало се за приватну ствар која се дешава унутар породице, иза затворених врата, те, уколико није доводило до тежих, видљивих, повреда или посљедица, чини се као да се није довољно адекватно ни санкционисало.

Насиље у породици, односно кућно насиље, присутно је, мање-више у свим друштвима, у свим цивилизацијама, као и у свим слојевима друштва. Различите државе су различито дефинисале, а самим тим, различито и санкционисале проблем насиља у породици. Постоје државе у којима насиље у породици није законом уопште санкционисано, нити је означено као друштвено непожељно понашање. У неким земљама се насиље у породици подводи под прекршај, тако да је питање санкције ријешено законом о прекршајима, док неке државе санкционишу насиље у породици кривичним законом као кривично дјело.

Босна и Херцеговина је, у циљу демократизације, а и у жељи да се што прије укључи у евро-атлантске процесе и интеграције, потписала и преузела

низ релевантних међународних докумената који третирају људска права и слободе, као што су Општа декларација о људским правима, Декларација УН о елиминацији насиља над женама, Конвенција о правима дјетета и др. Самим тим, БиХ је имала обавезу да исте угради у уставни систем БиХ, чиме је обавезала, како судове, тако и остале установе и органе власти, да на својој територији осигурају примјену и заштиту основних признатих људских права и слобода.

У неким од поменутих докумената посебан акценат је стављен на бригу и заштиту породице, дјеце и жена, као најугроженијих категорија, над којима се често крше основна људска права.

У складу са свим наведеним, у Босни и Херцеговини, а самим тим и у Републици Српској, одређеним законским актима настојало се ријешити питање проблематике насиља у породици, а о чему ће бити више ријечи у наставку текста.

Обиљежја насиља у породици

Очигледан пораст броја пријављених кривичних дјела насиља у породици никако не значи да је насиље у породици појава која је учестала у посљедње вријеме и која се раније није дешавала, или се дешавала врло ријетко. Раније се насиље у породици, много више него сад, сматрало приватним проблемом, и нечим у шта други немају право да се мијешају. Чак и саме жртве су, врло често, сматрале да је насиље које се дешава над њима нормално, да су оне то на неки начин заслужиле, те да су оне саме криве за то. Врло често, чак и данас, кад је поглед на ову друштвено врло негативну појаву промијењен, жртве смтрају да је насиље које се дешава над њима срамота, коју треба сакрити, првенствено, од комшија, родбине, познаника, а поготову од органа кривичног или прекршајног гоњења.

Велика је улога невладиних организација, а поготово разних женских удружења, које се већ годинама боре да проблем породичног насиља изнесу на свјетлост дана, те да, на разне начине, потакну жртве насиља у породици, прво да проговоре, а затим и да реагују на оно што им се дешава. Управо захваљујући, како ангажовању НВО сектора тако и све адекватнијем законском третирању насиља у породици, те све оштријој, како друштвеној реакцији тако и реакцији органа кривичног гоњења, жртве се све чешће одлучују да изађу из мрака у ком су годинама живјеле под доминацијом насилника и његовог понашања, те да о насиљу које им се дешава отворено говоре, и да буду све „чвршће“ у својим настојањима да се насилник казни и на тај начин прекине зачарани круг насиља.

Ипак, и поред очигледних помака у расвјетљивању и доказивању кривичних дјела насиља у породици, нажалост, из годишњих извјештаја, а и праћењем стања ове проблематике, те према искуствима из свакодневне праксе рада са жртвама насиља, можемо закључити да је тамна бројка у овој области знатно изражена. Велики број ових кривичних дјела се и даље не

пријављује од стране жртава. Посебно су тешке ситуације када полиција има сазнања да се у одређеној породици учестало дешава насиље у породици, а жртве, међутим, не само што не желе да пријаве насиље у породици, већ негирају да се оно уопште десило. Понекад се дешавало да жене-жртве насиља у породици моле полицију да се случај не процесуира ка Тужилаштву, иако и саме, у неформалном разговору, признају да су константно изложене насиљу од стране супружника. Такав став према насиљу посебно забрињава и доводи у дилему онда кад је очигледно да у извјесној породици, поред жене, имамо и малољетно дијете које је жртва насиља.

У складу са Законом о кривичном поступку РС, члан 213. став 2, који налаже обавезу пријављивања кривичног дјела, посебно кад „постоји сумња да је малољетно лице жртва сексуалног, физичког или неког другог злостављања, дужни су о тој сумњи одмах обавијестити овлашћено службено лице или тужиоца“, потребно је извршити додатне напоре у циљу едукације наставног особља, особља у вртићима и предшколским установама, те му указати на горе наведену законску обавезу пријављивања било какве сумње да је малољетно лице жртва насиља, у овом случају породичног.

Врсте насиља у породици

Насиље у породици није један чин насиља који се деси, и одмах након тога пријави надлежним органима ради евентуалног санкционисања. Насиље у породици је, најчешће, дуг и континуиран процес злостављања потчињене стране, најчешће жене, од стране другог члана породице. Насиље у породици се најчешће дешава један дужи период, почињући од блажих и идући ка све тежим облицима злостављања. Жртве, најчешће, дуго времена трпе насиље, проналазећи најразличитије изговоре да оправдају саме себе, а и самог насилника. Изговори, кад су жене у питању, углавном су налазе из жеље да се одржи какав-такав брак, у нади да ће насилник промијенити понашање, а један од најчешћих изговора су дјеца, која, по њима, треба да имају оба родитеља уз себе, и породицу на окупу, па макар она била извор насиља које се понавља.

Класификација насиља у породици која је општеприхваћена дијели насиља у породици на три врсте:

- ❖ **Физичко насиље** чини сваки облик физичког злостављања, а може бити различитог трајања и интензитета. Физичко насиље обично подразумијева континуирану употребу физичке силе према члану или члановима породице, која за циљ има наношење лакших или тежих тјелесних повреда. Будући да овај вид насиља углавном оставља видљиве посљедице, као што су модрице,

подливи, преломи и слично, има се утисак да је овај тип злостављања најчесталији и најраспрострањенији.

- ❖ У физичко злостављање спада и **сексуално насиље**, које се у посљедње вријеме све чешће спомиње. Мада и даље, неријетко, жртве, најчешће из срама, ријетко говоре о овом облику насиља, ипак можемо констатовати да је и то вид злостављања који полако излази на свјетло дана.
- ❖ **Психичко насиље** у великом броју случајева претходи физичком насиљу. На њега се, чини се, не обраћа довољно пажње, будући да оно не оставља физичке и голим оком видљиве посљедице на жртви, али то никако не значи да је мање значајно. У психичко насиље спадају различити облици застрашивања, пријетњи, уцјењивања, као и манипулација коју насилник користи да жртву држи у сталној конфузији, а самим тим и у стању трајне потчињености. Није ријетко да жртве чине све да би удовољиле насилнику, у сталној нади да ће успјети да га задовоље, и да му угоде, губећи при томе себе и свој идентитет. Овај облик насиља врло често након дужег времена прераста у физичко насиље. Оно што карактерише **емоционално насиље**, које спада у овај тип насиља, јесте да радње насиља нису усмјерене само према једној особи као директној жртви већ се користе уцјене и притисци који се односе на особе блиске жртви – друге чланове породице, пријатеље и слично.
- ❖ **Економско насиље** чине различити видови економске манипулације жртвама насиља, почев од забране рада од стране партнера, затим пријетњи или стварног остављања партнера без средстава за живот, одузимања материјално-финансијских средстава за живот, као и неизвршавања обавеза од стране насилника, до неплаћања алиментације и сл. Све ово су начини да насилник држи жртву у израженом односу зависности, а колико је то значајно питање, говори нам чињеница да је неизвршавање ових обавеза регулисано кривичним законима РС и ФБиХ.

Узроци насиља у породици

О узроцима насиља тешко је говорити, а још теже је насиље у породици подвести под нека правила. Ипак, постоје теорије које као узроке насиља у породици углавном наводе:

- ❖ **ТЕШКИ МАТЕРИЈАЛНИ И ФИНАНСИЈСКИ УСЛОВИ ЖИВОТА** – о социјално-економском стању у нашој држави, као и о великом броју незапослених грађана или оних који живе на

социјалном минимуму, сувишно је и говорити. Ипак, може се констатовати да се фрустрација, нервоза, као и немоћ због овакве ситуације често испољава кроз изливе насиља према члановима најуже породице. Даље, примјетна је све чешћа појава особа са ПТСП синдромом (посттрауматским стресним поремећајем) као лица која су извршиоци породичног насиља.

- ❖ *ЉУБОМОРА, МЕНТАЛНА БОЛЕСТ НАСИЛНИКА* – врло је чест повод за насиље у породици. Посебно тзв. „алкохолна љубомора“, коју насилници не могу контролисати, често доводи до, углавном безразложних, напада на чланове породице.
- ❖ *ОВИСНОСТ О АЛКОХОЛУ ИЛИ ДРОГАМА* – Према досадашњем искуству, можемо рећи да су углавном родитељи жртве насиља у породици од стране лица која су овисна о наркотицима, а која при том испољавају агресивно понашање.
- ❖ *НАУЧЕНИ МОДЕЛ ПОНАШАЊА* – теорија, првенствено психолошка, према којој су мушкарци који су одрастали у породицама у којима је долазило до насиља у породици касније и сами постајали насилници, те да су жене које су у дјетињству биле изложене насиљу у породици саме бирале насилнике за супружнике.
- ❖ *ТЕМПЕРАМЕНТ И КАРАКТЕР НАСИЛНИКА* – Неке особе су, према карактеру, темпераментне и тешко се контролишу. Уколико се уз такав модел понашања појави још неки од горе поменутих узрока, неминовно долази до насиља у породици, често и веома бруталног, са тешким и видљивим посљедицама.
- ❖ *НЕРИЈЕШЕНИ ИМОВИНСКО-ПРАВНИ ОДНОСИ* – врло су чест узрок насиља у породици, некад међу супружницима, али врло често међу браћом и сестрама, родитељима и дјецом и слично.

Из досадашњих искустава стечених бављењем насиљем у породици, може се устврдити да је једно сигурно: раније увријежено мишљење о томе како се насиље дешава само у сиромашним, економски угроженим породицама, те да су насилници углавном необразовани људи, ограничених погледа на свијет, никако није исправно. Наиме, насиље врше особе свих старосних доби, како млађе тако и старије. Даље, насиље се дешава и у економски стабилним породицама, те у породицама високообразованих супружника.

Фазе насиља у породици

Већ смо говорили о томе да се насиље ријетко дешава одједном, из чиста мира или без претходне најаве. Насиљу у породици, посебно између супружника, обично претходи период поремећених односа у породици, те заостравања односа међу партнерима. Неки аутори (Donna M. Hughes) сматрају да се насиље у породици одвија у циклусима и да тај процес има три фазе:

1. **ФАЗА ПОДИЗАЊА ТЕНЗИЈЕ** – фаза је током које се акумулира бијес насилника и током које насилник користи различите методе успостављања доминације над жртвом. Често су то: ограничење комуникације са другима, грдње, критиковање, вријеђање, омаловажавање и понижававање пред другима, чиме се исказује бијес насилника према жртви.
2. **ФАЗА АКУТНОГ ЗЛОСТАВЉАЊА** – фаза је током које бијес насилника кулминира, те долази до отвореног малтретирања жртве кроз физичко насиље – шамаре, ударце, премлаћивање, сексуално злостављање, уништавање покућства и слично. У овој фази се дешава да насилник истјерује жртву или жртве из куће, или да их спречава да пријаве насиље полицији.
3. **ПОНОВНО УСПОСТАВЉАЊЕ ВЕЗЕ (ФАЗА МЕДЕНОГ МЈЕСЕЦА)** – фаза је која слиједи након што се насиље деси. Насилник смањује тензије, те у овој фази по сваку цијену жели да поново придобије жртву; моли је за опроштај, обећава да се насиље више неће поновити, те настоји да поново успостави нормалан однос и поврати повјерење жртве. На извјестан начин, насилник емотивно манипулише жртвом, те у овој фази жртве врло често заједно са насилником долазе у полицију у намјери да покажу како су „ствари сређене“, те да повуку евентуално поднесу пријаву.

Свака од ових фаза може трајати дужи или краћи период, у зависности од конкретног случаја. Наравно да оваква класификација фаза насиља у породици није универзална и није правило, али неки случајеви из праксе упућују на закључак да је врло извјесна.

Насилник

Према извјештајима ЦЈБ Бања Лука, насиље у породици најчешће врше особе мушког пола, старосне доби од 30 до 50 година, и најчешће се ради о повратницима у вршењу ових кривичних дјела. У почетку најчешће долази до вербалног насиља, које почиње вербалним увредама, затим слиједи покушаји контроле и изолације жртве, којима је узрок најчешће

љубомора, а на крају, као врхунац ескалације сукоба, долази до физичког насиља.

Насилнике врло често није лако препознати. Они потичу из свих друштвених слојева. Међу њима има високообразованих, па чак и угледних грађана. У стварности су они често наизглед сасвим нормалне особе.

Узроци понашања насилника су различити. Традиционални ставови о томе како је мушкарац „глава породице“, и како је он тај ког остали чланови породице треба да слушају и поштују, још увијек су дубоко увријезани у нашем друштву. У великом броју случајева алкохол је узрок породичних проблема, а такођер и насиља у породици.

Негирање насиља у породици је готово универзална карактеристика насилника. Приликом обављања разговора, насилници врло често дају изјаве типа „нисам је тукао“, „само сам је мало гурнуо“ и слично. Понекад се у разговору стиче утисак да су они врло добро свјесни свог понашања, као и чињенице да је њихово понашање друштвено неприхватљиво, међутим, да их то забрињава једино у оном моменту кад постану свјесни чињенице да ће за своје понашање бити и кажњени.

Жртва насиља

Жртве насиља у породици најчешће су жене, затим слиједи дјеца или родитељи, зависно од случаја. Основна карактеристика жртава јесте да су оне физички слабије од насилника. Такођер, врло често жртве дуго трпе насиље прије него што се одлуче да га пријаве надлежним органима, а то се обично дешава онда кад је понашање насилника постало неиздрживо.

Одговор на питање зашто жртве, првенствено жене, трпе насиље, није лако дати. Ипак, ако узмемо у обзир постојећу литературу, те након што анализирамо пријављене случајеве насиља у породици, односно разговоре које обављамо са жртвама породичног насиља, можемо констатовати да је патријархална средина која нас окружује један од главних узрока оваквог понашања од стране жртава. Наиме, жртве углавном сматрају да треба да покушају да сачувају брак, па чак и по цијену претрпљених увреда или покојег удараца. Такођер, многе од њих сматрају да је то што им се дешава срамота, те насилничко понашање својих чланова породице по сваку цијену настоје да сакрију од своје околине. Надаље, образложења да су дјеца разлог остајања у каквој-таквој, макар и дисфункционалној породици, врло су честе, као и брига жртава да ће развод од насилника имати негативан утицај на дјецу. Жртве се константно надају да ће се понашање насилника једног дана промијенити, посебно у случајевима кад насилници обећавају да ће се промијенити.

Врло је битно нагласити да институције, нажалост, још увијек немају адекватне механизме заштите жртава насиља у породици. Институције које се баве овом проблематиком још увијек су недовољно стручно и кадровски оспособљене, а, такођер, на нашим просторима, посебно у мањим

средионама, још увијек не постоји довољан број организација или установа које могу да пруже помоћ, првенствено психолошку, нити заштиту жртвама насиља, те, у великом броју случајева не постоји могућност, макар привременог, смјештаја жртва насиља у сигурно окружење, барем у фази док траје акутно насиље или док постоји страх да би се насиље могло поновити.

Оно што никако не смијемо занемарити је већ помињана, у већини случајева, тешка и неизвјесна економска ситуација у којој највећи дио грађана живи. Жртве врло често економски зависе од насилника, те немају могућности да саме дођу до средстава потребних за живот, па су, посебно у ситуацијама кад немају гдје да оду, просто принуђене да трпе насиље и насилника.

Најчешће испољени облици насиља у породици - искуства из праксе

Посматрајући и анализирајући податке којима располаже ЦЈБ Бања Лука из 2004, 2005. и 2006. године, можемо закључити да највећи број пријављених случајева насиља у породици врши супруг над супругом, а затим, у знатно мањем обиму, до насиља долази између родитеља и дјеце, односно насилници су углавном отац или син. Дакле, у највећем броју случајева, жртве насиља у породици су жене.

Ако посматрамо средину у којој се насиље у породици најчешће дешава, може се закључити да је то урбана, градска средина. Насиље се углавном дешава у приватним кућама и становима. Међутим, насиље се такођер дешава и у угоститељским или трговинским објектима, на радном мјесту, отвореном простору или на улици, мада у знатно мањој мјери.

Облици и радње насиља који су најзаступљенији на наведеном подручју су физичко насиље нападом на тјелесни интегритет члана породице, дрско и безобзирно понашање, омаловажавање, па чак и пријетње ватреним оружјем.

Из анализе начина извршења, евидентно је да физичком злостављању претходи више пута поновљен вербални сукоб, затим слиједе дрско и безобзирно понашање. До кулминације насиља долази физичким нападом на члана породице, а неријетко се дешава да насилници посегну за употребом хладног или ватреног оружја, ког на овим просторима још увијек има у великим количинама.

Посљедице насиља у породици, у највећем броју случајева су нарушавање душевног здравља и спокојства чланова породице, међутим, у једном значајном проценту долази до доношења тјелесних, па и тешких тјелесних повреда. Екстремни случајеви убиства члана породице, као посљедице насиља у породици, су, на срећу, ријетки, али и сама чињеница да се јављају и такви случајеви, алармантан је податак.

Велики број случајева насиља у породици дешава се под утицајем алкохола на насилника.

Периодичним праћењем наведене проблематике на нивоу ЦЈБ Бања Лука, дошли смо до сазнања да се ова кривична дјела врше учесталије у истим породицама, односно, да долази до понављања, погоршавања и проширивања сукоба са све тежим посљедицама. У поменутим случајевима евидентна је ескалација сукоба, односно насиља над жртвама, а такав закључак неминовно упућује на потребу ширег и комплекснијег сагледавања тих случајева у циљу пружања правовремене и адекватне помоћи жртвама насиља, те иницирања на укључивање и других релевантних органа и институција, првенствено органа социјалне заштите, и предузимање одређених мјера, у складу са њиховим могућностима и надлежношћу.

Ипак, оно што посебно забрињава јесте чињеница да полиција често долази до оперативних сазнања да се у одређеним породицама дешава насиље, како над женама, тако и над малољетном дјецом, међутим, и поред тога, жртве негирају да се насиље десило. У таквим случајевима, жртве не само што не желе пријавити насилника већ и након сазнања полиције за насиље не желе дати изјаву на записник. Будући да је специфичност насиља у породици као кривичног дјела чињеница да су жртве, у овом случају свједоци, у сродничком односу са осумњиченим лицем, оне, према Закону о кривичном поступку (члан 147. став 2. ЗКП РС), имају право да не дају изјаву на записник, односно да одбију свједочење против осумњиченог лица због сродничког односа. На тај начин саме жртве се придржавају одређеног обичајног понашања, према коме је насиље у породици приватна ствар и срамота за коју околина не треба да зна. Жртве тако штите насилника, те на тај начин и саме доприносе ескалацији насиља у породици.

У раду са жртвама насиља у породици, може се такођер доћи до закључка да се жртве врло тешко одлучују на кривично гоњење извршиоца насиља у породици. Приликом обављања разговора врло су честа инсистирања жртава да се са насилником „ако икако може само поразговара“, те да се он „од стране полиције само упозори, а ако се насилник евентуално оглуши о упозорење, те поново дође до насиља, оштећена страна ће у том случају поново случај пријавити полицији, те га у том случају и кривично гонити“. У ЦЈБ Бања Лука, у раду са оваквим случајевима, будући да оштећена страна, односно, у овом случају, свједок у кривичном поступку, има право да не даје изјаву на записник, обично се у разговору са жртвама утврде чињенице о породичном стању, те се, у складу са захтјевом оштећене стране, извјештај доставља Центру за социјални рад Бања Лука на даље поступање у оквиру његове надлежности, односно ради обављања разговора са насилницима, те даљи рад са њима и покушај да се сукоб у породици ријеша вансудским путем.

Такођер, у раду са породицама у којима се дешава насиље у породици често се наилази на случајеве повлачења пријаве након помирења

супружника, што донекле и доказује теорију о фазама насиља у породици. Кратко вријеме након подношења Извјештаја о откивању извршиоца кривичног дјела надлежном Тужилаштву, жртва и насилник, обично заједно, долазе у просторије ЦЈБ Бања Лука, гдје нам говоре о томе како је насиље у њиховој породици прошлост, како се насилник „поправио“, те како се насиље више неће понављати. У том случају, они се упућују у надлежно Тужилаштво. ЦЈБ Бања Лука нема повратних информација од Тужилаштва о томе шта се дешава у оваквим случајевима, односно да ли се насилник ипак кажњава и на који начин. Ипак, на основу одређених података којима располажемо, можемо констатовати да у неким случајевима, након подношења Извјештаја надлежном Тужилаштву, долази до тога да жртве негирају или захтијевају повлачење претходно датих изјава.

Како закон штити жртве насиља у породици

У складу са Уставом БиХ, као највишим законодавним прописом, обавеза је државних институција и законодавних органа да законодавно регулишу и обезбиједи заштиту жртава од насиља у породици. То је учињено кроз Закон о равноправности полова БиХ, те кривичноправне прописе, Кривични закон, како РС, тако и ФБиХ. Поред тога, породица и малољетна дјеца су додатно заштићени кроз породичне законе РС и ФБиХ.

Закон о равноправности полова бих и насиље у породици

Судећи по досадашњим искуствима у раду на случајевима насиља у породици, жртва породичног насиља најчешће је жена. Закон о равноправности полова, који је усвојен од стране Парламентарне скупштине БиХ и објављен у Службеном гласнику БиХ број 16, од 16. јуна 2003. године, обезбјеђује заштиту од насиља по основу пола.

Чланом 4. Закона о равноправности полова БиХ обезбијеђена је:

1. Дефиниција насиља на основу пола (члан 4. став б)
2. Дефиниција узнемиравања на основу пола (члан 4. став ц)
3. Дефиниција сексуалног узнемиравања (члан 4. став д)

Чланом 17. Закона о равноправности полова БиХ прописано је да је забрањен сваки облик насиља у приватном и јавном животу по основу пола, као и обавеза надлежних власти да предузму одговарајуће мјере ради елиминације и спречавања насиља на основу пола, те инструменти пружања заштите, помоћи и накнаде жртвама. Такођер, предвиђена је обавеза надлежних власти да предузму мјере превенције насиља заснованог на полу,

кроз едукацију, подизање свијести међу државним службеницима, у јавности и сл.

Глава 17, члан 27. Закона о равноправности полова БиХ регулише казнене одредбе по овом закону: „Ко на основу пола врши насиње, узнемиравање, сексуално узнемиравање, описано одредбама члана 4. овог закона, казниће се за кривично дјело казном затвора у трајању од 6 мјесеци до 5 година. Гоњење се предузима по службеној дужности.“

Чланом 28, став 1. Закона о равноправности полова БиХ одређене су казне којим ће се за прекршај казнити правна особа уколико „Не предузме одговарајуће мјере и ефикасне механизме заштите против дискриминације по основу пола, узнемиравања и сексуалног узнемиравања.“

Чланом 29. Закона о равноправности полова БиХ одређено је да „процесуирање и доношење одлука због кривичног дјела и дјела прекршаја утврђених овим законом је хитне природе и има приоритет у раду надлежних органа.“

Кривични закон РС и насиље у породици

Кривичним законом Републике Српске из 2000. године (Службени гласник број 22, од 31. јула 2000. године), насиље у породици је постало кривично дјело, које спада у групу кривичних дјела против брака и породице.

Насиље у породици или породичној заједници

Члан 198.

(1) Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

(2) Ако је при извршењу дјела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повриједи или здравље наруши, учинилац ће се казнити затвором од три мјесеца до три године.

(3) Ако је усљед дјела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља или су она чињена према малолетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.

(4) Ако је усљед дјела из претходних ставова наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од двије до дванаест година.

(5) Ко лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казниће се затвором од најмање десет година.

(6) Под породицом или породичном заједницом у смислу овог дјела подразумевају се и бивши супружници и њихова дјеца, као и родитељи бивших супружника

Кривичним законом РС из 2003. године (службени гласник Републике Српске број 49, од 25. јуна 2003. године), чланом 208, став 1-6, поштрене су мјере за починиоце кривичног дјела насиља у породици. Тако је чланом 208. став 1. за извршиоце овог кривичног дјела, умјесто досадашње казне до једне године дана затвора, предвиђена казна затвора до двије године.

Насиље у породици или породичној заједници

Члан 208.

(1) Ко примјеном насиља, дрским или безобзирним понашањем угрожава спокојство, тјелесни интегритет или душевно здравље члана своје породице или породичне заједнице, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Ако је при извршењу дјела из става 1. овог члана коришћено оружје, опасно оруђе или друго средство подобно да тијело тешко повриједи или здравље наруши, учинилац ће се казнити затвором од три мјесеца до три године.

(3) Ако је усљед дјела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља или су она чињена према малољетном лицу, учинилац ће се казнити затвором од једне до пет година.

(4) Ако је усљед дјела из претходних ставова наступила смрт члана породице или породичне заједнице, учинилац ће се казнити затвором од двије до дванаест година.

(5) Ко лиши живота члана породице или породичне заједнице којег је претходно злостављао, казниће се затвором од најмање десет година.

(6) Под породицом или породичном заједницом у смислу овог дјела подразумјевају се и бивши супружници и њихова дјеца, као и родитељи бивших супружника

Поред децидирано дефинисаног Насиља у породици као кривичног дјела, Кривични закон РС регулише и неке друге облике породичног злостављања и занемаривања, не само жена, као најчешћих жртава породичног насиља, већ и малољетне дјеце.

Запуштање и злостављање малољетног лица

Члан 207.

(1) Родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које грубим занемаривањем своје дужности збрињавања и васпитања запустити малољетно

лице о којем је дужно да се стара, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Родитељ, усвојилац, старалац или друго лице које злоставља малољетно лице или га принуђава на претјеран рад или рад који не одговара узрасту малољетног лица или на просјачење, или га из користољубља наводи на вршење других радњи које су штетне за његов развој, казниће се затвором до три године.

(3) Ако је усљед дјела из става 1. и 2. овог члана наступила тешка тјелесна повреда или тешко нарушење здравља малољетног лица, или се малољетно лице одало проституцији, алкохолу или другим облицима асоцијалног понашања, учинилац ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година.

Кршење породичних обавеза

Члан 209.

(1) Ко грубим кршењем законом утврђених породичних обавеза остави у тешком положају члана породице који није у стању да се сам о себи стара, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Ако је усљед дјела из става 1. овог члана наступило тешко нарушење здравља члана породице, учинилац ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година.

(3) Ако је усљед дјела из става 1. овог члана наступила смрт члана породице, учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

(4) При изрицању условне осуде суд може учиниоцу поставити услов да уредно извршава своје обавезе збрињавања, васпитања и издржавања.

Избјегавање давања издржавања

Члан 210.

(1) Ко избјегава да даје издржавање за лице које је по закону дужан да издржава, а та дужност је утврђена на основу извршне судске одлуке или извршног поравнања пред судом или другим надлежним органом, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

(2) Ако су усљед дјела из става 1. овог члана наступиле тешке посљедице за издржавано лице, учинилац ће се казнити затвором до двије године и новчаном казном.

(3) При изрицању условне осуде суд може учиниоцу одредити обавезу да намири доспјеле обавезе и да уредно даје издржавање.

Закон о заштити од насиља у породици РС

У Републици Српској је крајем 2005. године (Службени гласник број 118, од 30. децембра 2005. године) донесен Закон о заштити од насиља у породици (у даљем тексту Закон), којим се уређују: заштита од насиља у породици, појам насиља у породици, те начин заштите чланова породице, као и врста и сврха прекршајних санкција за починиоце насилних радњи. Поменути закон обавезује полицију, тужилаштво, органе старатељства и суд да пруже адекватну заштиту од насилничког понашања жртвама породичног насиља, и прописује обавезу обавјештавања надлежног центра за социјални рад о сваком пријављеном случају насиља у поодици.

Новина је у томе што су, поред дефинисања појма породице и радњи насиља у породици, чланом 9. Закона о заштити од насиља у породици предвиђене заштитне мјере које суд може изрећи насилнику за насилничко понашање:

1. Удаљење из стана, куће или неког другог стамбеног простора
2. Забране приближавања жртви насиља
3. Осигурање заштите жртве насиља
4. Забране узнемиравања или ухођења жртве насиља
5. Обавеза психосоцијалног третмана
6. Обавезно лијечење од зависности
7. Рад у корист хуманитарне организације или локалне заједнице

Прописе о начину спровођења заштитних мјера удаљења из стана, забране приближавања жртви насиља, забране узнемиравања или ухођења жртве насиља било је обавезно да донесе Министарство унутрашњих послова Републике Српске у року од 60 (шездесет) дана од дана ступања на снагу Закона.

Прописе о начину спровођења заштитних мјера обавезног психосоцијалног третмана и обавезног лијечења од зависности било је обавезно да донесе Министарство здравља и социјалне заштите, док је прописе о условима за отварање и рад Сигурне куће, као и услове за оснивање, финансирање и рад алиментационог фонда, који су неопходни за спровођење заштитне мјере обезбјеђења заштите жртве насиља, било обавезно да донесе, поред Министарства здравља и социјалне заштите, Министарство финансија Републике Српске.

Породични закон РС и насиље у породици

Породични закон РС (Службени гласник РС број 54/02), који је ступио на снагу 29. јула 2002. године, уређује породичноправне односе између брачних супружника, родитеља и дјеце, усвојоца и усвојеника, стараоца и штићеника и односе између сродника у брачној, ванбрачној или

усвојеничкој породици, те поступке надлежних органа у вези са породичним односима и старатељством.

Проблеми у спровођењу закона о заштити од насиља у породици у РС

Министарство унутрашњих послова је једино министарство које је подзаконска акта, неопходна за примјену и спровођење Закона о заштити од насиља у породици (у даљем тексту Закона), те примјену заштитних мјера које су поменути Закон предвиђене, донијело у предвиђеном року. Остала министарства још увијек, ни десет мјесеци након ступања на снагу Закона, нису донијела подзаконска акта на која су била обавезана. То је, у овом моменту, створило јаз између Закона који формално постоји, и нуди добра рјешења за заштиту жртава породичног насиља, и немогућности изрицања, а самим тим и спровођења заштитних мјера предвиђених Законом.

Улога и задаци полиције у расвјетљавању и доказивању кд насиља у породици

У моменту кад насиље у породици кулминира, тј. када жртве немају другог избора него да затраже помоћ од надлежних институција, увијек је полиција институција којој се првој обраћају. По самом сазнању да је почињено насиље у породици, на лице мјеста се упућује патрола униформисане полиције која прва долази у контакт, како са жртвом тако и са насилником. На лицу мјеста се утврђују генералије, те у каквом стању се налази жртва и који степен насиља је у питању. Већ је поменуто да је, како у ФБиХ тако и у РС, донесен Закон о заштити од насиља у породици, који насиље у породици третира као прекршај, те самим тим даје могућност бржег и ефикаснијег дјеловања, и готово тренутног изрицања заштитних мјера предвиђених поменути Законом. Проблем у досадашњој пракси је представљало непостојање подзаконских аката којима би се регулисао начин изрицања заштитних мјера предвиђених Законом о заштити од насиља у породици, као и спровођење изречених мјера. Правилник о начину спровођења заштитних мјера донесен је од стране МУП-а РС, а – иако су поменути Законом и остала релевантна министарства била обавезана да у одређеном року од момента доношења овог Закона донесу подзаконска акта којима би се омогућила и регулисала примјена овог Закона, то још увијек није урађено. Самим тим, Закон о заштити од насиља у породици се не примјењује, заштитне мјере предвиђене овим Законом се још не изричу, тако да полиција, у суштини, има ограничену могућност да дјелује.

Полиција има законску могућност да лице које је осумњичено да је извршило кривично дјело задржи до 24 часа. Након тога се о почињеном

дјелу обавјештава дежурни тужилац, који одлучује о томе шта даље са осумњиченим лицем. Будући да је за насиље у породици као кривично дјело прописана казна до двије године затвора, досадашња искуства су таква да се лице које изврши насиље у породици, сваки пут пусти на слободу након извршеног дјела, те да поступак иде у редовну процедуру. Самим тим, полиција није у могућности да осигура жртву породичног насиља од евентуалног поновног напада од стране насилника.

Закон о заштити од насиља у породици нуди добра рјешења, посебно тиме што даје могућност да се моментално дјелује и да се одмах изрекне одговарајућа мјера према насилницима, међутим, још нису створени услови за спровођење овог закона. Проблем представља и чињеница да још увијек не постоје кризни центри, а самим тим оправдано се поставља питање заштите жртве насиља у оваквим условима, односно проблем „празног простора“ од момента интервенције полиције, па до дјеловања суда. То је и разлог што се често жртве насиља у породици више пута обраћају полицији у апелу да им се помогне и да се заштите од насилника.

По сазнању да је извршено кривично дјело насиље у породици, спроводи се истрага, и о свим добијеним сазнањима обавјештава се надлежно тужилаштво, које, у зависности од случаја, подиже оптужницу. Проблем представља то што се жртве често у међувремену предомисле, те одустану од кривичног гоњења починиоца. Такођер, недостатак мониторинга, савјетовалишта, те економске помоћи жртвама насиља доводе до тога да жртве често повлаче пријаве. У таквим случајевима, оне се упућују у надлежно тужилаштво, које даље одлучује о томе како да поступи. Насиље у породици је, као што смо већ констатовали, проблем који је у порасту, и чије сузбијање захтијева координацију свих институција и елемената цивилног друштва који се баве овом проблематиком – полиције, центра за социјални рад, тужилаштва, суда, невладиних организација. Досадашња искуства говоре о томе да, и поред тога што представници поменутих институција, посебно центра за социјални рад, активно учествују на трибинама, округлим столовима, те семинарима посвећеним проблематици насиља у породици, оне у практичном дијелу не показују да су дорасле овом проблему, а на чему би било неопходно, у што скорије вријеме, порадити, и то посебно на кадровском јачању.

Због свега наведеног чини се да сви путеви у покушају рјешења овог проблема воде ка полицији, будући да је, чини се, полиција једина институција која, у овом моменту, овом проблему прилази крајње озбиљно, те чини интензивне напоре у циљу пружања помоћи жртвама насиља у породици.

Центар јавне безбједности Бања Лука посједује посебну просторију за обављање разговора са жртвама породичног насиља, те сексуалне злоупотребе, која је намјештена тако да жртви насиља пружи осјећај кућне атмосфере и самим тим могућност опуштања и смиривања.

Будући да су жртве породичног, као и сексуалног, насиља посебно осјетљиве, те да се након доживљеног, а посебно поновљеног насиља у породици налазе у посебно тешком психичком стању, посебну пажњу треба посветити разговору са таквим лицима. Овлаштено службено лице које обавља разговор са таквим лицима мора бити посебно сензибилисано за такву врсту разговора. Жртва од представника полиције ком се обраћа очекује прије свега заштиту, тако да само један погрешан покрет или гестикулација може код жртве изазвати осјећај неповјерења и довести је у још теже психофизичко стање. Препознајући и увиђајући значај овога, у Центру јавне безбједности Бања Лука овлаштена службена лица која имају звање дипломираног психолога раде на расвјетљавању кривичних дјела насиља у породици.

С обзиром на то да се ради о осјетљивој проблематици, јер је породица ипак основна ћелија сваког друштва, потребно је да се обуком сензибилишу и остали који раде на овој проблематици, првенствено мислимо на припаднике униформисане полиције који најчешће први долазе у контакт са жртвама породичног насиља, а посебно кад су у питању малољетна лица као жртве.

Битно је напоменути да су, у неколико наврата, од стране невладине организације „Удружене жене“ организовани семинари за припаднике униформисане и криминалистичке полиције Центра јавне безбједности Бања Лука у циљу едукације и препознавања појавних облика насиља у породици.

Правилник о начину спровођења заштитних мјера дао је конкретне смјернице полицији како се поставити у појединим случајевима, међутим, будући да се Закон о заштити од насиља у породици још не примјењује, то је засад мртво слово на папиру.

Закључак

Из свега наведеног произилази да су у посљедње вријеме учињени велики помаци у циљу заштите жртве од породичног насиља, од чега је најважније доношење и усвајање Закона о заштити од насиља у породици. Међутим, и поред видљивих помака, поменути закон се још не примјењује, а што проблем насиља у породици враћа на почетак.

Активније залагање представника институција које се баве проблемом насиља у породици довело би до тога да се овај проблем адекватније третира, да се на вријеме изричу казне за насилнике, као и да се жртве насиља у породици на адекватан начин заштите, што би увелико допринијело смањењу насиља у породици, те самим тим здравијем одгоју будућих генерација, посебно ако имамо у виду чињеницу да се често као директне или индиректне жртве насиља у породици јављају малољетна лица, а што неминовно утиче на њихово будуће понашање, те на тај начин и развој друштва у цјелини.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Закон о равноправности полова БиХ, „Службени гласник Босне и Херцеговине“ број 1, од 16. јуна 2003. године
2. Закон о кривичном поступку РС, „Службени гласник Републике Српске“ број 50, од 27. јуна 2003. године
3. Кривични закон РС, “Службени гласник Републике Српске“ број 49, од 25. јуна 2003. године
4. Закон о заштити од насиља у породици, „Службени гласник Републике Српске“ број 118, од 30. децембра 2003. године
5. Удружене жене, (2003), Водич за злостављане жене. Бања Лука: Kvinna till kvinna, Шведска.
6. Ирфан Нефић, (2005), Насиље и закон. Сарајево: Фондација „Heinrich Boll“.

Sanja Sumonja

Inspector for juvenile delinquency at the Public Security Center, Banjaluka

DOMESTIC VIOLENCE – RETROSPECTION FROM PRACTICE THE ROLE AND TASK OF THE POLICE

Summary:

While observing domestic violence in the last couple of years, we have come to the conclusion that it is a manifestation in constant progress, from year to year. Is domestic violence a misdemeanour or felony, which has become more intensive in recent years, or has domestic violence finally stopped being "a private matter" and meddling into other people's problems. We will try to put some light on this problem with this paper.

Key words: *domestic violence, forms of domestic violence, the abuser, the victim of domestic violence*

Бруно Фрањић дипл.инж.стр.

стални судски вјештак за балистику и механоскопију
шеф Одсјека за балистичка и механоскопска вјештачења
Федерално министарство унутарњих послова БиХ

**ТРАГОВИ ПОКЛОПЦА САНДУКА НА ЧАХУРАМА
ИСПАЉЕНИМ ИЗ АУТОМАТСКИХ ПУШАКА ТИП
“KALASHNIKOV” cal. 7.62x39 мм**

Сажетак:

Сврха овог рада јесте да вјештацима балистичарима презентира податке и искуства о одређеним траговима, који настају за вријеме избацивања чахура након испалења из аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм. Ове трагове смо назвали “*Трагови поклопца сандука*”. Они садрже веома изражене индивидуалне карактеристике. Ако су му познате ове карактеристике, рад вјештака балистичара ће се упростити и убрзати. Овај рад описује трагове, њихов настанак, јединственост, понављање и корист коју од познавања њихових карактеристика имају вјештаци балистичари приликом идентификације чахура испалењих из АП cal. 7.62x39 мм.

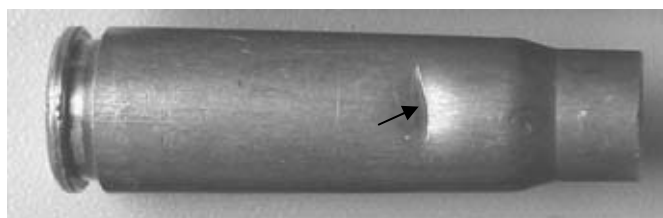
Кључне ријечи: *аутоматска пушка, чахуре, индивидуалне карактеристике, трагови поклопца сандука.*

Увод

Кроз дугогодишњи рад у Одсјеку за балистичка и механоскопска вјештачења Центра за форензику и подршку Управе полиције ФМУП-а, при идентификацији чахура испалењих из ватреног оружја (опће и индивидуалне карактеристике), поред трагова ударне игле, чела затварача, избацивача и извлакача који остају на иницијалној каписли, запажени су интензивни трагови који се налазе на плашту (тијелу) чахура испалењих из аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм.

Утврђивање врсте, марке, типа и модела ватреног оружја из којег су испалене чакуре врши се на темељу опћих карактеристика које се манифестирају у виду заједничког облика и међусобног положаја трагова ударне игле, чела затварача, избацивача и извлакача на иницијалној каписли и данцету чакуре.

Како у доступној литератури везаној за балистичка вјештачења нигдје није поменуто постојање наведених трагова на плашту (тијелу) чакуре испалених из аутоматских пушака тип “Kalashnikov”, за које смо утврдили да постоје и назвали их “Трагови поклопца сандука”, презентираћемо их у овом раду, тако да њиховим испитивањем приликом вјештачења чакуре вјештачи балистичари могу у склопу осталих горе наведених трагова (међусобни положај ових трагова) да се изјасне о врсти и типу ватреног оружја. Ови трагови садрже веома изражене индивидуалне карактеристике, које ће вјештацима балистичарима упростити, олакшати и убрзати рад на идентификацији чакуре, те се и само на темељу њих може извршити позитивна идентификација. **Слика бр. 1** показује наведени траг на тијелу чакуре.

*Постојећи траг на тијелу (плашту) чакуре cal. 7.62x39 мм
Слика бр. 1*

У току испитивања ових трагова, жељело се утврдити слиједеће:

- Трагови (Јесу ли ови трагови случајно настали?)
- Поријекло (Шта је извор/узрок настанка трагова?)
- Понављање (Да ли се репродуцирају на свим чакурама које су испалене из различитих модела АП cal. 7.62x39 мм?)
- Јединственост (Шта је посебност или индивидуалност код ових трагова?)
- И све релевантне информације које су корисне за вјештаке балистичаре.

Циљ рада

Циљ овог рада јесте да вјештацима балистичарима презентира податке и искуства о траговима који настају за вријеме избацивања чахура након испалења из аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм. Ови трагови су названи “*Трагови поклопца сандука*”. Они садрже веома изражене индивидуалне карактеристике. Ако су му познате ове карактеристике, рад вјештака балистичара ће се упростити и убрзати. Овај рад описује трагове, њихов настанак, јединственост, понављање и корист коју од познавања њихових карактеристика имају вјештаци балистичари приликом идентификације чахура испалењих из АП cal. 7.62x39 мм.

Материјал и методе

- АП cal. 7.62x39 мм различитих модела;
- Чахуре cal. 7.62x39 мм;
- Компаративни микроскоп марке “Leica FS C”
- Компаративни микроскоп марке “ЗРАК МК-1 9501001”;
- Дигитална камера марке “Canon PowerPower Shot C50”.

АНАЛИЗА И ДИСКУСИЈА (ЕКСПЕРИМЕНТИ И РЕЗУЛТАТИ)

У редослиједу карактеризирања поменутих предмета испитивања (трагова, њиховог поријекла, понављања, јединствености и свих релевантних информација које су корисне за вјештаке балистичаре) извршено је више експеримената. Кроз тестове су кориштени различити модели АП тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм. Слиједеће двије табеле (**Табела бр. 1 и бр. 2**) описују експерименте, предмете, резултате и различите моделе АП који су тестирани.

Табела бр. 1: Експерименти и добивени резултати који су изведени по редослиједу испитивања карактеристика Трагова поклопца сандука.

Предмет експеримента	Постављење експеримента	Резултати експеримента
Да ли су трагови случајно настали?	Десет метака (ознаке на данцету ИК 91 и ППУ 1986) испалених из исте АП	Трагови су настали на свих десет чахура
Понављање трагова на чахурама испаленим из исте АП	Исто као горе	Трагови се понављају на свих десет чахура
Понављање трагова на чахурама испаленим из истог модела АП (ЦЗ М70АБ2)	Десет чахура су испалене из три модела АП (ЦЗ М70АБ2)	Трагови су настали на свим чахурама које су испалене из истог модела АП
Понављање трагова на различитим моделима АП (ЦЗ М70АБ2, АКМ и АКС)	Десет чахура су испалене из два модела АП више (АКМ и АКМС)	Трагови су настали на свим чахурама, које су испалене из различитих модела АП (тип КАLASHNIKOV)
Тип трагова (опће карактеристике и/или индивидуалне карактеристике)	Чахуре које су испалене из исте АП су компариране на компаративном микроскопу	Трагови садрже опће и индивидуалне карактеристике. Напомена: Резултати компарације су позитивни
Трагови у односу на произвођача стрељива	Осам метака од четири произвођача (ППУ, ИК, ИК и 539 81) је испалено из исте АП	Трагови на чахурама садрже исте опће карактеристике
Понављање трагова на чахурама из збирке неспорних	Чахуре из збирке су мануално провјерене (испитивано је око стотињак чахура,	Трагови се појављују и понављају на свим чахурама.

чахура Одсјека за балистичка и механоскопска вјештачења ФМУП-а Сарајево БиХ	испаљених из тридесет АП).	
Физичка оријентација трагова поклопца сандука	Оријентација трагова поклопца сандука је измјерена у односу на друге референтне трагове (нпр. ударне игле, чела затварача, избацивача, извлакача)	Локација је иста на свим чахурама. <i>Слика бр. 2</i> показује оријентацију трагова у односу на референтне трагове – који су на “два сата”.

Табела бр. 2 описује различите моделе АП који су тестирани.

Ред. бр.	Модел	Бр.тестираних АП	Калибар
1.	АП ЗАВОДИ ЦРВЕНА ЗАСТАВА YUGOSLAVIA M70Б1	2	7.62x39 мм
2.	АП ЗАВОДИ ЦРВЕНА ЗАСТАВА YUGOSLAVIA M70АБ2	3	7.62x39 мм
3.	АК47 руске производње	2	7.62x39 мм
4.	АКМ бугарске производње	2	7.62x39 мм
5.	АКМ кинеске производње	2	7.62x39 мм
6.	АКМС румунске производње	2	7.62x39 мм
7.	АКМ мађарске производње	2	7.62x39 мм

Трагови поклопца сандука – узрок настанка

Резултати из Табеле бр. 1 су директно усмјерили према слиједећим закључцима:

- Трагови поклопца сандука нису случајно настали. Они се понављају на свим чахурама, које су испалјене из различитих модела аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм.
- Трагови не зависе од произвођача стрелјива.
- Трагови садрже и опће и индивидуалне карактеристике.
- Облик се може репродуцирати на свим чахурама које су испалјене из различитих модела аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм (Слика бр. 4 показује облик трагова поклопца сандука).

Орјентација и позиција трагова (око два сата)

Слика бр. 2

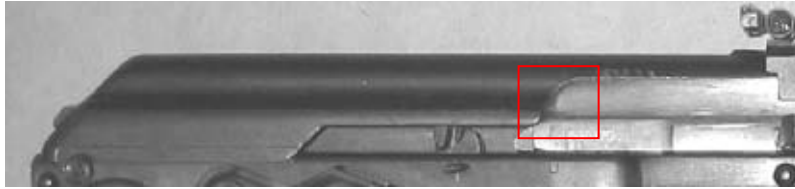

Слика бр. 3

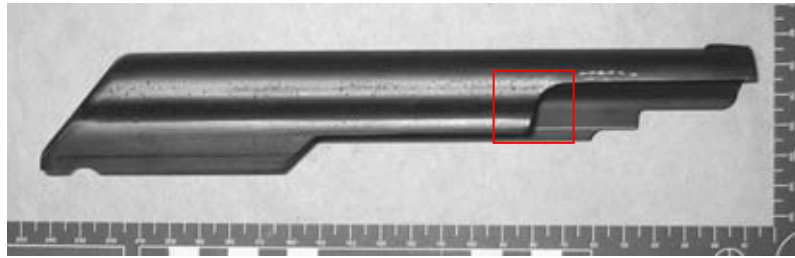

Облик Трагова поклопца сандука

Слика бр. 4

*Поклопац сандука на АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, цал. 7.62x39 мм
Слика бр. 5*

*Поклопац сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм
Слика бр. 6*

У слиједећој фази је требало наћи разлог настајања трагова поклопца сандука. Размотрене су слиједеће могућности поријекла трагова:

- Спремник стрељива АП,
- Лежиште метка,
- Поклопац сандука (види **Слике бр. 5 и 6**)

Провјером оријентације трагова на тијелу (плашту) чахура у односу према другим карактеристикама (ударна игла, чела затварача, избацивача и извлакача) утврђено је да су локација и облик трагова на чахурама конзистентни и понављају се. Локација је на око “два сата”.

Понављање конзистентности локације трагова оповргава хипотезу да су трагови утиснути на чахурама послје остављања АП, у којем случају трагови могу бити случајно утиснути на чахури метка.

У другој провјери да ли је спремник разлог настанка трагова, извршена су два експеримента:

ЕКСПЕРИМЕНТ 1

- Пет метака је испалено из спремника “А”
- Пет метака је испалено из спремника “Б”

ЕКСПЕРИМЕНТ 2

- Три метка су испаљена послје ручног стављања у лежиште.

Када је извршена компарација трагова на чахурама које су испаљене кориштењем spremника “А”, на чахурама које су испаљене кориштењем spremника “Б” и чахурама ручно стављеним у лежиште метка, утврђена је позитивна идентификација.

Чињенице утврђене с ова два експеримента оповргавају хипотезу да је spremник узрок трагова на чахурама.

Кроз испитивање истих АП преко стерео микроскопа, на дијелу поклопаца сандука (Слике бр. 5, 6 и 9) утврђено је да на њему постоје трагови жуте боје. Слике бр. 7 и 8 показују локацију удара чахуре у поклопац сандука.

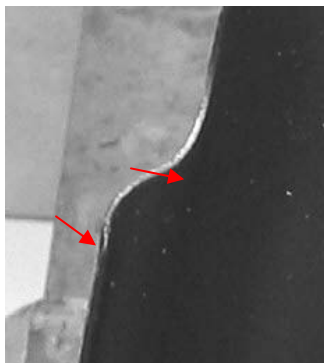
*Положај испаљене чахуре приликом избацивања из АП марке “Црвена
Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм
Слика бр. 7*

*Положај испаљене чахуре приликом избацивања из АП марке “Црвена
Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм
Слика бр. 8*

На дијелу поклопца сандука АП видљиви су трагови жуте боје означени стрелицом (Слика бр. 9).

Сам процес опаљења метака и избацивања чахура из аутоматске пушке, међусобни распоред трагова ударне игле, избацивача и извлакача на иницијалној каписли и данцету чахуре у односу на траг на плашту чахуре, присутност трагова жуте боје на поклопцу сандука, увјерили су нас да је једини могући узрок ових трагова поклопац сандука.

Слика бр. 9

Идентификација и потврда да наведени трагови заиста потјечу од поклопца сандука

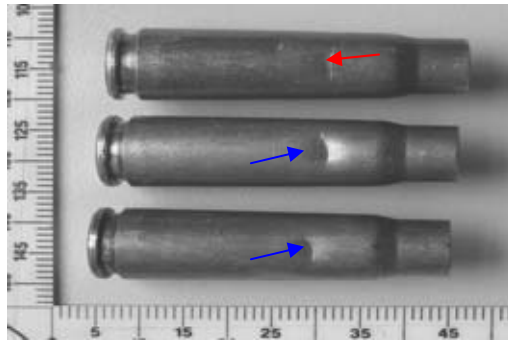
Из Аутоматске пушке марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм (Слика бр. 10) извршена су пробна испаливања ради добивања неспорних чахура с траговима (“Трагови поклопца сандука”).

Слика бр. 11 приказује три чахуре испале из наведене АП, на којима су трагови истог облика и положаја на двије чахуре означени плавим стрелицама, док је на трећој чахури црвеном стрелицом означен траг који има исти положај и облик, али је окренут за 180⁰ у односу на трагове на друге двије чахуре.

Аутоматска пушка марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм

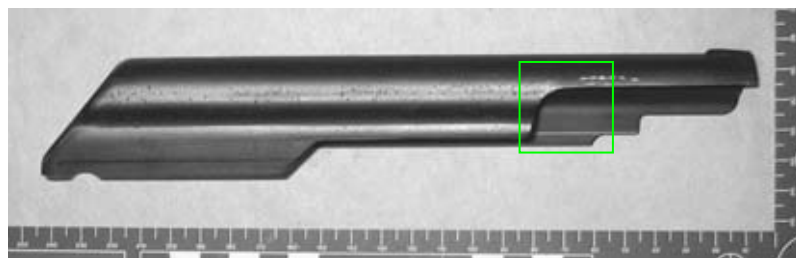
Слика бр. 10

Три (3) чакуре испаљене из АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm, са специфичним траговима на плашту чакуре (означени стрелицама), насталим ударом чакуре у поклопац сандука
Слика бр. 11

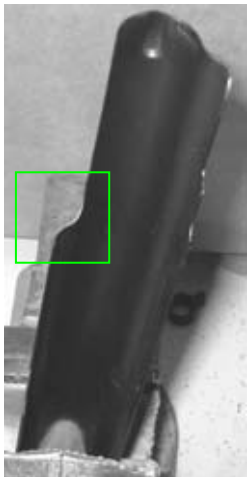

Поклопац сандука на АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm
Слика бр. 12

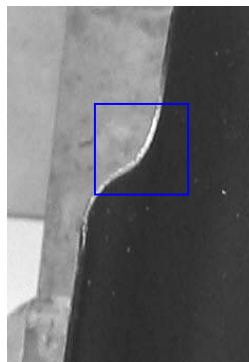

Поклопац сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm
Слика бр. 13

Слике бр. 15 и 16 приказују дио поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm, од којег потјечу трагови на 2 (двје) од три из ње испљене чакуре (Слике бр. 17 и 18).

Слика бр. 14

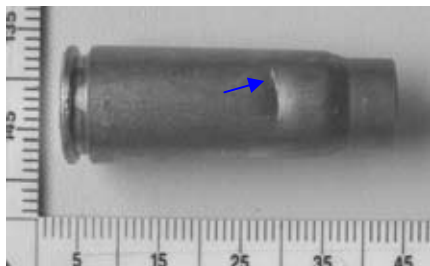

Слика бр. 15

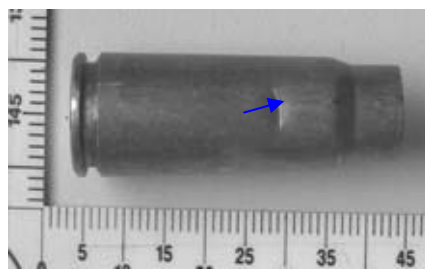

Слика бр. 16

Дио поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm, од којег потјечу трагови на 2 (двје) од три из ње испљене чакуре

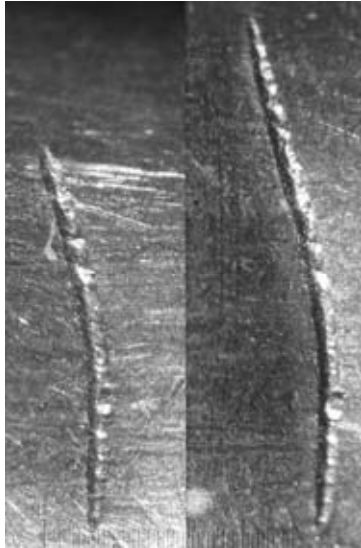
Слика бр. 17

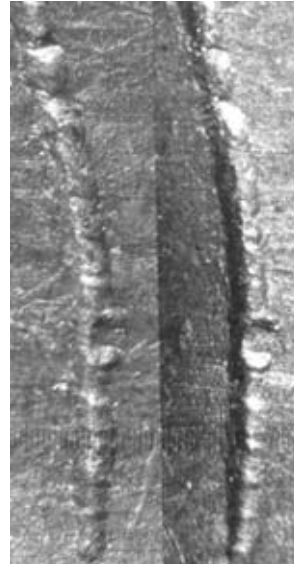
Слика бр. 18

Двије (2) од три чакуре испале из АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm (с траговима означеним плавим стрелицама, који потјечу од дијела поклопца сандука – Сlike бр. 17 и 18)

Успоређивањем/компарацијом трагова на двије (2) од три чакуре испале из АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm (трагови означени плавим стрелицама – Сlike бр. 17 и 18), нађене су заједничке индивидуалне карактеристике које се манифестирају у виду заједничког микрорелефа унутар трагова – Сlike бр. 19 и 20.

Слика бр. 19

Слика бр. 20

Успоредне/компаративне сlike трагова на двије (2) од три чакуре испале из АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm (трагови означени плавим стрелицама – Сlike бр. 17 и 18)

ЕКСПЕРИМЕНТ 3

Да би се потврдило да наведени трагови заиста потјечу од наведеног дијела поклопца сандука, извршено је механичко утискивање трагова на тијелу (плашту) чакуре, ради добивања трагова за успоређивање/компарацију с траговима на чакурама испаленим из наведене аутоматске пушке – Сlike бр. 21 и 22.

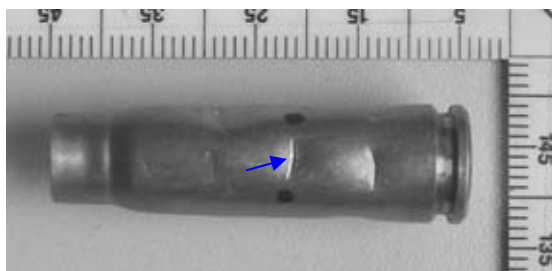
Слика бр. 21

Слика бр. 22

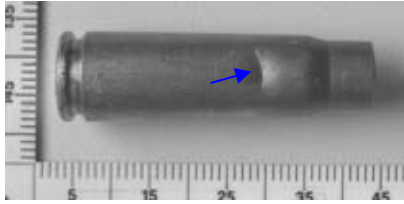
Прављење неспорних трагова механичким путем на чахури, ударом чекићем на површини поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm - Слика бр. 15

Слика бр. 23 приказује чахуру с траговима направљеним механичким путем ударом чекићем на површину поклопца наведене аутоматске пушке (траг за компарацију означен плавом стрелицом).

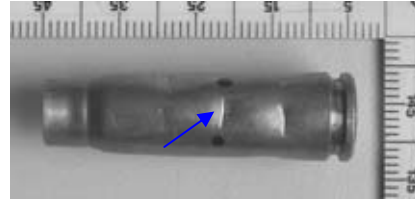
Слика бр. 23

Чахура с траговима направљеним механичким путем, ударом чекићем на површину поклопца - Слика бр. 15 (траг за компарацију означен плавом стрелицом)

Слика бр. 24

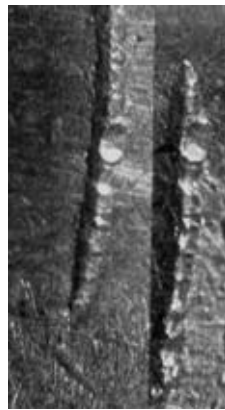
*Чахура испалјена из АП
(с трагом означеним плавом
стрелицом)*

Слика бр. 25

*(Чахура с траговима добивеним
механичким путем
– траг за компарацију означен
плавом стрелицом)*

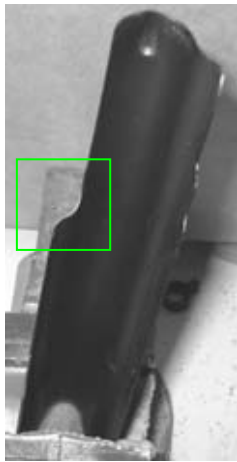
Успоређивањем/компарацијом трагова на једној од три чакуре испалјене из наведене АП и трага направљеног механичким путем на чакури (трагови означени плавим стрелицама – **Слике бр. 24 и 25**); нађене су заједничке индивидуалне карактеристике које се манифестирају у виду заједничког микрорелефа унутар трагова – **Слика бр. 26**.

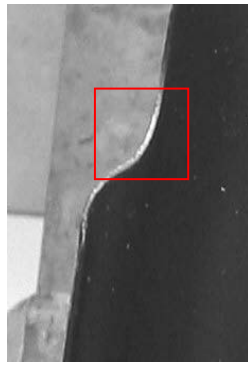
Слика бр. 26

Успоредна/компаративна фотографија трага на чакури испалјеној из АП и трага на чакури добивеног механичким путем (трагови означени плавим стрелицама – Слика бр. 24 и 25)

Слике бр. 28 и 29 приказују дио поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm, од којег потјече траг на једној од три из ње испалјене чакуре (**Слика бр. 30**).

Слика бр. 27

Слика бр. 28

Слика бр. 29

Део поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm, од којег потјече траг на једној од три из ње испале чехуре

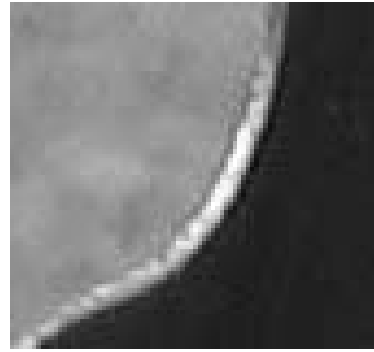

Слика бр. 30

Једна (1) од три чехуре испалена из АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 mm (с трагом означеним црвеном стрелицом, који потјече од дијела поклопца сандука – Слика бр. 28)

ЕКСПЕРИМЕНТ 4

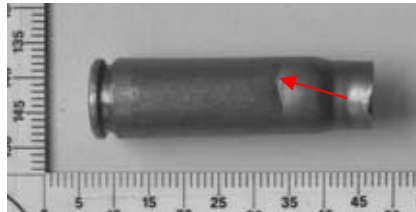
Да би се потврдило да наведени траг заиста потјече од наведеног дијела поклопца сандука, извршено је механичко утискивање трагова на тијелу (плашту) чехуре, ради добивања трага за успоређивање/компарацију с трагом на чехури испалењој из наведене аутоматске пушке – **Слике. бр. 31** и **32.**

Слика бр. 32

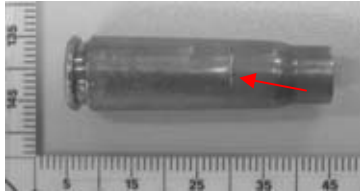
Слика бр. 31

Прављење неспорног трага механичким путем на чахури, ударом чекићем на површини поклопца сандука АП марке “Црвена Застава” М70АБ2, серијског броја 589375, cal. 7.62x39 мм (Слика бр. 28)

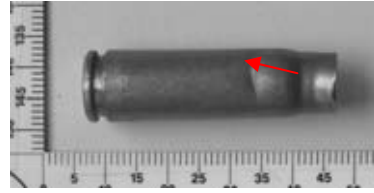

Слика бр. 33

Чахура с трагом направљеним механичким путем ударом чекићем на површину поклопца - Слика бр. 24 (траг за компарацију означен црвеном стрелицом)

Слика бр. 34
Чахура испалена из АП с трагом
означеним црвеном стрелицом

Слика бр. 35
Чахура (с трагом добивеним
механичким путем – траг за
компарацију означен црвеном
стрелицом)

Успоређивањем/компарацијом трагова на једној од три чахуре испалене из наведене АП и трага направљеног механичким путем на чахури (трагови означени црвеним стрелицама – **Слике бр. 34 и 35**), нађене су заједничке индивидуалне карактеристике које се манифестирају у виду заједничког микрорелефа унутар трагова – **Слика бр. 36 и 37**.

Слика бр. 36

Слика бр. 37

Успоредне/компаративне фотографије трага на чахури испаленој из АП и
трага на чахури добивеног механичким путем (трагови означени црвеним
стрелицама – Сlike бр. 34 и 35)

Експериментима 3 и 4 је утврђено и потврђено да наведени трагови на тијелу (плашту) чахура потјечу од поклопца сандука аутоматске пушке.

Закључак

У Одсјеку за балистичка и механоскопска вјештачења Центра за форензику и подршку ФМУП-а, приликом рада на идентификацији чахура испалених из ватреног оружја, поред трагова ударне игле, чела затварача, избацивача и извлакача који остају на иницијалној каписли, запажени су интензивни трагови који се налазе на плашту (тијелу) чахура испалених из аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм. У доступној литератури везаној за балистичка вјештачења нигдје нису наведени подаци о постојању ових трагова на плашту чахура испалених из аутоматских пушака тип “Kalashnikov”, које смо назвали “Трагови поклопца сандука”. Ти трагови могу вјештацима балистичарима послужити за децидирано изјашњавање о типу ватреног оружја. Ови трагови садрже веома изражене индивидуалне карактеристике, које ће вјештацима балистичарима упростити, олакшати и убрзати рад на идентификацији чахура, те се и само на темељу њих може извршити позитивна идентификација ватреног оружја.

У току испитивања ових трагова, жељело се утврдити: да ли су ови трагови случајно настали; шта је извор/узрок настанка трагова; да ли се репродуцирају на свим чахурама које су испалене из различитих модела АП cal. 7.62x39 мм; шта је посебност или индивидуалност код ових трагова; као и све релевантне информације корисне за вјештаке балистичаре.

У редослиједу карактеризирања трагова, њиховог поријекла, понављања, јединствености и свих релевантних информација које су корисне за вјештаке балистичаре, извршено је више експеримената, кроз које смо користили различите моделе АП тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм, при чему је утврђено да трагови поклопца сандука нису случајно настали, понављају се на свим чахурама које су испалене из различитих модела аутоматске пушке тип “Kalashnikov”; не зависе од произвођача стрелјива; садрже и опће и индивидуалне карактеристике; облик се може репродуцирати на свим чахурама које су испалене из различитих модела аутоматске пушке тип “Kalashnikov” cal. 7.62x39 мм; те да потјечу од поклопца сандука аутоматске пушке, што је и доказано експерименталним путем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексић, Ж., Водинелић, В. (1990), *Криминалистика*, Загреб: Информатор.
2. *Association of Firearm and Toolmark Examiners Glossary, 3rd Edition*, (1994).
3. *Barnes, Frank C. (1993), Cartridges of the World, 7th edition.*
4. *DeForest, Gaensslen, and Lee. (1983), An Introduction to Criminalistics, New York: Forensic Science.*
5. *DiMaio, Vincent. (1985), Gunshot Wounds, 1st edition.*
6. *Frost, George E. (1990), Ammunition Making, 1st edition.*
7. *Firearms/Toolmarks Unit FBI Laboratory. (1998), General Rifling Characteristics File.*
8. *Gunther and Gunther. (1935), The Identification of Firearms, 1st edition.*
9. *Hatcher, Julian S. (1946), Textbook of Firearms Identification, 5th edition.*
10. *Hatcher, Julian S. (1966), Hatcher's Notebook, 3rd edition.*
11. *Heard, Brian. (1997), Handbook of Firearms and Ballistics, 1st edition.*
12. *Компјутерска збирка карактеристика (база података) које остављају механизми ватреног оружја с ожљебљеном цијеви "Rifling data Search 4.2c";*
13. *Krcma, Vaczav. (1971), The identification of Firearms, 1st edition.*
14. *Mathews, J. Howard. (1973), Firearms Identification, Vol. 2.*
15. *Matunas, Edward. (1979), American Ammunition and Ballistics, 1st edition.*
16. *National Rifle Association. (1989), NRA Firearms and Ammunition Fact Book, 3rd edition.*
17. *Nonte, George Jr. (1980), Firearms Encyclopedia, 2nd edition.*
18. *Rug, Lucien. (1992), Forensic Firearms Evidence, 1st edition.*
19. www.afte.org;
20. www.firearmsid.com;
21. *Зоран Б. Јовановић, Мићо В. Бошковић, др Душан С. Лакчевић (1987), Криминалистичка балистика, Београд: Савремена администрација.*

Bruno Franjić, graduate mechanical engineer

Permanent court expert in ballistics and mechanoscopy

Head of the Department for ballistic and mechanoscopy expertise

Federal Ministry of the Interior in BiH

**Residues of the case top of a shell fired from the automatic rifle
type "kalashnikov" cal. 7.62 x 39 mm**

Summary:

The purpose of this paper is to present the experts in ballistics data and experience on certain residues, appearing at the time of firing the shell from the rifle "kalashnikov" cal 7.62 x 39mm. We called these traces "Residues of the case top". They contain very distinct individual characteristics. If the ballistic expert is aware of these characteristics, his work will be simplified and faster. This paper depicts residues, their origin, uniqueness, recurrence and benefit ballist expert have from it during the identification of shells fired from the automatic rifle cal. 7.62 x 39 mm.

Key words: automatic rifle, shells, individual characteristics, residues of the case top of a shell

УДК:343.91-053.6 (497.6 БАЊА ЛУКА)

343.121.5 (497.6 БАЊА ЛУКА)

Николина Грбић, дипломирани правник унутрашњих послова
Бања Лука

МАЛОЉЕТНИЦИ У ПРЕКРШАЈНОМ ПОСТУПКУ НА ПОДРУЧЈУ ГРАДА БАЊЕ ЛУКЕ

Резиме:

У епохи најснажнијих друштвених преображаја стари социјални и други проблеми сустижу нове и заједно са њима формирају сложене изазове заштитним функцијама организованог друштва. Једна од таквих тенденција указује на то да најмлађи припадници друштва, интензивније него икада, улазе у круг оних чије је понашање девијантно. Предмет истраживања дипломског рада представљају анализа, а затим и превенција прекршаја извршених од стране малољетних лица на подручју града Бање Луке. Провјерена сазнања указују на то да је за адекватну превенцију прекршаја коју врше малољетници потребна сарадња полиције, законодавних органа, школе, породице, судова, органа за социјални рад и других. Ова сазнања показују да је за спречавање прекршаја потребна боља организација, боља опремљеност, стручност, плате и др. свих наведених органа. Рјешавање овог проблема захтијева мултидисциплинаран приступ, као и ангажовање многих од поменутих органа.

У овом раду покушаћемо утврдити варијације у броју прекршаја у одређеном периоду, као и у њиховим посљедицама, а све то да би се на основу утврђеног чињеничног стања предложиле адекватне превентивне мјере и унаприједило практично поступање полиције и других органа. Потребно је утврдити сличности и разлике између ранијег и новог Закона о прекршајима, јер је у новом Закону о прекршајима цијело једно поглавље посвећено малољетницима, као специфичној категорији извршилаца прекршаја.

Кључне ријечи: превенција, суд, прекршај, прекршајни поступак, малољетници, малољетничка делинквенција, делинквент, полиција, ресоцијализација

Увод

Малољетничка делинквенција је саставни дио општег криминалитета, али као друштвено негативна појава може а и треба да буде предмет посебног изучавања. Узроци ове појаве су свакако бројни. Малољетници представљају најосјетљивију категорију људске популације, на коју најтеже утиче криза друштвене заједнице у транзицији, па се њихова реакција на ове појаве огледа како у асоцијалном понашању тако и у вршењу прекршаја.

Прекршаји представљају врло значајне повреде правног, односно јавног поретка и због тога заузимају важно мјесто у цјелокупном систему правних деликата. Иако постоји схватање да су прекршаји мањи, па чак и безначајни деликти у односу на друге врсте деликата, нарочито кривична дјела, прекршаји по својој бројности, тежини и друштвеној опасности не заостају много за кривичним дјелима и привредним преступима. Због тога прекршаји захтијевају посебну пажњу легислативе, али и јуриспруденције, и то како са аспекта заштите државе тако и са аспекта заштите грађана. Због посебне осјетљивости, адекватно санкционисање оних понашања у којима су дјеца и малољетници починиоци прекршаја, показује се неопходним.

Малољетничка делинквенција, као дио општег криминалитета, садржи многа обиљежја криминалитета одраслих лица, али с обзиром на низ биопсихолошких, социолошких и правних карактеристика младих личности, криминалитет малољетника садржи и многе специфичности које га одвајају од општег криминалитета у засебну категорију. Те специфичности се огледају како у обиму, структури, динамици настанка и испољавања малољетничке делинквенције, тако и у начину и у средствима реаговања друштва на ту појаву.

У Републици Српској су прекршаји извршени од стране малољетних лица недовољно истраживани и истражени, често маргинализовани, само повремено у жижи интересовања, и то у ситуацијама када малољетник учини нешто тешко, за друштво уопште «шокантно», најчешће кривично дјело или «тежи» прекршај.

1. Дефинисање основних појмова

Прекршаји су најмасовнија врста казних деликата којима се наноси штета цјелокупном поретку у виду ремећења јавног реда и мира, слабљења друштвене дисциплине, ометања вршења функција и др. Према законској дефиницији, **прекршаји** представљају кршења јавног поретка или прописа о економском и финансијском пословању (повреде прописа о јавном реду или повреде прописа о привредном или финансијском пословању) утврђена

законом или другим прописом, за која су одређена обиљежја и за која су прописане санкције.⁶⁶

Да би нека радња била прекршај, односно имала обиљежја прекршаја, морају истовремено постојати три основна елемента прекршаја, а то су: постојање повреде или кршења јавног поретка, или прописа о економском и финансијском пословању и прописаност у закону или у другом пропису и предвиђеност, односно прописаност прекршајне санкције.⁶⁷

У савременој литератури појам малољетничке делинквенције обухвата много различитих појава, па се јавља и мноштво различитих схватања овог појма.

Појам делинквенције (лат. *delinquere* - погријешити, чинити кривична дјела) обухвата теже облике асоцијалног, антисоцијалног, социо-патолошког и криминалног понашања, као што су: крађа, пљачка, намјерно изазивање штета и пожара, преступништво, девијантно понашање, хулиганство, разбојништво, вршење кривичних дјела, крађа и вожња аутомобила и мотора, итд. Појам криминалитет (лат. *scimen* – кривична активност, злочин) обично се користи када је ријеч о одраслим лицима, а делинквенција кад је ријеч о малољетним учиниоцима кривичних дјела. То је противдруштвени облик понашања, опасна и сложена социјално-патолошка појава, врло деликатан не само криминолошки, правни, економски и социолошки, него, једнако тако, озбиљан породични, педагошки, медицински и тежак општедруштвени проблем. Засигурно је један од најочљивијих сегмената и најтежих облика поремећеног понашања младих особа.

Преовладавају два основна схватања појма малољетничке делинквенције – шире и уже. **Малољетничка делинквенција** у ширем смислу обухвата врло широк спектар различитих облика понашања малољетника: од понашања која се јављају у облику кршења одређених друштвених правила, до вршења кривичних дјела. У ужем смислу, малољетничка делинквенција обухвата она кршења друштвених правила која су инкриминисана позитивним кривичним законима појединих земаља, а која изврше малољетни преступници узраста од 14 до 18 година.

Под **делинквентом** се најчешће подразумејава млађе лице, малољетник или млађи пунољетник, чији укупни стил живота и понашање изражавају јасне антисоцијалне димензије, са испољеном склоношћу за вршење кривичних дјела и прекршаја.⁶⁸ Малољетни учиниоци прекршаја су специфична категорија учинилаца прекршаја, који се по својим биолошким и биопсихичким особинама толико разликују од пунољетних лица, да се сузбијање чињења прекршаја не може постићи истим мјерама и по истом

⁶⁶ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Смесграфика» д.о.о., Бања Лука.

⁶⁷ Кутлија, Д., (2002): *Практикум за управно право – посебни дио и прекршајно право*, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука.

⁶⁸ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Смесграфика» д.о.о., Бања Лука.

поступку који се користе код пунољетних лица. С обзиром на степен свог биопсихичког развоја, малољетници нису потпуно способни да схвате реални и друштвени значај свог дјела и да управљају својим поступцима.

Њихови прекршаји, по правилу, нису резултат зрелог размишљања и чврсте воље за извршење радње прекршаја. Због тога се њихова виност и урачунљивост манифестују у посебној форми, различитој од урачунљивости и виности одраслих лица.

С друге стране, узрок малољетничке делинквенције најчешће је васпитна запуштеност малољетника, недовољна брига родитеља, односно старатеља о њиховом понашању и проблематична породична или друштвена средина у којој се развијају.⁶⁹

Специфичност малољетничке делинквенције огледа се, на првом мјесту, у особинама личности малољетних учинилаца кривичних дјела и прекршаја, затим у феноменологији, етиологији малољетничког криминалитета у криминалној политици, са израженом и претежном примјеном васпитно – поправних мјера у процесу ресоцијализације и изузетношћу примјене репресије и казне малољетничког затвора, као и у низу превентивних мјера које предузима друштвена заједница ради сузбијања узрока малољетничке делинквенције.⁷⁰

Као посљедица тих настојања, у Закону о прекршајима Републике Српске одредбе о прекршајним санкцијама према малољетницима, те одредбе о прекршајном поступку према малољетницима јесу специјалне, систематизоване у посебно поглавље Закона, и оне дерогирају одредбе општег дијела Закона о прекршајима. Због тога се одредбе општег дијела Закона примјењују према малољетницима само уколико нису у противрјечности с одредбама из поглавља које се односи на малољетне учиниоце прекршаја. Малољетницима, према којима се у прекршајном поступку примјењују ове посебне одредбе, сматрају се лица која су у вријеме извршења прекршаја навршила четрнаест година, све до навршених осамнаест година, односно до пунољетства.⁷¹

Малољетници су сва лица која нису навршила 18 година живота. Законодавац је извршио категоризацију малољетних лица према годинама старости, и то на: лица до 14 година старости – дјеца; лица од 14 до 16 година старости – млађи малољетници и лица од 16 до 18 година старости – старији малољетници.⁷²

Према члану 23. став 2. Закона, малољетник који у вријеме извршења прекршаја није навршио 14 година живота, односно **дијете**, прекршајно је

⁶⁹ *ibidem*

⁷⁰ Малољетничка делинквенција, Редакција «Збирке судских одлука» при Савезном суду, Београд, 1979., стр. 9. и 10.

⁷¹ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Сомесграфика» д.о.о., Бања Лука.

⁷² Кутлија, Д., (2002): *Практикум за управно право – посебни дио и прекршајно право*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука.

неодговоран и против њега се не може покренути нити водити прекршајни поступак.

Разликујемо двије категорије прекршајно одговорних малољетника, и то: млађи малољетници и старији малољетници. **Млађем малољетнику**, односно лицу које је у вријеме извршења прекршаја навршило 14, али не и 16 година, изричу се само **васпитне мјере**. **Старијим малољетницима** могу се изрећи васпитне мјере, као и све друге санкције или мјере предвиђене у члану 9. став 1. и став 2. тачке а) и б) Закона о прекршајима, односно, новчана казна, укор, условна осуда, заштитне мјере, одузимање имовинске користи и обавеза накнаде штете.

2. Прекршајни поступак

Прекршајни поступак против малољетника може се покренути **само подношењем захтјева за покретање прекршајног поступка**. Издавање прекршајног налога као начин покретања прекршајног поступка према малољетницима није могуће.⁷³ Када је прекршајни поступак према малољетницима у питању, треба истаћи да се одредбе поглавља XXVI Закона о кривичном поступку Републике Српске *mutatis mutandis* примјењују у прекршајном поступку. Овај поступак је специфичан и посебан и у њему се води рачуна о младости учиниоца прекршаја, те о потреби правилног васпитања и развоја малољетника.

Приликом предузимања прекршајних радњи према малољетном учиниоцу прекршаја у његовом присуству, а нарочито при његовом испитивању, лица која учествују у поступку дужна су да поступају обазриво. Због тога, поступак према малољетницима је посебан прекршајни поступак, који садржи бројне специфичности. Не постоји посебан орган за прекршаје који би био надлежан да води поступак према малољетницима.

Према малољетнику, односно лицу које у вријеме извршења прекршаја није навршило 14 година, неће се уопште покретати прекршајни поступак, а ако је, ипак, такав поступак покренут, он ће се обуставити.

Основне карактеристике⁷⁴ поступка према малољетницима, а уједно и специфичности у односу на редовни прекршајни поступак, јесу:

Хитност поступка и **обазривост** поступања

Прекршајни поступак према малољетнику је хитан, па, према томе, судија који води поступак има обавезу да поступа хитно и не одуговлачи поступак. Прије изрицања васпитне мјере или новчане казне прибавља се мишљење надлежног органа старатељства, које утиче на избор прекршајне

⁷³ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Сомесграфика» д.о.о., Бања Лука.

⁷⁴ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Сомесграфика» д.о.о., Бања Лука.

санкције. У избору васпитне мјере судија који води поступак посебно сарађује са родитељима, односно старатељима малољетника.

2) Позивање малољетника и достављање писмена

Позив за испитивање малољетника не упућује се њему лично, већ се малољетник позива преко родитеља, односно законског заступника. Изузетак је позивање малољетника који нема ни родитеља ни законског заступника, позивање малољетника чији су родитељи дуже одсутни или се налазе у иностранству, као и позивање малољетника у случају хитног поступања или из других оправданих разлога.

3) Искључење ослобођења од дужности свједочења

Дужности свједочења о околностима потребним за оцјењивање душевне развијености малољетника и за упознавање његове личности и прилика у којима живи, ослобођени су само његови родитељи, старатељ, усвојилац, социјални радник, вјерски исповједник и бранилац.

4) Спајање и раздвајање поступка

Кад је малољетник учествовао у извршењу прекршаја заједно са пунољетним лицима, правило је да се поступак према њему издвоји и спроведе одвојено, према одредбама поступка које важе за малољетнике. У случају раздвајања поступка, пунољетно окривљено лице у поступку према малољетнику биће саслушано као свједок и обрнуто, у поступку против пунољетног лица, малољетни окривљени биће саслушан као свједок. Поступак према малољетнику може се водити заједно са поступком против пунољетних лица и спровести по општим одредбама Закона о кривичном поступку само ако је спајање поступка неопходно за свестрано разрјешење ствари. У заједно вођеном поступку, према малољетнику се мора поступати обазриво, те водити рачуна о одредбама о свједочењу, позивању и прекршајним санкцијама.

5) Улога органа старатељства

У поступку према малољетнику орган старатељства, односно родитељ или старатељ малољетника имају право да се упознају са током поступка, да у току поступка стављају приједлоге и да указују на чињенице и доказе који су од важности за доношење одлуке која ће у датим условима највише одговарати.

Против рјешења донијетог у прекршајном поступку према малољетнику којим је малољетник проглашен одговорним за прекршај, жалбу могу изјавити и старатељ, брат, сестра и хранилац малољетника, чак и када се он томе изричито противи.

6) Примјена одредаба према дјечи

Малољетник који у вријеме извршења прекршаја није навршио 14 година старости (дијете) није прекршајно одговоран. Уколико судија који води поступак прије покретања прекршајног поступка утврди да се ради о лицу које није навршило 14 година, рјешењем ће одбацити захтјев за покретање прекршајног поступка као недопуштен.

7) Обавезна одбрана

Малољетник мора имати браниоца без обзира на врсту и висину прекршајне санкције која је прописана. Исто тако, у случају да малољетник не познаје језик на коме се води прекршајни поступак, одређује му се преводилац.

8) Спровођење јединственог поступка

Уколико је неко лице учинило један прекршај као малољетно лице, а други као пунољетно лице, провешће се јединствен поступак, по правилима која важе за пунољетна лица.

9) Забрана објављивања тока прекршајног поступка и искључење јавности

У поступку према малољетницима увијек ће се искључити јавност. Искључење јавности не односи се на подносиоца захтјева, оштећеног, друге окривљене и њихове заступнике и браниоце. Ток прекршајног поступка и одлука, односно рјешење донијето у прекршајном поступку, не смију се објавити. Правоснажно рјешење суда може се објавити, без навођења личних података малољетника из којих се може утврдити његов идентитет.

10) Нецјелисходност покретања поступка

Суд може одлучити да се из разлога цјелисходности не покреће прекршајни поступак против малољетника ако је учињени прекршај по својој тежини мањег значаја.

3. Прекршајне санкције

Новим Законом⁷⁵ прописане су сљедеће прекршајне санкције, и то: новчана казна, укор, условна осуда и заштитне мјере. Поред наведених, за прекршај се могу изрећи и сљедеће мјере: одузимање имовинске користи, обавеза накнаде штете, казнени поени и лишење слободе ради наплате новчане казне.

Нови Закон не предвиђа казну затвора као прекршајну санкцију, с тим да је предвиђено краткотрајно лишење слободе као мјера обезбјеђења присуства окривљеног на суду, и то најдуже до 24 часа, и лишење слободе

⁷⁵ Овај закон се примјењује од 01.09.2006. године.

због неплаћања, као санкција коју у трајању најдуже до 15 дана одређује суд према кажњеном који у року не плати изречену новчану казну⁷⁶. Главна прекршајна санкција јесте **новчана казна**, која се прописује у одређеном распону или у фиксном износу. Рок плаћања новчане казне не може бити краћи од 8 дана (у важећем закону 15 дана), нити дужи од три мјесеца од дана правоснажности рјешења о прекршају.

По новом Закону, млађем малољетнику, односно лицу које је у вријеме извршења прекршаја навршило 14, али не и 16 година, изричу се само **васпитне мјере**. Васпитне мјере су: укор, налагање личног извињења оштећеном, налагање редовног похађања школе, рад за опште добро на слободи, налагање прихватања одговарајућег запослења, налагање малољетнику да посјећује васпитне, образовне, психолошке и друге врсте савјетовалишта, налагање малољетнику да се уздржава од употребе алкохолних пића и опојних дрога, забрана дружења са лицима која имају лош утицај на малољетника и полицијска контрола кретања послје одређеног времена.⁷⁷

Васпитне мјере су посебна врста прекршајних санкција које се примјењују према малољетним учиниоцима прекршаја. Васпитне мјере се изричу само према урачунљивим малољетним учиниоцима прекршаја, односно онима који су у вријеме извршења прекршаја према својој душевној развијености могли схватити значај своје радње и управљати својим поступцима.

Прописивањем наведених васпитних мјера у пуном смислу се уважавају захтјеви савремене прекршајноправне и кривичноправне науке и потреба другачијег начина кажњавања, односно санкционисања малољетника за учињени прекршај, а с обзиром на бројне околности субјективне природе које се тичу малољетника, као што су: старост малољетника, степен његовог душевног развоја, психичко стање, односно психичке карактеристике малољетника и мотиви и побуде због којих и из којих је извршио прекршај, склоности малољетника, досадашње васпитање малољетника, околина и услови под којима је живио, односи у породици, тежина прекршаја, раније кажњавање, итд.

⁷⁶ Чланом 82. предвиђена је могућност лишења слободe лица-кажњеног (најдуже до 15 дана) који одбије плаћање новчане казне у року, уколико суд сматра да је то једини разуман и ефикасан начин који ће приморати кажњеног да плати износ на који је обавезан. Овом мјером кажњени се на својеврстан начин присиљава на плаћање новчане казне.

⁷⁷ Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске*, ППГП «Сомеграфика» д.о.о., Бања Лука.

4. Кратак приказ приједлога и сугестија за превенцију малољетничке делинквенције

Као неопходне кораке превенције судије за прекршаје наводе: реформисати образовни систем, убрзати процес запошљавања младих људи, едуковати кадрове који се сусрећу са проблемима младих људи, едуковати младе у основним и средњим школама, усмјеравати младе на активно учествовање у развијању и његовању позитивних друштвених вриједности (укључивање малољетника у спортске и друштвене активности), организовати васпитна, образовна, психолошка и друге врсте савјетовалишта за малољетнике и обезбиједити већи утицај медија са основним циљем да се о штетним посљедицама кроз разне емисије, штампу и др. средства информисања, млади и њихови родитељи што више информишу.

Приједлози и сугестије који би били од значаја за што ефикасније функционисање полиције када су у питању малољетници, по мишљењу припадника полиције јесу: потребно је формирање и материјално оспособљавање посебног одјељења у полицијским станицама за контролу прекршаја учињених од стране малољетника, потребна је додатна специјализација и едукација полицајаца који се често или искључиво баве дјецом и малољетницима, потребна је координирана сарадња са центром за социјални рад, те сарадња са другим друштвено релевантним субјектима који раде на спречавању малољетничке делинквенције као друштвено негативне појаве, потребно је отварање прихватилишта за дјецу и малољетнике те установа за извршавање одлука изречених од стране суда, истиче се потреба за формирањем посебних судова за малољетнике, као и израда планова и програма са мултидисциплинарним приступом у рјешавању проблема малољетничке делинквенције у чијем фокусу су породица и млади у ситуацији друштвеног ризика.

Полицајци сматрају да је потребно и: утврдити националну стратегију рада са малољетницима, затим стручно усавршавање полиције, превентивно поступање, утврђивање узрока и настанка малољетничке делинквенције, укључивање шире друштвене заједнице у рјешавање овог проблема, остваривање боље сарадње са школама и родитељима када су у питању повратници, организовање разних састанака и дружења са малољетницима кроз разне активности, као и законско дефинисање ове области са прецизно одређеном улогом полиције и установа надлежних за ресоцијализацију малољетних делинквената.

Приједлози и сугестије судија од значаја за што ефикасније функционисање судова када су у питању малољетни извршиоци прекршаја јесу: оснивање посебних судова за малољетнике, боља техничка опремљеност судова, боља сарадња са другим државним органима који раде на сузбијању ове негативне друштвене појаве, запошљавање већег броја судија који би радили искључиво са предметима у којима су малољетници

извршиоци прекршаја, доношење нових позитивних правних прописа, прописивање већег броја васпитних и заштитних мјера које би се примјењивале према малољетним учиниоцима прекршаја, едукација у погледу међународних правних стандарда, као и активнија улога родитеља. Судије наводе и слиједиће: потребно је побољшати међусобну сарадњу судова и органа старатељства путем закона и практично, осмислити и провести на бољи начин васпитну мјеру појачаног надзора органа старатељства, подићи установе за издржавање казне малољетничког затвора на виши ниво, а предмете у којима су малољетници извршиоци прекршаја рјешавати хитно и без одуговлачења.

Закључак

Друштвено неприхватљиво понашање тема је бројних радова и истраживања из различитих области која покушавају да одгонетну ово још увијек загонетно подручје. Проблеми младих и њиховог друштвено неприхватљивог понашања најчешће се спомињу у контексту девијација и малољетничке делинквенције. Одрастање је веома динамичан процес. У том периоду живота појединац се суочава са различитим проблемима и задацима који се пред њега постављају. Један од највећих захтјева је изградња сопственог идентитета и потрага за одговорима на бројна питања. Код младих се јавља потреба за дружењем и укључивањем у друштвени живот шире заједнице кроз припадање одређеним вршњачким групама и друштвима.

Током емпиријског истраживања у овом раду утврђени су обим и облици испољавања прекршаја од стране малољетника на територији града Бање Луке на основу којих је могуће предвидјети тенденције у кретању малољетничке делинквенције. Као резултат емпиријског истраживања могуће је одредити правце дјеловања на малољетне починиоце прекршаја, у циљу њихове што успјешније ресоцијализације, као и ток превентивног дјеловања на чланове ове популације који су или у сукобу са законом, или у реалној опасности да у тај сукоб, прије или касније, дођу.

Када се сагледава стање малољетничке делинквенције, закључује се да институције које се баве овом проблематиком, а то су у првом реду полиција, центри за социјални рад, тужилаштва и судови, немају координиран начин приступа овој проблематици. Такође, битно је нагласити да се наведене институције углавном баве посљедицама, те да се о превентивним активностима, које би се у првом реду требале одвијати у школама као васпитно – образовним институцијама, не може ни говорити. Као посљедица оваквог стања, неминовно се јавља велики број малољетних лица као повратника у извршењу различитих и све тежих облика прекршаја и кривичних дјела.

Категорију малољетних преступника углавном чине дјеча мушког пола, која најчешће врше прекршаје из области безбједности саобраћаја,

затим прекршаје из области јавног реда и мира, прекршаје по оружју и муницији, прекршаје у вези са наркотицима и др. Као мјеста на којима се малољетници најчешће јављају као извршиоци прекршаја, учесници у емпиријском истраживању наводили су паркове, улице, кафиће, дискотеке, стубишта, подруме зграда и остала напуштена мјеста.

У циљу ефикаснијег рада на сузбијању малољетничке делинквенције, сматра се да би требало побољшати превентивни рад, не само полиције него и других субјеката у друштву, и да мултидисциплинаран приступ овом проблему може дати позитивне резултате. Значајну улогу у томе би могли имати локални органи власти и медији, кроз организовање трибина и скупова грађана едукативног карактера, на које би били позвани родитељи малољетника, представници образовних установа, центара за социјални рад, психолози, педагози и други одговорни субјекти.

Република Српска нема установа специјализованих за ресоцијализацију малољетника, осим центара за социјални рад. Потребно је кадровски ојачати центре и службе за социјални рад, донијети план и програм рада за превенцију и сузбијање васпитне запуштености и делинквенције, изградити интеграцијски приступ (рад са родитељима, рад са полицијом, рад са правосуђем), проводити превентивне мјере које обухватају едукацију и програме за подизање нивоа свијести (јавно мњење и медији, рад у школама, рад са родитељима).

Да би рад судова био ефикаснији, потребно је формирати посебне судове за малољетнике у којим би радиле судије за малољетнике. Те судије би рјешавале само предмете у којима се као извршиоци прекршаја јављају малољетна лица. Ову реформу треба регулисати позитивним правним прописима. На тај начин би се према малољетним преступницима примјењивао специфичан третман. Сада, предмети из 2005. године, у којима су малољетна лица извршиоци прекршаја, још увијек нису ријешени. Поступак према малољетним лицима треба да буде хитан, како би се одмах приступило преваспитању малољетних преступника.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вујовић, Р., (2006): *Безбедност, Штампарија Космос, Београд.*
2. Јовановић, Љ., Јелачић, М., (1997): *Прекршаји и привредни преступи, Полицијска академија Београд.*
3. Кунић, П., (2001): *Управно право – општи и посебни дио, «Графид», Бања Лука.*
4. Кутлија, Д., (2002): *Практикум за управно право – посебни дио и прекршајно право, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука.*
5. Милошевић, Н., Милојевић, С., (2001): *Основи методологије безбедносних наука, Полицијска академија Београд.*
6. Митровић, Љ., (2006): *Коментар Закона о прекршајима Републике Српске, ППГП «Сотесграфика» д.о.о., Бања Лука.*
7. Малољетничка делинквенција, (1979): *Редакција «Збирке судских одлука» при Савезном суду, Београд.*
8. Симоновић, Б., (2006): *Рад полиције у заједници, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука.*
9. Царић, А., (2004): *Закон о судовима за младеж и одредбе о малољетницима у Закону о прекршајима с коментарским биљешкама, повезницама и судском праксом, Загреб.*
10. *Закон о прекршајима ("Службени гласник Републике Српске" број 34/06).*
11. *Закон о судовима за младеж (НН бр. 111/97, 27/98, 12/02) из 1997 године.*

Nikolina Grbić

graduate jurist of Internal Affairs, Banjaluka

JUVENILES IN VIOLATION PROCEEDING FROM THE AREA OF BANJALUKA

Summary:

In the era of the biggest social transformations old social and other problems reach the new ones and with them form complex challenges against protective functions of organized society. One of those tendencies, more intensive than ever before, reach the circle of those whose behaviour is deviant. The subject of graduation thesis is analysis, than prevention of juvenile violations from the area of Banjaluka. Certain facts show that juvenile violation prevention requires the cooperation of the police, legislative organs, school, family, court, social workers and others. These facts show that we need a better organization regarding the violation

prevention, better preparation, expertise, salaries and other. Dealing with this problem requires multidisciplinary approach and the engagement of the mentioned organs.

In this paper will try to determine variations in the number of violations during a certain period, and their consequences as well, and all this, based on these facts, so that adequate prevention measures can be suggested and the actions of the police and other organs improved. It is necessary to determine the difference and similarity between the previous and current Offence Law, because in the current law a whole chapter is dedicated to juveniles, as a specific category of offence executors.

Key words: *prevention, court, violation, violation proceeding, juveniles, juvenile delinquency, a delinquent, police, resocialization*